

**ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

О. К. Мілютіна

ЛАТИНСЬКА МОВА

*навчальний посібник
для студентів
філологічного факультету*

**Суми
ТОВ «Видавничий дім «Ельдорадо»
2020 р.**

УДК 811.124(073)
М 60

Друкується за рішенням вченої ради
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка
(протокол № 7 від 26 лютого 2020 року).

Рецензенти:

Скоробагата О. М. – кандидат педагогічних наук,
ст. викладач кафедри іноземних мов та методики викладання;

Петрук М. Л. – викладач основ латинської мови
Глухівського медичного училища, комунального закладу Сумської
обласної ради.

Мілютіна О. К.

М 60 Латинська мова : навчальний посібник для студентів
філологічного факультету / О. К. Мілютіна. – Суми :
ТОВ «Видавничий дім «Ельдорадо», 2020. – 108 с.

У посібнику стисло викладено основи фонетики, морфології,
синтаксису і словотвору латинської мови. Для закріплення граматики
вміщено навчальні адаптовані тексти і вправи, які розвивають та
поглиблюють теоретичні знання.

Наведено латинські прислів'я і крилаті вислови, які мають
відповідники у сучасних європейських мовах.

Для студентів філологічного факультету.

УДК 811.124(073)

© ГНПУ ім. О. Довженка, 2020
© О. К. Мілютіна, 2020
© ТОВ «ІД «Ельдорадо», 2020

ЗМІСТ

LECTIO PRIMA. Латинська мова у системі гуманітарних дисциплін	4
LECTIO SECUNDA. Іменник (I, II, IV, V відміни)	20
LECTIO TERTIA. Іменники третьої відміни	33
LECTIO QUARTA. Дієслово. Часи системи інфекта. Теперішній час дійсного способу активного стану	39
LECTIO QUINTA. Прикметник. Присвійний займенник	49
LECTIO SEXTA. Часи системи інфекта: минулий і майбутній часи недоконаного виду дійсного способу активного стану	60
LECTIO SEPTIMA. Числівник	68
LECTIO OCTAVA. Пасивний стан часів системи інфекта. Займенники	83
LECTIO NONA. Система перфекта. дійсний спосіб активного стану. Прислівник	97
ДОДАТКИ	104
ЛІТЕРАТУРА	107

ЛЕСТІО PRIMA. ЛАТИНСЬКА МОВА У СИСТЕМІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Nulla est doctrīna sine lingua Latīna
Немає жодної науки без латинської мови

План

1. З історії латинської мови.
2. Значення латинської мови у формуванні західноєвропейських мов.
3. Сфера застосування латинської мови у Середні віка.
4. Латинська мова в Україні.
5. Використання латинської мови в навчальних закладах.
6. Латинська мова як основа термінотворення у сучасній лінгвістиці.
7. Латинський алфавіт. Правила читання в латинській мові.

1. З історії латинської мови

Латинська мова (також латина; лат. *Lingua Latīna*) – належить до італійської групи мов індоєвропейської мовної сім'ї. Разом з церковнослов'янською це одна з мертвих мов, яка постійно використовується. Статус мертвої мови зумовлений тим, що люди, для яких вона є рідною, не народжуються вже принаймні півтори тисячі років. Латинська мова є однією з найдавніших писемних індоєвропейських мов. Первісно це мова одного з стародавніх племен, які заселяли Апеннінський півострів приблизно три тисячі років тому. Назва цього племені – латини (*Latīni*), область поширення – Лацій (*Latium*) у нижній течії ріки Тибру. Столицею цієї області у 754 – 753 рр. до н. е. стало місто Рим (*Roma*), побудоване на семи горбах (*Septimontium*). Пізніше йому дали назву «Вічне місто» – *Urbs aeterna*. Спочатку латинською мовою говорило невелике плем'я латинів, проте в результаті військових, політичних та економічних успіхів Стародавнього Риму латинська мова поширюється по всій Італії, а починаючи з II ст. до н. е., виходить за її межі. У I ст. до н. е. Рим став столицею наймогутнішої держави стародавнього світу – Римської імперії, до складу якої входили сучасні Франція, Іспанія, Португалія, Швейцарія, деякі частини Німеччини, Південної Англії, Югославії, Хорватії, Болгарії, Румунії, Угорщини, Чехії, Словаччини, Греції, Туреччини, Лівану, Сирії, Лівії, Тунісу, Алжиру та ін.

Латинська мова звучала майже в усіх країнах Західної Європи, Північної Африки і Західної Азії. У період існування Римської імперії латинська мова була офіційною державною мовою, мовою управління, війська, юриспруденції, торгівлі, школи, науки, літератури.

В історії розвитку латинської мови виокремлюють декілька періодів. Найдавнішими пам'ятками латинської мови є написи, фрагменти обрядових пісень, законів VII – IV ст. до н. е. Історія літературної мови починається 240 р. до н. е., коли військовополонений грек Люцій Лівій Андронік приніс до Риму трагедію і комедію латинською мовою як результат перекладу грецьких творів, зокрема Гомерової «Одіссеї». Цей період в історії мови називають архаїчним (254 – 81 рр. до н. е.). Видатним представником цього періоду є римський комедіограф Плавт (254 – 184 рр. до н. е.), від якого до нас дійшли 20 комедій повністю і одна у фрагментах. Іншим представником архаїчного періоду є Теренцій (190 – 159 рр. до н. е.), автор шести комедій.

Другий період латинської мови відомий як класичний (81 р. до н. е. – 120 р. н. е.). На класичний період, період найвищого розвитку латинської мови, який у науці прийнято ділити на два віки – «золотий» і «срібний», припадає діяльність видатних поетів і прозаїків, які створили латинську літературну мову. Найвизначнішими представниками «золотого» віку (81 р. до н. е. – 14 р. н. е.) є Ціцерон (106 – 43 рр. до н. е.), Цезар (100 – 44 рр. до н. е.), Вергілій (70 – 19 рр. до н. е.), Гораций (65 – 8 рр. до н. е.), Овідій (43 р. до н. е. – 18 р. н. е.) та ін. Вони створили загальноприйнятий канон прозової і поетичної мови. «Срібний» вік, або післякласичний період, (14 – 120 рр. н. е.) представляє творчість Сенеки (4 р. до н. е. – 65 р. н. е.), Марціала (43 – 104 рр. н. е.), Таціта (55 – 120 рр. н. е.) та ін.

Період формування і розквіту класичної латинської мови був пов'язаний із перетворенням Риму в наймогутнішу державу Середземномор'я, до складу якої ввійшли обширні території на заході та південному сході Європи, у Північній Африці і Малій Азії. До кінця II ст. до н. е. латинська мова панує не тільки на території Італії, а й як офіційна державна мова поширюється на Піренейському півострові і в Південній Франції. Через римських воїнів і купців латинська мова у своїй розмовній формі доходить до місцевого населення і стає засобом романізації завойованих територій.

Третій період у розвитку латинської мови має назву пізній (пізня латина) (III – VII ст. н. е.). Це епоха пізньої імперії і виникнення після її падіння варварських держав. Античні традиції у літературній творчості поступово згасають. Як історичне джерело, зберегли своє значення твори Амміана Марцелліна (330 – 400 рр. н. е.), св. Ієроніма (348 – 420 рр. н. е.), св. Августина (354 – 430 рр. н. е.).

2. Значення латинської мови у формуванні західноєвропейських мов

Після смерті імператора Феодосія 395 р. н. е. відбувся остаточний поділ Римської імперії на Східну та Західну. На роз'єднаних землях занепадала освіченість, мовні розбіжності

між римськими провінціями зростали, поступово втрачався латинський елемент. «Вульгарна (народна) латина» стала мовою-оснотою для нових національних мов (романських). До романських мов належать: італійська, яка виникла на території Апеннінського півострова, французька і провансальська – у Галлії, іспанська і португальська – на Піренейському півострові, ретороманська – на території Швейцарії і Північної Італії, румунська – у Дакії (сучасна Румунія), молдавська – у Молдові та ін. Ці мови розвинулися із народної латини і зберігають у своєму словниковому складі, морфології і синтаксисі латинські ознаки.

Спроби римлян підкорити германські племена в I ст. до н. е. – I ст. н. е. були марними, проте економічні зв'язки з германцями існували тривалий час, вони здійснювалися переважно через римські військові колонії, розміщені вздовж Рейну і Дунаю. Про це нагадують назви німецьких міст: Köln (від лат. *colonia* – «поселення»), Koblenz (з лат. *confluens* – «той, що стікається»). Латинське походження в сучасній німецькій мові мають слова *Mauer* (із лат. *murus* – «кам'яна стіна»), *Fenster* (із лат. *fenestra* – «вікно»), *Straße* (із лат. *strata via* – «бруківана дорога») та ін.

У Британії сліди латинської мови збереглися у назвах міст із *-chester*, *-caster* чи *-castle* від лат. *castra* – «військовий табір» і *castellum* – «укріплення», *foss* від *fossa* – «рів», *col(n)* від *colonia* – «поселення», пор.: *Manchester*, *Lancaster*, *Newcastle*, *Fossway*.

Значення латинської мови для формування нових західноєвропейських мов зберігається і після падіння Західної Римської імперії (476 р. н. е.).

3. Сфера застосування латинської мови у Середні віка

Сферою застосування латинської мови в епоху Середньовіччя були юриспруденція, освіта, наука, церква, література, – усі сфери суспільного і культурного життя. Закони перших варварських держав у Західній Європі називалися «правди» (*leges*) і були написані латинською мовою. Міські статути, якими користувалися в міських управах, були також латиномовні.

Латинська мова стала мовою культурного та інтелектуального життя при монастирях і катедральних соборах. Вона яскраво представлена у творчості італійського філософа й теолога Томи Аквінського (1227 – 1274), який поєднав учення Арістотеля з християнськими догмами. На базі шкіл XII ст. виникають нові центри культури та освіти – університети. Ці заклади з'являються у Болоньї (1119), Оксфордї (1163), Падуї (1222), Неаполі (1224), Севільї (1254), Парижі (1259), де латина була мовою освіти і спілкування. Книги, які видавалися в

університетських скрипторіях, були написані латинською мовою. В університетах вивчали твори Лівія, Лукреція, Таціта, Катутла – класиків римської літератури і культури загалом.

В епоху Середньовіччя латинська мова була фактично єдиним інструментом спілкування і висловлювання думок, зрозумілим для всіх і вигідним для встановлення контактів. Вона була невід'ємною частиною суспільного, політичного, культурного і наукового життя всієї Європи, зразком для нових романських мов, які постійно зверталися до її багатой лексичної скарбниці, шукаючи засобів для по-значення нових понять та ідей.

Винятковою була роль класичної латинської мови в епоху Відродження (XIV – XVI ст.), коли просвітники виявили великий інтерес до античної культури, наслідуючи античні зразки. В епоху Відродження латинською мовою пишуть свої твори Еразм Роттердамський (1466 – 1536) у Голландії, Томас Мор (1478 – 1535) в Англії, Джордано Бруно (1548–1600), Томазо Кампанелла (1568 – 1639) в Італії. Латинська мова стає в цей період важливим засобом міжнародного культурного і наукового спілкування. У XVII–XVIII ст. латинською мовою писали свої твори філософи, історики, фізики і математики: Фр. Бекон (1561 – 1626), Р. Декарт (1596 – 1650), Б. Спіноза (1632 – 1677), І. Ньютон (1643 – 1727), Г. Ляйбніц (1646 – 1716). Латинською мовою писали твори й українські вчені та письменники: Ю. Дрогобич (бл. 1450 – 1494), П. Русин із Коросна (1470 – 1517), С. Оріховський (1513 – 1566), І. Домбровський (поч. XVII ст.), Т. Прокопович (1681 – 1736), Г. Сковорода (1722 – 1794).

Латинська мова була офіційною мовою писемних документів у Священній Римській Імперії до її розпуску у 1806 р., нарівні з німецькою довгий час залишалась офіційною мовою в Австро-Угорській імперії (XIX ст.). У наш час латинська мова вважається офіційною мовою держави Ватикан, а також, Католицької Церкви.

4. Латинська мова в Україні

Помітну роль відігравала латинська мова на українських землях. Нею користувалися ще з часів Галицько-Волинського князівства. У першій половині XIV ст. у Галичині з'являються перші акти внутрішнього обігу, написані латинською мовою. Культурна переорієнтація на західно-європейські освітні принципи, здійснена в Україні наприкінці XVI ст., сприяла інтенсивному поширенню латини у шкільній практиці. Найважливіші збережені пам'ятки шкільного обігу, написані латинською мовою, пов'язані з Києво-Могилянською академією. До нас дійшло майже 200 рукописних філософських курсів і майже стільки ж курсів поетики та риторики XVII – XVIII ст., складених чи

законспектованих латинською мовою. Цією мовою було написано важливі політичні документи, зокрема Нерчинський договір 1689 року. Б. Хмельницький, І. Мазепа та інші політичні діячі України часто листувалися з іноземцями латинською мовою.

5. Використання латинської мови в навчальних закладах

Латинська мова була основною й обов'язковою дисципліною у навчальних закладах багатьох країн світу. У наш час знання латинської мови потрібне спеціалістам різних галузей науки, оскільки соціально-політичні, філологічні, математичні, технічні, медичні, юридичні та інші наукові терміни походять переважно з латинської мови. Лексичними запозиченнями чи словотвірними елементами з латинської і грецької мов рясніє кожна мова, серед них й українська, пор.: календар, консpekt, професор, доцент, асистент, студент, факультет, університет, ефект, ате-стат, стандарт, прогрес, конгрес, інфляція, девальвація, суб'єкт, синус, косинус, траєкторія, фінал та інші.

Значна кількість латинських запозичень є й у побутовій мові: олія (oleum), котел (catillus), скриня (scrinium), сокира (secūris), вино (vinum), комора (camēra), компот (componēre).

6. Латинська мова як основа термінотворення у сучасній лінгвістиці

У наші дні латинська мова – це своєрідний будівельний матеріал, з якого творяться нові терміни. Адже жодна галузь науки не може обійтися без знання основ термінології, яка формується на базі латинської мови. Латинські терміни є загальноживаними у всіх галузях науки, наприклад:

– суспільно-політичні – республіка, нація, хартія, клас, партія, маніфест, диктатор, сенат, декрет, маніфест, акція, прогрес, мораторій, капітал, меморіал, церемонія, економія, культура, федерація, інтеграція тощо;

– юридичні – юриспруденція, юстиція, апеляція, петиція, адвокат кодекс, процес, санкція, касація тощо;

– освітні – ерудитія, лаборант, доцент, асистент, студент, доктор, кандидат, ректор, директор, магістр, аспірант, лабораторія, аудиторія, лекція, семінар, колоквиум, екзамен, стипендія, конспект, атестат, дисертація, курс тощо;

– філологічні – лінгвістика, література, міф, поема, поет, суб'єкт, об'єкт, кульмінація, інтонація, асиміляція, дисиміляція, кореляція, деривація, транскрипція, абстракція, активний, пасивний, оригінал, сонант, локатив, консонантизм, термін тощо;

– театральні й мистецтвознавчі – статуя, монумент, меморіал, опера, прелюдія, інтермедія, репетиція, нота, октава, дует, квартет, секстет, студія, орнамент, фінал, ноктюрн, ритм, цирк тощо;

– технічні – мотор, цистерна, рація, арматура, корпус, трансляція, радіо, редуктор, термінал, конструкція, редукція, трансмісія, трактор тощо;

– наукові – циркуль, ромб, радіус, циліндр, гранула, хімік, фосфат, талій, схема, кваліфікація, термальний, квант, субстанція, ембріон, циклон, глікемія, синоптик гіпотеза, симптом та багато інших.

Значення латинської мови багатогранне. Стародавній Рим залишив людству велику скарбницю художньої і наукової літератури. Афоризми латинських авторів, прислів'я й вислови служать джерелом цитат для ораторів і письменників, учених і державних діячів, журналістів і дипломатів. Наприклад: *Nemo locus ornat, non locus hominem.* – Людина прикрашає місце, а не місце людину; *Mala herba cito crescit.* – Погана трава швидко росте; *Non scholae, sed vitae discimus.* – Не для школи, а для життя вчимося, тощо. Латинський алфавіт є основою писемності багатьох сучасних мов.

Отже, латинська мова має велике ужиткове застосування у різних ділянках науки. Саме тут доречно навести вислів видатного римського оратора і письменника Цицерона: «*Non tam praeclārum est scire Latīne, quam turpe est nescīre.*». – Не настільки похвально знати латину, наскільки ганебно – не знати її.

7. Латинський алфавіт. Правила читання в латинській мові

Латинський алфавіт (Alphabētum Latīnum)

Латинський алфавіт класичного періоду складається з 25 літер.

Написання	Назва	Вимова	Латинські слова
Aa	а	а	avis (птиця)
Bb	бе	б	bonus (хороший)
Cc	це	к/ц	caput, Cicerō
Dd	де	д	domus (дім)
Ee	е	е	decem (десять)
Ff	еф	ф	filia (дочка)
Gg	ге	г	Gallia (Галлія)
Hh	ха	х	humanus (людський)
Ii	і	і	civis (громадянин)
Jj	йот(а)	й	major (великий)

Kk	ка	к	Kalendae (Календи)
Ll	ель	ль	locus(місце)
Mm	ем	м	mater (мати)
Nn	ен	н	nomen (ім'я)
Oo	о	о	opera(праця)
Pp	пе	п	pater (отець)
Qq	ку	к	antiquus (давній)
Rr	ер	р	Romanus (римлянин)
Ss	ес	с/з	senatus (сенат), pasus (ніс)
Tt	те	т	templum (храм)
Uu	у	у	Ubii (Убій)
Vv	ве	в	victoria (перемога)
Xx	ікс	кс	Xerxes (Ксеркс)
Yy	іпсилон	і	mysticus (таємний)
Zz	зета	з	zona(пояс)

Примітка. За імператора Августа в латинському алфавіті було тільки 23 літери. Літери *j* та *u* були введені пізніше для розрізнення звуків [i] та [й] і [v] та [у].

Як правило, латинські літери в усіх випадках позначають одні й ті ж звуки. Усі латинські звуки поділяються на голосні (vocāles) і приголосні (consonantes).

Вимова голосних (vocāles)

У латинській мові є 10 голосних звуків: п'ять довгих [ā, ē, ī, ō, ū] та п'ять коротких [ă, ě, ĭ, օ, ŭ], які відповідають шістьом буквам а, е, і, о, у. Для позначення довготи й короткості прийнято надрядкові знаки: $\bar{\text{}}$ (знак довготи), $\check{\text{}}$ (знак короткості). За свідченням римських граматиків, на вимову довгого голосного потрібно вдвоє більше часу, ніж для короткого.

а – вимовляється відкрито, як український [а]:

arma [арма] – зброя, acĭdum [ацідум] – кислота,

е – вимовляється твердо, як український [е]:

ego [ег о] – я, erudĭtus [ерудітус] – освічений,

і – використовується для позначення двох звуків:

▪ *голосного [i]* (вимовляється, як український [і]):

ignis [ігніс] – вогонь

▪ *приголосного [й]* (вимовляється, як український [й]):

– на початку слова або складу перед голосним:

ianua [йануа] – *двері*, coniunctio [кон'юнкціо] – *сполучник*

– у середині слова між двома голосними: maior [майор] – більший,

о – вимовляється, як український [о]:

origo [оріго] – походження, ortus [ортус] – схід,

у – вимовляється, як український [у]:

urbs [урбс] – місто, unus [унус] – один,
у – «іпсилон», у математиці «ігрек», запозичена з грецького алфавіту, у будь-яких позиціях відповідає українському звукові [i], зустрічається у словах і термінотворчих елементах грецького походження:

pyramis [піраміс] – піраміда, synthesis [синтезіс] – набір, комплекс, синтез.

Голосні дифтонги і диграфи

У латинській мові є три дифтонги (сполучення двох голосних, які вимовляються одним складом):

au [ав/ау] aurum [аурум] – золото, Aurōra [Аврора] – Аврора, ранкова зоря;

eu [ев/еу] Eurōra [Європа] – Європа (Європа), pleura [плеура] – плевра;

ei [ей] hei [гей] – гей!

і два диграфи (сполучення двох голосних, які вимовляються одним звуком):

ae [е] Caesar [цезар] – Цезар, aether [етер] – етер (ефір)

oe [е:] oeconomia [економія] – правильне ведення господарства, oenometum [еномелюм] – вино з медом.

Примітка.

1. Якщо **ae** і **oe** вимовляються окремо, то над голосним **e** ставиться трема (знак, який ставиться над голосною, щоб показати, що вона читається окремо): знак довготи (дві крапки або риска) ае, ое, ае, ое або знак короткості ае, ое:

aēneus [аенеус] – мідний, aēr [аер] – повітря,

aloë [алое] – алое, roēta [роета] – вірш,

soēto [к'оемо] – скупаю.

2. У словах, які закінчуються на **-eus**, **-eum**, сполучення **-eu-** не є дифтонгом, оскільки воно розбивається на склади:

vit-re-us – скляний, o-le-um – олія.

Вимова приголосних (consonantes)

У латинській мові – 18 приголосних (consonantes). Більшість приголосних вимовляється як відповідні звуки українського алфавіту. Зупинімося на тих, які мають різне звучання залежно від позиції у слові.

Літера **c** перед голосними **e**, **i**, **y**, **oe**, **ae**, **eu** вимовляється, як [ц]:

centenarium [центенаріум] – центнер,

citrus [цітрус] – цитрусове дерево,

cyclus [ціклюс] – цикл,

caelum [целюм] – небо,

coeptum [цептум] – початок,

ceu [цев] – ніби.

У решті випадків **c** вимовляється, як український [к]:

color [кольор] – колір,
calor [кальор] – тепло,
culmen [кульмен] – верхівка, точка,
cautio [кауціо] – обережність,
calcium [кальціум] – кальцій,
credo [кредо] – вірю.

Однак вимова латинської літери **c** як [ц] встановилась тільки на кінець римського періоду історії. В латинській мові класичної епохи **c** в усіх позиціях звучало, як український звук [к]: Cicero [кікєро].

Літера **g** – вимовляється, як український звук [г] у словах ґрунт, ґудзи:

gravitas [гравітас] – важкість, тягар,
gloria [гльоріа] – слава.

Літера **h** – вимовляється приблизно, як український [г] у словах глина, огірок:

hortus [гортус] – сад,
habilitas [габілітас] – придатність.

Літера **k** – вживається для позначення звука [к] і трапляється у декількох словах, запозичених з інших мов:

kalium [каліум] – калій,
Kaeso [Кезо] – Кезон, чоловіче ім'я,
Kalendae [Календе] – Календи, перше число місяця,
kefir [кефір] – кефір,
kinesis [кінезіс] – рух

Літера **l** – вимовляється м'яко як український [ль]:

lapis [ляпіс] – камінь,
littera [літтера] – буква, літера.

Літера **s** – вимовляється здебільшого як український [с]:

subsidium [субсідіум] – допомога, підтримка, субсидія,
sequester [секвестер] – посередник,
status [статус] – стан, положення, суспільне становище.

Примітка.

У середині слова між двома голосними (в інтервокальній позиції) або між голосною, з одного боку, і приголосним **m** або **n**, – з іншого, **s** вимовляється, як український [з]:

Asia [азія] – Азія,
neoplasma [неоплазма] – новоутворення,
suspensio [суспензіо] – суспензія.

Nota bene! **s**, що стоїть після префікса на початку кореня, вимовляється, як український звук [с]:

designatio [дєсігнаціо] – позначення,
consistentia [консістенція] – консистенція.

Проте у префіксах *dys-*, *des-*, *ex-* **s** перед голосним читається, як [з]:

dysenteria [дизентеріа] – дизентерія,

desinfectio [дезинфекціо] – дезинфекція,
exsultatіo [екзальтаціо] – радісне збудження.

Літера **x** – відповідає українським словосполученням [кс]

і [кз]:

radix [радікс] – корінь

lex [лекс] – закон

Nota bene! На початку слова між голосними **x** вимовляється,

як [кз]:

exītus [екзітус] – кінець

exemplum [екземплюм] – приклад

Літера **z** – вимовляється, як український [з] у словах грецького походження:

zona [зона] – зона, пояс,

zodiācus [зодіакус] – зодіак

zephyrus [зефірус] – західний вітер

У словах негрецького походження **z** читається як [ц]:

zincum [цінкум] – цинк

influenza [інфлюенца] – інфлюенца (один з видів грипу).

Приголосні буквосполучення

Буквосполучення з «h»

Сполучення з «h» трапляються здебільшого у словах грецького походження:

– **ch** вимовляється, як український звук [x]:

chlorum [хльорум] – хлор;

– **ph** вимовляється, як український звук [ф]:

philosophia [фільзофіа] – філософія;

– **rh** вимовляється, як український звук [р]:

rhapsodia [рапсодія] – пісня, рапсодія;

– **th** вимовляється, як український звук [т]:

theoria [теорія] – теорія;

– **sch** вимовляється, як український звук [сх]:

schola [схоля] – школа.

Буквосполучення «ngu», «qu», «su», «ti»

а) **ngu** перед наступним *голосним*, який не входить до складу буквосполучення, вимовляється, як український [нгв]:
lingua [лінгва] – мова, pinguis [пінгвіс] – жирний, а перед *приголосним* – [нгу]:
angulus [ангулюс] – кут, singulāris [сінгуляріс] – окремий, одина;

б) **qu** перед *наступним голосним* вимовляється, як український [кв]:

quadrātum [квадратум] – квадрат,

quorum [кворум] – кількість присутніх на зборах, достатня для визнання зборів правочинними;

в) **su** перед *голосним*, який не входить до складу буквосполучення, вимовляється, як український [св]:
consuetūdo

[консвєтудо] – звичка, *suavis* [свавіс] – приємний, а перед *приголосним* – [су]: *summa* [сумма] – сума, підсумок;

г) **ti** у класичній латині у всіх позиціях вимовлялось, як [ті]. У IV – V ст. н. е. **ti** перед наступним голосним стало вимовлятися, як [ці]:

lectio [лекціо] – читання, вибір.

Nota bene! Буквосполучення **ti** вимовляється, як [ті]:

– якщо перед ним стоять приголосні **s, t, x**:

ostium [остіум] – вхід, гирло,

mixtio [мікстіо] – суміш,

Attius [Аттіус] – Аттій;

– якщо на нього падає наголос:

totiūs [тотіус] – родовий відмінок однини від *totus* – цілий;

– якщо перед ним стоїть «п»:

montium [монтіум] – родовий відмінок множини від *mons* –

гора.

Наголос (Accentus)

Правило наголосу. Наголос у латинській мові падає на другий склад від кінця слова, якщо голосний цього складу довгий. Якщо ж він короткий, то наголос переходить на третій склад від кінця слова, незалежно від довготи чи короткості голосного третього складу від кінця слова:

maritus [мар'ітус] - чоловік, *domīnus* [д'омінус] - хазяїн.

Наголос у словах, які закінчуються на два голосних або на два голосних і приголосний звуки падає на третій від кінця склад:

parīlio [пап'іліо] - метелик, *faciunt* [ф'аціунт] – роблять.

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Опрацюйте текст лекції.

2. Ознайомтесь з правилами читання літери **-у-** у науковій термінології :

Cycl+o – вказує на коло, круг і є частиною складних слів, що відповідають поняттям «круг», «коло»:

cyclotrōnum [ціклотронум] – циклотрон, прискорювач заряджених частинок;

dys- – вказує на порушення, розлад, поділ, втрату:

dysharmonia [дисгармонія] – порушення гармонії, безлад;

glyc/k- – вказує на вміст цукру:

glycōsum [глікозум] – вуглевод групи моносахаридів;

hydr- – вказує на вміст води:

hydrogenium [гідрогеніум] – водень;

hyper- – вказує на підвищення, надмірність:

hypergenēsis [гіпергенезіс] – процес утворення гірських порід, мінералів;

гуро- – вказує на зниження, нестачу:

hypotenūsa [гіпотенуза] – гіпотенуза, найбільша сторона прямокутного трикутника;

му+о- – вказує на стосунок до м'язів:

myoglobīnum [міоглобінум] – складний білок м'язів людини;

мус/к- – вказує на грибок:

mycōsis [мікозіс] – грибкове захворювання;

ох+у- – вказує на кисень у сполуках:

oxygenium [оксігеніум] – кисень;

poly- – вказує на численність, багато:

polyamīdum [поліамідум] – поліамід, синтетичний полімер;

руг- – вказує на вогонь, жар, термічний процес:

pyrochlōrum [пірохльорум] – мінерал класу оксидів;

syn-(sym-) – вказує на поєднання, зв'язок із чимось:

synthēsis [сінтезіс] – поєднання,

symposium [сїмпозїум] – нарада, бенкет;

-yl- – вказує на вміст речовини, матерії:

acetylsalicylicus [ацетїлсалїцілїкус] – ацетилсаліциловий.

3. Ознайомтесь з правилами поділу на склади в латинській мові:

Кількість складів у слові залежить від кількості голосних. У латинській мові поділ на склади буває:

1) між двома голосними:

praesidium [prae-si-di-um] – захист, засідання

devaluatio [de-val-va-ti-o] – девальвація, зниження курсу грошей;

2) перед окремими приголосними, сполученням qu:

oeconomīcus [oe-co-no-mī-cus] – господарський

maritīmus [ma-ri-tī-mus] – морський

aquōsus [a-quo-sus] – водяний;

3) у групі з двох приголосних у середині слова:

centum [cen-tum] – сто

īnspector [in-spec-tor] – інспектор, наглядач;

4) у групі з трьох приголосних, у середині слова, між другим

і третім приголосним:

punctum [punc-tum] – крапка

sanctus [sanc-tus] – священний;

5) префікс виділяється:

transformatio [trans-for-ma-ti-o] – перетворення, передавання

differentia [dif-fer-en-ti-a] – різниця, відмінність.

Дифтонги і диграфи утворюють один склад:

Euclīdes [Eu-clī-des] – Евклід

amoenitas [a-moe-nī-tas] – краса

4. Вивчіть правила довготи і короткості складу в латинській мові:

Правила довготи (наголос падає на другий склад від кінця слова).

1. Голосний довгий, якщо над ним стоїть знак довготи ($\bar{\quad}$) (природна довгота):

natūra [na-tū-ra] – природа,

longitūdo [lon-gi-tū-do] – довжина.

2. Дифтонги і диграфи завжди довгі:

emphyteuta [em-phy-teu-ta] – орендатор,

diaeta [di-ae-ta] – дієта.

3. Голосний довгий за положенням, якщо він стоїть перед двома і більше приголосними:

fundamentum [fun-da-men-tum] – основа,

instrumentum [in-stru-men-tum] – знаряддя.

4. Голосний завжди довгий перед приголосними **x** або **z**:

reflexus [re-fle-xus] – рефлекс,

oryza [o-ry-za] – рис.

Правила короткості (наголос падає на третій склад від кінця слова).

1. Голосний короткий, якщо над ним стоїть знак короткості ($\breve{\quad}$) (природна короткість):

littĕra [lit-tĕ-ra] – буква,

numĕrus [nu-mĕ-rus] – число.

2. Голосний перед голосним короткий:

obligatio [ob-li-ga-ti-o] – зобов'язання,

praemium [prae-mi-um] – нагорода.

3. Голосний короткий перед **h** і сполученнями **ch**, **ph**, **th**, **rh**, **sch**:

contraho [con-tra-ho] – стягую,

philosophus [phi-lo-so-phus] – філософ.

4. Голосний короткий перед сполученням проривних приголосних **b**, **p**, **d**, **t**, **c**, **g** із плавними **l** або **r** (**bl**, **br**, **pl**, **pr**, **tl**, **tr**, **cl**, **cr**, **gl**, **gr**, **dl**, **dr**):

cerebrum [ce-re-brum] – мозок,

centimetrum [cen-ti-me-trum] – сантиметр.

Якщо довготу і короткість складу за положенням визначити неможливо, слід звернутись до словника, де довгота позначається знаком $\bar{\quad}$, а короткість – $\breve{\quad}$.

5. Вивчіть латинські вирази:

1. Salvēte, amīci! – Привіт, друзі!

2. Salve, magister/magistra! – Привіт, учителю/вчителько!

3. Valēte, amīci! – До побачення, друзі!

4. Vale, magister/magistra! – До побачення, учителю/вчителько!
5. Intrāre mihi licet? – Мені дозволено увійти?
6. (Non) licet – (Не) дозволено.
7. Adsum – Я тут (присутній)
8. Quis abest? – Хто відсутній?
9. ...abest – Він/вона відсутній/ня.
10. Opus domesticum – Домашня робота.
11. Opus auditorium – Класна робота.
12. Gratias – Дякую.
13. Veniam rogo – Прошу пробачення.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

1. Прочитайте слова:

сера [цера] – віск, circūlus [ціркулюс] – коло, cisterna [цістерна] – підземне водосховище, сапеус [ціанеус] – темно-синій, суспн [цікнус] – лебідь, cylindrus [ціліндрус] – циліндр, валок, саеремонія [церемонія] – пошана, культ, соенобіта [ценобіта] – монах, соетус [цетус] – зв'язок, збори, granum [гранум] – зерно, лас [ляк] – молоко, sal [саль] – сіль, petrōsus [петрозус] – кам'янистий, лусор [люзор] – співець, charta [харта] – карта, хемікус [хемікус] – хімік (хемік), phyton [фітон] – рослина, phosphas [фосфас] – фосфат, rhombus [ромбус] – ромб, rhythmus [рітмус] – ритм, thallium [талліум] – талій, thermae [терме] – теплові джерела, schisma [схізма] – схизма, schema [схема] – схема, qualificatio [кваліфікаціо] – ступінь і вид професійної підготовки, suasoria [свазорія] – захист, рекомендація, substantia [субстанція] – суть, речовина, матерія, eruditio [ерудіціо] – освіта, навчання, ratio [раціо] – розум.

2. Прочитайте слова, поясніть вимову дифтонгів і диграфів:

Aurōra – рання зірка, saecūlum – сторіччя, aera – ера, praeda – здобич, aureus – золотий, autumnus – осінь, oeconomia – економія, neuter – середній, Augustus – серпневий, foetus – плід, coeruleus – блакитний, proelium – битва, Eurōra – Європа (Європа), eucharistia – благодійність, eurus – східний вітер, oenanthium – витяжка із дикої винограду, aetas – вік, aēr – повітря, роēта – поема, роēта – поет.

3. Прочитайте слова, поясніть вимову [i] та [y]:

Ucrainicus – український, iuvenis – молодий, magister – вчитель, iter – дорога, maior – більший, exilium – вигнання, orientālis – східний, diu – довго, disiunctio – відокремлення.

cytus – клітина, охуdātus – окисний, cyclus – цикл, hydrargūrum – ртуть, охуgenium – кисень, embryo – зародок,

clepsydra – водяний годинник, stylus – паличка для письма, mythos – міф, hydra – гідра.

4. Прочитайте слова, поясніть правила читання префіксів:

cyclohexānum – циклогексан, органічна сполука, безбарвна рухлива рідина,
cyclōnum – циклон, атмосферний вихор,
dyscinesia – розлад руху,
glykaemia – глікемія,
hydrologia – наука, що вивчає гідросферу,
hyperinflatio – надмірне роздування,
hyperthermia – перегрівання,
hypothēsa – застава,
hurocentrum – область виникнення землетрусу,
mucobacteria – грибкова бактерія,
oxyliqūtum – вибухова речовина, просочена рідким киснем,
polygōnum – многокутник, ділянка,
pyrolysis – розщеплення складних органічних сполук,
synoptīse – синоптика, наука, що вивчає закономірності розвитку фізичних процесів у природі,
symptōma – вияв або ознака якогось явища,
phenylīnum – фенілін.

5. Прочитайте слова, поясніть правила вимови приголосних :

[c] – acīdum citrīcum – лимонна кислота, lucīdus – світлий, calcium – кальцій, cylindrīcus – циліндричний, color – колір, cursus – курс, cancellarius – секретар, caeremonia – свято, святість, insectum – комаха, cucūlus – зозуля, contumacia – впертість, caecus – сліпий, coelicōla – небожитель.

[g] i [h] – homo – людина, genus – рід, generatio – покоління, geometria – геометрія, geographia – географія, gesticulatio – жестикуляція, progressus – прогрес, gloria – слава, figūra – фігура, historia – історія, hortus – сад, hora – година.

[l] – liquor – рідина, linea – лінія, locatio – розміщення, lacrīma – сльоза, luna – місяць, mel – мед, lac – молоко, laurus – лавр, lacus – озеро, flumen – ріка.

[s] – selectus – вибраний, sulcus – борозна, observatio – спостереження, odiōsus – ненависний, Saturnus – Сатурн, scaena – сцена, civītas – держава, basis – основа, sensus – відчуття, sulphur – сірка, plasma – плазма, divisio – поділ, spasmus – спазм, occasio – випадок.

6. Прочитайте слова, поясніть вимову сполучень qu, ngu, su:

aequālis – рівний, squamōsus – лускатий, fungūlus – грибок, unguentum – мазь, oblīquus – косий, quantītas – кількість, qualītas –

якість, *sublinguālis* – під'язиковий, *quercus* – дуб, *suavīter* – приємно, *suum cuique* – кожному своє, *causa sui* – річ у собі.

7. Прочитайте слова, поясніть вимову грецьких сполучень *ch, ph, rh, th, sch*:

chlorophilum – хлорофіл, *acantha* – голка, *rhizomorpha* – різоморфа, *glycyrrhiza* – солодка, *asthma* – астма, *aethylicus* – етиловий, *diaphragma* – діафрагма, *cochlear* – ложка, *chamomilla* – ромашка, *chorda* – струна, *rhomboideus* – ромбоподібний, *concha* – раковина, *thesaurus* – сховище, *scarbniца*, *thronus* – трон, престол.

8. Поставте наголос у словах, поясніть правила вибору наголошеного складу:

а) *sanctus, avis, barba, fama, domus, navis, possum, novus, unus, vita, sanus, umbra, forum, aequus, quisque, quaero, Sphinx, schola, Zeuxis, pulcher, Gracchus, Rhenus, princeps, aēr, Phaedrus, caelum, caecus, laudo, clamo, foedus, Pyrrhus, charta, sanguis, Xerxes.*

б) *Scythia, Philippus, Phrygia, Alexander, proelium, Aegyptus, video, Augustus, requies, December, praesidium, Achilles, justitia, magister, bestia, projectus, janua, ratio, thesaurus, Boeotia, Hispania, necessarius, gymnasium.*

в) *domīnus, divīnus, dividō, orīgo, minīmus, majōres, nomīno, Quirītes, mittēre, habēre, tabūla, audīre, vivēre, laborāre, occūpo, urbānus, Athēnae, Sophōcles, fortūna, Caucāsus, Homērus, incōla, Germānus, Juppīter, Archimēdes, Miltiādes, poēma, discipūlus, Syracūsae, agricōla, occīdo, consuetūdo.*

9. Прочитайте слова у відповідності до фонетичних законів латинської мови:

Avis. Voa. Domus. Ergo. Fatum. Gigno. Fit. Humus. Labor. Pax. Nomen. Omne. Pontus. Ratus. Sanus. Syrus. Triba. Una. Xerxes. Zea.

Aevum. Aēr. Poeni. Poēma. Augur. Dein. Iam. Jurat. Joci. Aiunt. Centum. Cibus. Collum. Cyprus. Caedes. Canis. Coelum. Clamor. Cubo. Lac. Schola. Thebae. Scythae. Eques. Rhythmus. Philo. Quoque. Qui. Sanguis. Natio. Risus.

Aquīla. Patricius. Miser. Oratio. Silentium. Bestiae. Tiāra. Suadeo. Fluvius. Ianua. Domīnus. Eurōpa. Femīna. Parātus. Varius. Vicīnus.

Proelia. Praefacio. Cognoscīmus. Patientia. Universi. Symphonia. Tormentum. Labyrinthus. Felicīter. Romānus.

Lingua Latīna. Mundus antiquus. Orbis Romānus. Pax Romāna. Cultūra Graeca. Natiōnes diversae. Panegyrici Latīni. Senātus Populusque Romānus.

Gaius Iulius Caesar. Marcus Tullius Cicēro. Publius Vergilius Maro. Titus Livius. Quintus Horatius Flaccus. Octaviānus Augustus. Imperātor Diocletīanus. Constantīnus Magnus. Theodosius. Sanctus Hierōnymus Stridonensis.

LECTIO SECUNDA. ІМЕННИК (NOMEN SUBSTANTIVUM)

Non scholae, sed vitae discimus
Не для школи, а для життя вчимося

План:

1. Коротка характеристика граматичної будови латинської мови.
2. Граматичні категорії іменника:
 - а) категорія роду (genus),
 - б) категорія числа (numerus),
 - в) категорія відмінка (casus).
3. Відміни іменника (declinatio).
4. Основні (словникові) форми іменника.
5. Відмінювання іменників I, II, IV, V відмін.

1. Коротка характеристика граматичної будови латинської мови

Латинська мова за своєю граматичною будовою належить до мов флективного синтетичного типу, в яких граматичне значення синтезується з лексичним у межах слова. Вона має розвинуту морфологію і на відміну від мов з аналітичною будовою (англійська, французька) граматичне значення в латинській мові виражається за допомогою флексій, формотворчих афіксів, чергування звуків і суплетивізму.

Так, ознакою числа й особи латинського дієслова є особові закінчення:

laud-**o** – 1 ос. однини, lauda-**mus** – 1 ос. множини

Ознакою відмінків латинських іменників і прикметників також є закінчення, які преднувались до основи: terr-**a** – земля, terr-**ae** – землі, terr-**am** – землю, terr-**arum** – земель, terr-**is** – землям, terr-**as** – землі.

У латинській мові є змінювані й незмінювані частини мови. До змінюваних частин мови належать: іменник – nomen substantivum, прикметник – nomen adiectivum, займенник – pronomen, числівник – nomen numerale, дієслово – verbum.

Незмінювані частини мови: прислівник – adverbium, прийменник – praepositio, сполучник – coniunctio, частка – particula, вигук – interiectio.

2. Граматичні категорії іменника

Іменники в латинській мові мають граматичні категорії роду (genus), числа (numerus), відмінка (casus).

GENUS

<i>Masculinum</i>	<i>Femininum</i>	<i>Neutrum</i>
Назви осіб чол. р., вітрів, місяців, річок	Назви осіб жін. р., міст, країн, островів, дерев, кущів	Назви осіб с. р.
Maritus consul Lips September Sequana	Femina Roma Sicilia Laurus quercus	Oleum semen foramen

NUMERUS

Singularis	Pluralis
terra	terrae
amicus	amici
homo	homines
fructus	fructus
dies	dies

CASUS

Nominativus	хто, що
Genetivus	кого, чого
Dativus	кому, чому
Accusativus	кого, що, куди
Ablativus	ким, чим, де
Vocativus	хто, що

3. Відміни іменника (declinatio)

Латинські іменники поділяються на п'ять відмін (declinatio) залежно від закінчення історичної основи:

перша відміна – основа на -ā

друга відміна – основа на -ō /-ě

третя відміна – основа на приголосний звук або -ī

четверта відміна – основа на -ū

п'ята відміна – основа на -ē.

Оскільки історичну основу через злиття її голосного звука із закінченням важко виділити, то приналежність іменника до відміни практично визначається за закінченням родового відмінка однини (genetivus singularis).

Закінчення genetivus singularis I-V відмін:

Відміна	I	II	III	IV	V
Закінчення	-ae	-ī	-īs	-ūs	-ēi

4. Основні (словникові) форми іменника

Іменники та інші змінювані частини мови запам'ятовуються в основній (словниковій) формі. Для іменників – це три форми: Nom. sing., Gen. sing. і рід.

Наприклад:

Nom. sing.	Gen. sing.	Genus (рід)	Відміна	Переклад
terra	terrae	feminīnum	I	земля
agricōla	agricōlae	masculīnum	I	землероб
popŭlus	popŭli	masculīnum	II	народ
acīdum	acīdi	neutrum	II	кислота
homo	homīnis	masculīnum	III	людина
status	status	masculīnum	IV	стан
res	rei	feminīnum	V	рiч, справа

Скорочена форма запису:

terra, ae, f; popŭlus, i, m; acīdum, i, n; homo, īnis, m; status, us, m; res, rei, f.

Nota bene! Форма називного відмінка – це назва об'єкта чи явища, позначуваного цим словом. Крім того, за закінченням називного відмінка визначається граматичний рід іменника. За формою родового відмінка визначається: а) відміна; б) основа. Якщо від форми родового відмінка однини відкинути закінчення, то отримаємо основу, яка називається практичною. В іменникові terra, ae, f практична основа – terr-, історична – terrā-.

5. Відмінювання іменників I, II, IV, V відмін

Перша відміна (Declinatio prima)

До першої відмини належать іменники жіночого роду і декілька іменників чоловічого роду (вказують на рід занять чи належність до народності, імена, назви річок), які в Nom. sing. закінчуються на -ā, у Gen. sing. – на -ae. Історична основа -ā.

Іменники жіночого роду:

terra, ae, f – земля, stella, ae, f – зірка, silva, ae, f – ліс, aqua, ae, f – вода, via, ae, f – дорога, forma, ae, f – форма, gutta, ae, f – крапля, cellŭla, ae, f – клітина, charta, ae, f – папір, carta, esca, ae, f – їжа, farīna, ae, f – борошно, natŭra, ae, f – природа, pecunia, ae, f – гроші, magistra, ae, f – вчителька, puella – дівчина, filia – донька.

Іменники чоловічого роду:

agricōla, ae, m – землероб, nauta, ae, m – моряк, poēta, ae, m – поет, athlēta, ae, m – атлет, collēga, ae, m – друг, collega, incōla, ae, m – житель, Belga, ae, m – бельгiєць, Persa, ae, m – перс, Scytha, ae, m –

скит (скіф), Numa, ae, m – Нума, Catilīna, ae, m – Катіліна, Iugurtha, ae, m – Югурта, Narumna, ae, m – ріка Гарумна, Sequāna, ae, m – ріка Сена.

Відмінкові закінчення іменників першої відміни

Casus	Singulāris	Plurālis
Nominativus	-ā	-ae
Genetivus	-ae	-ārum
Dativus	-ae	-is
Accusativus	-am	-as
Ablativus	-ā	-is
Vocativus	-ā	-ae

Зразок відмінювання: *terra, ae, f – земля,*
agricōla, ae, m – землероб

Casus	Singularis	Pluralis	Singularis	Pluralis
	Fem.		Masc.	
Nom.	terr-a	terr-ae	agricōl-a	agricōl-ae
Gen.	terr-ae	terr-arum	agricōl-ae	agricōl-arum
Dat.	terr-ae	terr-is	agricōl-ae	agricōl-is
Acc.	terr-am	terr-as	agricōl-am	agricōl-as
Abl.	terr-a	terr-is	agricōl-a	agricōl-is
Voc.	terr-a	terr-ae	agricōl-a	agricōl-ae

Друга відміна (Declinatio secunda)

До другої відміни належать іменники чоловічого і середнього роду, які в родовому відмінку однини закінчуються на **-ī**. У називному відмінку однини іменники чоловічого роду мають закінчення **-us, -er** (один іменник має закінчення **-ir**: vir, i, m – чоловік, муж, воїн), а іменники середнього роду мають закінчення **-um**: discipūlus, i, m – учень, oeconōmus, i, m – економіст, hortus, i, m – сад, puer, ěri, m – хлопець, liber, bri, m – книжка, ager, agri, m – поле, acīdum, i, n – кислота, bellum, i, n – війна, oppīdum, i, n – укріплене місто.

До другої відміни належать також деякі іменники жіночого роду на **-us** у називному відмінку однини:

а) назви країн, островів, міст, дерев:

Aegyptus, i, f – Єгипет; Cyprus, i, f – Кіпр; Rhodus, i, f – Родос; Corinthus, i, f – Коринт (Корінф); malus, i, f – яблуня; cerāsus, i, f – вишня.

б) загальні іменники: alvus, i, f – живіт; colus, i, f – прядка; vannus, i, f – віялка; atōmus, i, f – атом; bolus, i, f – глина; humus, i, f –

земля, ґрунт; *crystallus*, i, f – кристал; *methōdus*, i, f – метод; *periōdus*, i, f – період; *diamētros*, tri, f – діаметр.

До другої відміни належать і деякі іменники середнього роду із закінченням **-us** у називному відмінку однини: *vīrus*, i, n – отрута; *relāgus*, i, n – море; *vulgus*, i, n – натовп, юрба.

Відмінкові закінчення іменників другої відміни

Causus	Singulāris		Plurālis	
	Masc.	Neut.	Masc.	Neut.
Nom.	-us, -er, -ir	-um	-i	-a
Gen.	-i	-i	-ōrum	-ōrum
Dat.	-o	-o	-is	-is
Acc.	-um	-um	-os	-a
Abl.	-ō	-ō	-is	-is
Voc	-e, -er	-um	-i	-a

Зразки відмінювання іменників другої відміни:

Causus	Singulāris		Plurālis	
	Masc.	Neut.	Masc.	Neut.
Nom.	amīc-us, puer	bell-um	amīc-i, puer-i	bell-a
Gen.	amīc-i, puer-i	bell-i	amīc-ōrum, puer-ōrum	bell-ōrum
Dat.	amīc-o, puer-o	bell-o	amīc-is, puer-is	bell-is
Acc.	amīc-um, puer-um	bell-um	amīc-os, puer-os	bell-a
Abl.	amīc-ō, puer-ō	bell-ō	amīc-is, puer-is	bell-is
Voc	amīc-e, puer	bell-um	amīc-i, puer-i	bell-a

Nota Bene! Запам'ятайте особливості відмінювання іменника *deus*, i, m – бог:

Causus	Singulāris	Pluralis
Nom./Voc	deus	dei/di
Gen.	dei	deum
Dat.	deo	deis/dis
Acc.	deum	deos
Abl.	deo	deis/dis

Четверта відміна (Declinatio quarta)

До четвертої відміни належать в основному іменники чоловічого роду з основою на -й-, які у називному відмінку однини закінчуються на **-us**. До цієї відміни належать також декілька іменників жіночого роду із закінченням на **-us** і середнього роду на **-u**. Практичною ознакою відміни є закінчення родового відмінка однини **-us** для іменників всіх родів.

Наприклад:

casus, us, m – випадок, відмінок; usus, us, m – вживання, досвід; contractus, us, m – контракт;

veru, us, n – дротик; genu, us, n – коліно, рід; cornu, us, n – ріг, фланг;

acus, us, f – голка; anus, us, f – стара жінка; manus, us, f – рука; porticus, us, f – колонада, портик; nuga, us, f – невістка; socrus, us, f – свекруха; quercus, us, f – дуб; pinus, us, f – сосна; tribus, us, f – триба, район; Idus, uum, f – Іди (13 або 15 число місяця); domus, us, f – дім.

Відмінкові закінчення іменників четвертої відміни

Causus	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	-us		-u	-us		-ua
Gen	-us			-uum	-ōrum / -uum	-uum
Dat.	-ui		-u	-ibus		
Acc.	-um		-u	-us	-os	-ua
Abl.	-u	-ō	-u	-ibus		
Voc.	-us		-u	-us		-ua

Зразок відмінювання іменників четвертої відміни:

Causus	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	fruct-us	dom-us	corn-u	fruct-us	dom-us	corn-ua
Gen	fruct-us	dom-us	corn-us	fruct-uum	dom-ōrum dom-uum	corn-uum
Dat.	fruct-ui	dom-ui	corn-u	fruct-ibus	dom-ibus	corn-ibus
Acc.	fruct-um	dom-um	corn-u	fruct-us	dom-os	corn-ua
Abl.	fruct-u	dom-ō	corn-u	fruct-ibus	dom-ibus	corn-ibus
Voc.	fruct-us	dom-us	corn-u	fruct-us	dom-us	corn-ua

Деякі форми іменника domus вживаються у значенні прислівників місця: domum – додому; domo – з дому; domi – вдома.

Nota bene! Закінчення **-us** у називному відмінку однини широко вживається у латинській мові. Це закінчення мають іменники чоловічого роду другої відміни, іменники жіночого і середнього роду третьої відміни, а також іменники чоловічого і жіночого роду четвертої відміни. Тому при відмінюванні іменників слід звертати увагу на закінчення родового відмінка однини.

Четверта відміна іменників – продуктивна для української мови. Українські слова, які закінчуються на **-кт, -(и)т, -с** – запозичені з латинської мови. Наприклад: акт, факт, конспект, проспект, аудит, культ, апарат, контракт, курс, прогрес, регрес, конгрес, тракт, формат, об'єкт, суб'єкт, проект, інтелект, магістрат, препарат, прес, реквізит, манускрипт, атрибут та інші.

П'ята відміна (Declinatio quinta)

До п'ятої відміни належать іменники жіночого роду з основою на **-ē**. У називному відмінку однини іменники п'ятої відміни закінчуються на **-es**.

Практичною ознакою п'ятої відміни є закінчення **-ēi (-ēi)** у родовому відмінку однини.

Наприклад: series, ēi, f – низка, серія; species, ēi, f – явище, вид, ідея; planities, ēi, f – рівнина, долина; fides, ei, f – віра; spes, spei, f – надія; res, rei, f – справа, річ.

Винятки.

До п'ятої відміни належать два іменники чоловічого роду:

1. dies, diēi, m, f – день (dies, ēi, f у значенні термін, строк – жіночого роду), наприклад: dies certa (певний день), dies constitūta (встановлений день), але dies festus (святковий день);

2. meridies, ēi, m – полудень, південь.

Іменники **res** і **dies** мають однину і множину. Всі інші іменники або зовсім не відмінюються у множині, або мають лише називний і знахідний відмінки.

Відмінкові закінчення іменників п'ятої відміни

Causus	Singularis		Pluralis	
	f	m	f	m
Nom.	-ēs		-ēs	
Gen.	-ei		-ērum	
Dat.	-ei		-ēbus	
Acc.	-em		-ēs	
Abl.	-ē		-ēbus	
Voc.	-ēs		-ēs	

Зразок відмінювання іменників п'ятої відміни

Casus	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
Nom.	r-ēs,	r-ēs,	di-ēs	di-ēs
Gen.	r-eī	r-erum	di-eī	di-ērum
Dat.	r-ei	r-ebus	di-eī	di-ēbus
Acc.	r-em	r-ēs	di-em	di-ēs
Abl.	r-ē	r-ebus	di-ē	di-ēbus
Voc.	r-ēs	r-ēs	di-ēs	di-ēs

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Опрацюйте текст лекції.

2. Вивчіть особливості іменників другої відміни

1. Власні імена на -ius, -eius, -aius у кличному відмінку однини мають закінчення -i, -ei, ai: Valerius – Valeri, Pompeius – Pompei, Gaius – Gai. Загальний іменник filius, ii, m – син у кличному відмінку має форму fili.

2. Деякі іменники в родовому відмінку множини зберігають стару форму на -um замість -ōrum. Вони означають:

а) вагу і міру:

iugērum, i, n – югер, $\approx 2519 \text{ м}^2$, Gen. plur. – iugerum

modius, i, m – модій, $\approx 8,754$ літри, Gen. plur. – modium

nummus, i, m – монета, Gen. plur. – nummum

sestertius, ii, m – сестерцій, срібна монета до 217 р. до н. е.,

Gen. plur. – sestertium;

б) назви посад і визначення службового становища:

decemvir, i, m – децемвір, Gen. plur. – decemvirum

faber, bri, m – майстер, Gen. plur. – fabrum.

3. Правило середнього роду. У середньому роді в називному, знахідному і кличному відмінках іменники, прикметники і займенники мають однакові закінчення **-um**. У множині в цих відмінках іменники мають закінчення **-a**: bellum (sing.) – bella (pl.). Порівняйте: озеро – озера, місто – міста, вікно – вікна.

3. Запам'ятайте словосполучення з іменником res, rei, f – справа, річ:

res publica – суспільна справа, республіка, держава

res secundae (plur.) – сприятливі обставини, щастя

res summae (plur.) – найважливіші справи, верховна влада

scriptor rerum gestarum – історик

de rerum natura – про природу речей.

4. Запам'ятайте словосполучення з іменником dies, ei, m, f – день:

dies ater – чорний день

dies natālis – день народження
diem vidēre – народитися
in dies – з дня на день
cum die – з приходом дня
dies tranquillus – погода
ad certam diem – у встановлений термін.

5. Вивчіть правила вживання прийменників (Praepositionēs)

Більшість латинських прийменників вживаються з **акузативом**:

ad – до, біля, для; ante – перед, до; apud – в, біля, при; circum – навколо, contra – проти, напроти, всупереч; extra – ззовні, поза, за; infra – нижче, під, після; intra – всередині, протягом; inter – між; ob – перед, внаслідок; praeter – мимо, крім; per – через, крізь; post – після, позаду; supra – вище, над; trans – через, за, по той бік; versus – до, к, в напрямку до.

Прийменники, які вживаються з **аблативом**:

a (ab) – від; cum – з, разом; de – з (відокремлення), про, по; e (ex) – із, з; praе – перед, через; pro – перед, за, замість, на захист; sine – без.

Прийменники, які можуть вживатися і з **акузативом**, і з **аблативом**:

in – в, на, до

sub – під

super – над чим, на чому, на що.

На питання **де?** керують **аблативом**: in terrā – на землі, sub terrā – під землею, super terrā – над землею.

На питання **куди?** керують **акузативом**: in terrām – на землю, sub terrām – під землею.

Два прийменники **causa, gratia** – заради, для, із-за керують **генетивом** і вживаються постпозитивно:

īocī gratiā – заради жарту, gloriāe causā – заради слави, studiī causā – для заняття.

6. Вивчіть правила вживання частки -que

Частка -que пишеться разом зі словом і використовується постпозитивно (приєднується до кінця слова). За значенням ця частка еквівалентна сполучнику et (і, та):

Magistra discipulā**que** = magistra **et** discipūla (вчителька та учениця).

7. Перекладіть латинською мовою:

земля і вода, син і донька, учень і вчитель, жінка і чоловік, віра і надія, невістка і свекруха, рука і коліно.

8. Вивчіть правило відмінювання дієслова SUM (інфінітив esse) у теперішньому часі

Дієслово-зв'язка SUM (бути, існувати, знаходитись) обов'язково використовується у реченнях, у яких немає дієлова-присудка.

Praesens indicatīvi actīvi

Особа	Однина	Множина
1	sum	sumus
2	es	estis
3	est	sunt

9. Вивчіть правила побудови простого поширеного речення

1. Порядок слів у латинській мові такий:
а) підмет (subiectum) стоїть на першому місці;
б) присудок (praedicatum) – переважно на останньому;
в) прямий додаток стоїть тільки в акузативі без прийменника перед присудком;
г) узгоджене означення стоїть переважно після означуваного слова.

2. Дієслово esse (бути) у значенні дієлова-зв'язки не пропускається, за винятком прислів'їв, крилатих висловів, сентенцій.

3. Іменна частина складеного присудка виражається іменником, прикметником, дієприкметником, займенником і стоїть у номінативі, узгоджуючись із підметом.

4. Заперечення при дієсловах не змінює дієслівного керування і побудови речення.

5. У латинському заперечному реченні може бути тільки одне заперечення: заперечна частка non, заперечний займенник nemo – ніхто, nihil – ніщо, заперечний прикметник nullus – ніякий, тощо. Н-д: Discipulus non audit magistrum. Nemo audit magistrum. Nullus discipulus audit magistrum. (Ніхто не слухає вчителя).

Якщо в реченні є два заперечення, то все висловлювання набуває позитивного змісту.

Н-д: Nemo non audit magistrum. (Усі слухають вчителя).

6. В латинській мові закінчення дієлова-присудка вказує на особу. Якщо підметом є особовий займенник, він часто не перекладається на латинську мову. Н-д: voco - я кличу, rogatus – ми запитуємо, In Roma sunt – Вони (є) в Римі.

10. Вивчіть питальні займенники (Pronomina Interrogativa)

В латинській мові існує два питальних займенника **quis** – хто?, **quid** – що?. Вони використовуються тільки в однині і відрізняються тільки формами називного та знахідного відмінків.

N. quis (хто) quid (що)

G. cuius (чий, чия, чиє, чиї)
D. cui (кому, чому)
Acc. quem (кого) quid (що)
Abl. quo (ким, чим, від кого, від чого).

У питальних реченнях використовуються також питальні прислівники Quo – куди? Qua – де, як, яким шляхом? Quando – коли? Quam – якою мірою, як сильно? Quotiens – скільки разів? Quomodo – як, яким чином? Cur – чому?

11. Доберіть з української та англійської мов слова, що утворилися за допомогою латинської флексії -tūra, -sūra. Доповніть ними ряд:

укр.: структура, література,
анг.: structure, literature,

12. Прочитайте тексти і перекладіть їх українською мовою:

De Tullia

Tullia puella Romana est. Terentia matrona Romana est. Terentia mater Tulliae est. Julia, Aemiliae filia, Tulliae amica est. Syra ancilla est. Terentia Syram vocat:

- Syra! Tulliae tunīcam novam da (дай)!
- Quo properas, Tullia? – ancilla rogat.
- In silvam cum amica propĕro, - respondet Tullia.

In schola Romana

In Roma scholae multae sunt. Puĕri Romani cum paedagogis in scholam propĕrant. Paedagogi viri docti, sed servi sunt. Puellae domi manent. In scholla magister puĕros legĕre, scribĕre, recitare docet. Puellas mater domi docet. Magister librum habet, discipŭli tabŭlas et stilos tenent. Puĕri in tabŭlis sententias virorum clarorum scribunt, deinde recitant. Magister bonus pulchre recitat, puĕri libenter audiunt. Magister malus male recitat, discipŭli dormiunt. Sed magister virgam habet et puĕros verbĕrat. Multi magistri severi sunt.

Puĕri magistri verba memoria tenent: “Discite, puĕri! Non scholae, sed vitae discimus”

13. Запам’ятайте латинські прислів’я і крилаті вислови:

1. Scientia est potentia. – Знання – сила (Ф.Бекон)
2. Historia magistra vitae est. – Історія – вчителька життя (Ціцерон)
3. Ubi concordia, ibi victoria. – Де згода, там – перемога.
4. Aurōra Muis amīca est. – Аврора – подруга муз (Ранок сприятливий для занять науками і мистецтвами).

5. *Experientia est optima magistra.* – Досвід – найкращий вчитель.

6. *Non scholae, sed vitae discimus.* – Не для школи, а для життя вчимося

7. *Nota bene!* – Добре зауваж! Зверни увагу!

8. *Persona grata.* Персона грата: поважна людина, людина, що користується довірою.

9. *Cui bono. Cui prodest.* – В чіх інтересах (букв.: кому на благо). Кому вигідно (корисно).

10. *Lupus non mordet lupum.* – Вовк вовка не кусає.

11. *Ignorantia non est argumentum.* – Незнання – не доказ. (Б. Спіноза)

12. *Per aspera ad astra* / Через терни до зірок

13. *De mortuis aut bene, aut nihil.* – Про мертвих або добре, або нічого.

14. *Elephantum e musca facis.* – Робиш із мухи слона.

15. *Aut cum scuto, aut in scuto.* – Або зі щитом, або на щиті. Грецький історик Плутарх (50 – 120) розповідає про спартанку, яка, проводжаючи сина на війну, подала йому щит зі словами «З ним, або на ньому», тобто повернись переможцем, або загинь (у спартанців існував звичай виносити загиблого воїна з поля бою на щиті).

16. *Ex libris.* – Із книг.

17. *Amicus Plato, sed magis amica veritas est.* – Платон мені друг, але істина дорожча.

18. *Clavus clavo pellitur.* – Клин клином вибивають.

19. *Usus est optimus magister.* – *Досвід – найкращий учитель.* Цицерон.

20. *Natura incipit, ars dirigit, usus perficit.* – Природа починає, мистецтво спрямовує, досвід завершує.

21. *Contra spem spero.* – Без надії сподіваюсь.

22. *E fructu arbor cognoscitur.* – Дерево пізнається з плоду.

23. *Amicus verus amore, more, ore, re cognoscitur.* – Вірний друг пізнається з любові, з поведінки, з мови і зі справ.

24. *Dies diem docet.* – Один день навчає інший. Публілій Сір («Сентенції», 123).

25. *Carpe diem!* – Лови момент! Девіз епікурейської філософії.

26. *Pax huic domui.* – Мир цьому дому.

27. *Omnia mea mecum porto.* – Все своє ношу з собою.

28. *Suum cuique.* – Кожному своє. Положення римського права – кожному належить те, що належить за правом.

29. *Ex nihilo nihil fit.* – З нічого ніщо не виникає.

30. *Quisq̄ue est faber suae fortunae.* – Кожен – творець своєї долі. Аппій Клавдій (IV – III ст. до н. е.), перший автор латинської прози, відомий політичний діяч, який побудував перший у Римі водопровід і Аппієву дорогу, що пролягала від Капуї до Риму.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

1. Провідмініайте іменники в однині і множині:

strata, patria, aera, chorda, dea, agricola, bestia, poeta, aqua, nauta, Persa;
discipulus, i, m; hortus, i, m; vir, i, m; oppidum, i, n; acidum, i, n;
casus, us, m; usus, us, m; contractus, us, m; veru, us, n; genu, us, n;
acus, us, f; anus, us, f; manus, us, f; porticus, us, f;
series, ēi, f; species, ēi, f; planities, ēi, f; fides, ei, f; spes, spei, f;
meridies, ēi, m.

2. Визначте відмінкову форму і число іменників та перекладіть їх українською мовою:

pro forma, sine cura, sub terra, in luna, vitae causa, amicarum gratia, per experientias, extra figuram, de terris, contra naturam, apud magistras.

3. Перекладіть латинською мовою:

в школу, в школі, під землею, з другом, з книг, в лісах, на батьківщині, на островах, в дорозі, із планет, через знання, без надії, з вірою, без досвіду, під дубом, за контрактом, біля колони.

4. Прочитайте і перекладіть речення рідною мовою.

1. Amicae sumus. 2. Terra est sphaera. 3. Terra est stella. 4. Athēnae sunt in Graeciā. 5. Britannia est in insulā. 6. In aquā est vita. 7. In Asiā sunt bestiae. 8. In Eurōpā sunt poētae. 9. Incōlae insulae sunt nautae. 10. Italia est terra Eurōpae. 11. Julia amīca Tulliae est. 12. In Italia et Graecia vides monumenta statuasque. 13. Popūli Germaniae Mercurium deum colunt. 14. Magistri docent discipūlos recte legēre et scribēre verba. 15. Amīcus Marco librum dat.

5. Перекладіть латинською мовою:

1. Італія – земля Європи. 2. Рим (є) в Італії. 3. Історія – вчителька життя. 4. На землі і у воді є життя. 5. У лісах багато тварин. 6. Злість часто є причина несправедливості. 7. Де знаходиться Італія? 8. Кого кличе Теренція? 9. Хто така Ціра?

6. Перекладіть текст українською мовою. Поставте запитання до кожного речення:

De luna

Forma lunae rotunda est. Luna terrae propinqua est. Luna et stellae noctu terram illustrant. Luna saepe figuram littērae «C» habet. Non semper lunam vidēmus. Umbra terrae interdum lunam obscurat. Luna plena nautis grata est. Luna et stellae nautis viam monstrant. Nautis stellae multae notae sunt. Dea lunae est Diāna.

LECTIO TERTIA. ІМЕННИКИ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ (NOMEN SUBSTANTIVUM DECLINATIO TERTIA)

Salus popūli suprēma lex est
Благо народу – найвищий закон
Цицерон «Про закони»

План:

1. Морфологічні особливості іменників третьої відміни.
2. Іменники приголосного типу.
3. Іменники голосного типу.
4. Іменники змішаного типу.

1. Морфологічні особливості іменників третьої відміни.

Значна частина іменників в латинській мові відмінюються за 3-ю відміною. До третьої відміни відносяться іменники всіх трьох родів з основою на приголосний звук або голосний *-ī-*. В *nom. sing.* іменники третьої відміни мають різні закінчення, в *gen. sing.* закінчення *-is*. Якщо в 1 і 2 відмінах закінчення іменника можна визначити вже в *nom. sing.*, то в 3 відміні основа іменника в цьому відмінку дуже часто змінюється і тому визначається за *gen. sing.* Наприклад:

Nom. sing.		Gen. sing.	Основа іменника
homo, m	людина	homīn - is	homīn -
lex, f	закон	leg - is	leg -
tempus, n	час	tempōr - is	tempōr -
regio, f	район, регіон	region - is	region -
mare, n	море	mar - is	marī -

Таким чином, важливо знати *genetivus singularis*, оскільки за цим відмінком визначається тип відміни і основа іменника.

Оскільки іменники третьої відміни мають основу, що закінчується приголосний звук або голосний *-ī-*, то вони поділяються на три типи: приголосний, голосний і змішаний, який є результатом взаємовпливу двох попередніх.

2. Іменники 3-ї відміни приголосного типу

До цього типу відносяться іменники всіх трьох родів, нерівноскладові, основа яких закінчується на один приголосний звук перед закінченням *-is* в *genetivus singularis*.

Примітка. Нерівноскладові іменники мають різну кількість складів в *nominativus* та *genetivus*: *ho-mo, ho-mī-nis*; рівноскладові в цих відмінках мають однакову кількість складів: *ci-vīs, ci-vīs*.

Зразок відмінювання іменників 3-ї відміни приголосного типу:

<i>Casus</i>	<i>Singulāris</i>			
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>n</i>
Nom.	homo <i>людина</i>	lex <i>закон</i>	tempus <i>час</i>	nomen <i>ім'я</i>
Gen.	homīn-is	leg-is	tempōr-is	nomīn-is
Dat.	homīn-i	leg-i	tempōr-i	nomīn-i
Acc.	homīn-em	leg-em	tempus	nomen
Abl.	homīn-e	leg-e	tempōr-e	nomīn-e
Voc	homo	lex	tempus	nomen
<i>Plurālis</i>				
Nom.	homīn-es	leg-es	tempōr-a	nomīn-a
Gen.	homīn-um	leg-um	tempōr-um	nomīn-um
Dat.	homīn-ibus	leg-ibus	tempōr-ibus	nomīn-ibus
Acc.	homīn-es	leg-es	tempōr-a	nomīn-a
Abl.	homīn-ibus	leg-ibus	tempōr-ibus	nomīn-ibus
Voc.	homīn-es	leg-es	tempōr-a	nomīn-a

3. Іменники 3-ї відміни голосного типу

До цього типу відносяться декілька іменників (рівноскладових і нерівноскладових) середнього роду, які в *nom. sing.* мають закінчення **-e**, **-al**, **-ar**. Н-д: *mar-e*, *mar-is*; *anīmal*, *animāl-is*. Голосним цей тип відмінювання називають тому, що кінцевим звуком основи тут є **-ī**, який зазнав певних фонетичних змін *nom. sing.* (він переходить в **-e** *mar-e*, основа *mar-i*-, або відпадає *anīmal*, основа *animāli*-).

Зразок відмінювання іменників 3-ї відміни голосного типу:

<i>Casus</i>	<i>Singulāris</i>		
	Nom., Voc.	mar-e	anīmal
Gen.	mar-is	animāl-is	exemplār-is
Dat.	mar-i	animāl-i	exemplār-i
Acc.	mar-e	anīmal	exemplar
Abl.	mar-ī	animāl-ī	exemplār-ī
<i>Plurālis</i>			
Nom., Voc.	mar- <u>ia</u>	animal- <u>ia</u>	exemplar- <u>ia</u>
Gen.	mar- <u>ium</u>	animal- <u>ium</u>	exemplar- <u>ium</u>
Dat.	mar-ibus	animal-ibus	exemplar-ibus
Acc.	mar- <u>ia</u>	animal- <u>ia</u>	exemplar- <u>ia</u>
Abl.	mar-ibus	animal-ibus	exemplar-ibus

Від приголосного типу голосний тип відрізняється закінченнями в *abl. sing., nom. plur., acc. plur., gen. plur.*, де голосний основи **-i** увійшов до граматичного закінчення.

За цим типом відмінюються і 6 іменників жіночого роду: *Purpis, -is корма, корабель; sitis, -is жажда; turris, -is башня; febris, -is лихоманка; vis сила; securis, is сокира.*

4. Іменники 3-ї відміни змішаного типу

За цим типом відмінюються іменники чоловічого і жіночого роду:

1) рівноскладові, які в *nom. sing.* мають закінчення **-is, -es**: *finis, is, m – кінець; aedes, is, f – дім;*

2) нерівноскладові, основа яких закінчується на 2 або більше приголосних перед закінченням **-is** в *gen. sing.*: *urbs, urb-is, f – місто; pars, part-is, f – частина.*

Зразок відмінювання іменників 3-ї відміни змішаного типу:

<i>Casus</i>	<i>Singulāris</i>		<i>Plurālis</i>	
	рівноскладові	нерівноскладові	рівноскладові	нерівноскладові
Nom.	fin-is	urb-s	fin-es	urb-es
Gen.	fin-is	urb-is	fin- <u>ium</u>	urb- <u>ium</u>
Dat.	fin-i	urb-i	fin- <u>ibus</u>	urb- <u>ibus</u>
Acc.	fin-em	urb-em	fin-es	urb-es
Abl.	fin-e	urb-e	fin- <u>ibus</u>	urb- <u>ibus</u>
Voc.	fin-is	urb-s	fin-es	urb-es

Від приголосного типу змішаний тип відрізняється закінченням *gen. plur.*

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Опрацюйте текст лекції.

2. Ознайомтесь зі зведеною таблицею закінчень іменників 3-ї відміни.

Запам'ятайте особливі іменники, які відносяться до III відміни:

– **іменники чоловічого роду**: *sol, solis – сонце, sal, salis – сіль, lepus, -oris – заєць, mus, muris – миша;*

– **іменники жіночого роду**: *caro, carnis – м'ясо, arbor, arboris – дерево, dos, dotis – придане, quies, quietis – відпочинок, спокій, merces, -cedis – нагорода;*

- **іменники середнього роду**: cor, cordis – серце, os, oris – рот, обличчя, os, ossis – кістка, iter, itinēris – шлях, ver, veris - весна, aes, aeris – мідь.

Зведена таблиця закінчень іменників 3-ї відміни

<i>Casus</i>	<i>Singulāris</i>			<i>Plurālis</i>	
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
Nom.= Voc.	-or, -os, -er, -ex, -es, -o, -cis, -nis, -guis	-tas, -tus, -is, -es, -s, -do, -go, -io	-a, -men, -us, -e, -l, -ar	-es	-a, -ia
Gen.	-is			-um, -ium	-um, -ium
Dat.	-i			-ībus	-ībus
Acc.	-em		= Nom.	-es	-a, -ia
Abl.	-e		-e, -i	-ībus	-ībus

3. Вивчіть особливі випадки відмінювання іменників 3-ї відміни

Особливі випадки відмінювання іменників 3-ї відміни (*bos, bovis* бик, корова; *Juppiter* Юпітер)

<i>Casus</i>	<i>Singulāris</i>	<i>Plurālis</i>	<i>Singulāris</i>
Nom.=Voc.	bo-s	bov-es	Juppiter
Gen.	bov-is	bo-um	Jov-is
Dat.	bov-i	bu-bus	Jov-i
Acc.	bov-em	bo-ves	Jov-em
Abl.	bov-e	bovi	Jov-e

Особливості відмінювання іменника *vis* сила:

<i>Casus</i>	<i>Singulāris</i>	<i>Plurālis</i>
Nom.	v-is	vir-es
Gen.	-	vir-ium
Dat.	-	vir-ībus
Acc.	v-im	vir-es
Abl.	v-i	vir-ībus
Voc.	v-is	vir-es

4. Ознайомтесь з таблицею відмінкових закінчень п'яти відмін іменників

Таблиця відмінкових закінчень п'яти відмін іменників

Від-мінок	1-а відм.	2-а відм.		3-я приг. відм.	3-я змiш. відм.	3-я гол. відм.	4-а відм.		5-а відм.	
Singulāris										
Casus	<i>f, m</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>f</i>
Nom.	<i>-a</i>	<i>-us, -er</i>	<i>-um</i>	<i>-s</i> , нул. закiн	<i>-is, -s</i>	<i>-e, -al, -ar</i>	<i>-us</i>	<i>-u</i>	<i>-es</i>	
Gen.	<i>-ae</i>	<i>-i</i>		<i>-is</i>	<i>-is</i>	<i>-is</i>	<i>-us</i>		<i>-ei</i>	
Dat.	<i>-ae</i>	<i>-o</i>		<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-ui</i>	<i>-u</i>	<i>-ei</i>	
Acc.	<i>-am</i>	<i>-um</i>		<i>-em</i> =Nom.	<i>-em</i>	<i>-e, -al, -ar</i>	<i>-um</i>	<i>-u</i>	<i>-em</i>	
Abl.	<i>-ā</i>	<i>-o</i>		<i>-e</i>	<i>-e</i>	<i>-i</i>	<i>-u</i>		<i>-e</i>	
Voc.	<i>-a</i>	<i>-e, -er</i>	<i>-um</i>	=Nom.	=Nom.	=Nom.	=Nom.		=Nom.	
Plurālis										
Nom., Voc.	<i>-ae</i>	<i>-i</i>	<i>-a</i>	<i>-es</i>	<i>-a</i>	<i>-es</i>	<i>-ia</i>	<i>-us</i>	<i>-ua</i>	<i>-es</i>
Gen.	<i>-ārum</i>	<i>-ōrum</i>		<i>-um</i>	<i>-ium</i>	<i>-ium</i>	<i>-uum</i>		<i>-ērum</i>	
Dat.	<i>-is</i>	<i>-is</i>		<i>-ībus</i>	<i>-ībus</i>	<i>-ībus</i>	<i>-ībus</i>		<i>-ēbus</i>	
Acc.	<i>-as</i>	<i>-os</i>	=Nom.	<i>-es</i>	<i>-a</i>	<i>-es</i>	<i>-ia</i>	<i>-us</i>	<i>-ua</i>	<i>-es</i>
Abl.	<i>-is</i>	<i>-is</i>		<i>-ībus</i>	<i>-ībus</i>	<i>-ībus</i>	<i>-ībus</i>		<i>-ēbus</i>	

5. Перекладіть тексти молитов українською мовою та вивчіть їх напам'ять.

Pater noster

Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra. Panem nostrum, quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera a malo. Amen.

Ave Maria

Ave Maria, gratia plena; Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui Iesus. Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus, nunc et in hora mortis nostrae. Amen.

6. Запам'ятайте такі латинські прислів'я і крилаті вислови:

1. Dura lex, sed lex. – *Суворий закон, але – закон.*

2. Repetitio mater studiōrum est. – Повторення – мати навчання.
3. Consuetūdo est altēra natūra. – Звичка – друга природа.
- Ціцерон.
4. O tempōra, o mores! – О часи, о звичаї! Ціцерон.
5. Ab imo pectōre. – Від щирого серця.
6. Alma mater. – Мати-годувальниця.
7. Sancta simplicitas. – Свята простота.
8. Ultima ratio regum. – Останній доказ королів.
9. Mens sana in corpore sano. – Здорова думка – в здоровому тілі. Ювенал
10. Quod licet Iovi, non licet bovi. – Що дозволено Юпітерові, те не дозволено бикові.
11. Panem et circenses! – Хліба і видовищ!
12. Urbi et orbi. – Місту (тобто Риму) і світові (формула благословення Папи Римського католицькому світу).
13. Cupiditas scientiae. – Жага знань.
14. Ex fontibus. – З першоджерел.
15. Ex umbra in solem. – З темряви – до сонця (книга – джерело знань, що несе світло).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

1. Визначте відмінкові форми і групу іменників третьої відміни:

carminibus, in apice, per carmina, sine delectatione, famium, ex aere, trans montem, mentem, temporum, apud aves, in pace, orbi, fluminibus, panem, per os, regiones, consuetudinibus, in maria.

2. Визначте, від яких латинських слів утворилися українські деривати:

альтернатива, апеляція, авіація, брєвіарій, кантата, цивілізація, континент, генерація, гонорар, ментальність, монтаж, монумент, номінація, нуль, популярний, рація, репетиція, регіон, санаторій, урбанізація, утилізація.

3. Перекладіть текст українською мовою і зробіть граматичний аналіз:

De sacrificiis antiquorum

Populi antiqui deos sacrificiis placabant. Numerus hostiarum interdum permagnus erat. Sacerdotes capita hostiarum ornabant coronis et ante templa mactabant. Exta in aris cremabant.

Deis praeterea vinum, lac, mel grata dona erant. Post sacrificia sacerdotes ad honorem deorum epulas parabant.

LECTIO QUARTA. ДІЄСЛОВО (VERBUM). ЧАСИ СИСТЕМИ ІНФЕКТА. ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО СТАНУ (PRAESENS INDICATĪVI ACTĪVI)

Cogito, ergo sum
Я мислю, отже, я існую
P. Декарт

План:

1. Граматичні категорії дієслова.
2. Основні форми дієслова.
3. Дієслівні основи.
4. Дієвідміни латинського дієслова.
5. Відмінювання латинських дієслів у теперішньому часі дійсного способу активного стану.

1. Граматичні категорії дієслова

Латинське дієслово (verbum) має такі граматичні категорії:

Tempus (час):

– часи системи інфекта

а) Praesens (теперішній);

б) Imperfectum (минулий недоконаного виду);

в) Futūrum I (primum) (майбутній недоконаного виду).

– часи системи перфекта

а) Perfectum (минулий доконаного виду);

б) Plusquamperfectum (давноминулий);

в) Futūrum II (secundum) (майбутній доконаного виду,

передмайбутній).

Modus (спосіб):

indicatīvus (дійсний)

imperatīvus (наказовий)

coniunctīvus (умовний).

Genus (стан):

actīvum (активний)

passīvum (пасивний).

Persōna (особа):

prima (перша) – я, ми

secunda (друга) – ти, ви

tertia (третя) – він, вона, воно, вони.

Numērus (число):

singulāris (однина)

plurālis (множина).

Coniugatio (дієвідміна):

prima (перша)
 secunda (друга)
 tertia (третя)
 quarta (четверта).

2. Основні форми дієслова

Латинське дієслово має чотири основні форми, які наводяться в словнику:

1. *praesens indicatīvi actīvi*, *persōna prima singulāris* (1-а особа однини теперішнього часу дійсного способу активного стану), яка закінчується на **-o**;

2. *perfectum indicatīvi actīvi*, *persōna prima singulāris* (1-а особа однини минулого часу доконаного виду активного стану), яка закінчується на **-i**;

3. *supīnum* (супін) – віддієслівний іменник, який закінчується на **-um**;

4. *infinitīvus praesentis actīvi* (неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану), яка закінчується на **-re**.

Наприклад:

1-а ос. од. теп. ч.	1-а ос. од. мин. ч., док. виду	Супін	Неозначена форма	Значення
1	2	3	4	5
laudo	laudāvi	laudātum	laudāre	хвалити
doceo	docui	doctum	docēre	навчати
scribo	scripsi	scriptum	scribēre	писати
statuo	statui	statūtum,	statuēre	становити
audio	audīvi	audītum	audire	слухати

3. Дієслівні основи

Основні форми дієслова необхідні для визначення трьох дієслівних основ, від яких утворюються усі часові форми латинського дієслова:

1) основи *inflectum* (інфект). Основу інфекта одержуємо, відкинувши від неозначеної форми дієслова теперішнього часу закінчення **-re** в I, II, IV дієвідмінах, **-ēre** у III.

Наприклад:

infinitīvus	основа інфекта
laudāre	laudā-
docēre	docē-
scribēre	scrib-
statuēre	statu-
audire	audī-

Від основи інфекта утворюються недоконані часи (*praesens, imperfectum, futūrum I*) активного і пасивного стану дійсного, (*praesens, futūrum I*) наказового та (*praesens, imperfectum*) умовного способів; неозначені форми теперішнього часу, герундій і герундив.

2) основи *perfectum* (перфект). Визначається за другою основною формою шляхом відкидання закінчення **-ī**.

laudāv-, docu-, scrips-, statu-, audīv-.

Від основи перфекта утворюються доконані часи (*perfectum, plusquamperfectum, futūrum II*) активного стану дійсного та (*perfectum, plusquamperfectum*) умовного способів, неозначена форма дієслова минулого часу активного стану (*infinitivus perfecti activi*).

3) основи *supīnum* (супін). Визначається за третьою основною формою шляхом відкидання закінчення **-um**.

laudāt-, doct-, script-, statūt-, capt-, audīt-.

Від основи супіна утворюється дієприкметник минулого часу доконаного виду пасивного стану (*participium perfecti passivi*), який є частиною доконаних часів пасивного стану, і дієприкметник майбутнього часу активного стану (*participium futūri activi*).

Усі часи і форми, утворені від основи супіна (крім дієприкметників), аналітичні (описові).

У деяких латинських дієслів немає 2 або 3 основної форми. Так, дієслово **sum** та дієслова, похідні від **sum**, не мають третьої основної форми:

1 – sum, 2 – fui, 3 –, 4 – esse.

4. Дієвідміни латинського дієслова

Відповідно до закінчення основи інфекта всі дієслова можна поділити на чотири дієвідміни:

I дієвідміна – основа закінчується на **-ā**;

II дієвідміна – основа закінчується на **-ē**;

III дієвідміна – основа закінчується на приголосний, **-ī**, **-ū**;

IV дієвідміна – основа закінчується на **-ī**.

Дієвідміна	Infinitivus	Основа інфекта	Закінчення основи
I	laudāre	laudā-	-ā-
II	docēre	docē-	-ē-
III	scribēre statuēre faciēre	scrib- statu- faci-	приголосний -ū- -ī-
IV	audīre	audī-	-ī-

Примітка. У неозначеній формі дієслів II дієвідміни **-ē-** в середині слова довге і наголошене. У неозначеній формі дієслів III дієвідміни голосний **-ĕ-** в середині слова короткий і наголос переходить на третій склад від кінця слова:

exercēre (II) – тренувати, вправляти; habēre (II) – мати;
agēre (III) – діяти, робити; defendēre (III) – захищати.

5. Відмінювання латинських дієслів у теперішньому часі дійсного способу активного стану (praesens indicatīvi actīvi)

Теперішній час дійсного способу активного стану утворюється додаванням до основи інфекта особових закінчень активного стану:

Особа	Singulāris	Plurālis
1	-o	-mus
2	-s	-tis
3	-t	-nt

Зразок відмінювання дієслів у praesens indicatīvi actīvi: Дієслова I - II дієвідмін у теперішньому часі

Особа	Singulāris		Plurālis	
	I дієвідміна	II дієвідміна	I дієвідміна	II дієвідміна
1	laud-o	doce-o	laudā-mus	doce-mus
2	laud-a-s	doce-s	laudā-tis	doce-tis
3	laud-a-t	doce-t	laud-a-nt	doce-nt

Примітка.

1. У дієсловах I та II дієвідмін особові закінчення приєднуються безпосередньо до основи інфекта.

2. У дієсловах I дієвідміни у 1-й особі однини відбулося злиття кінцевої голосної основи **-ā-** із особовим закінченням **-o-**: ā+o = o (laudā-o = laudo – я хвалю).

Дієслова III - IV дієвідмін у теперішньому часі

При відмінюванні дієслів III дієвідміни між основою і приголосним закінчення з'являється поєднувальна голосна **-u-** перед **-nt**, **-ĕ-** перед **-r**, в решті випадків **-ĭ-**.

Особа	Singulāris	Plurālis
1	Scrib-o faci-o statu-o	Scrib-ĭ-mus faci-mus statu-ĭ-mus
2	Scrib-i-s faci-s statu-i-s	Scrib-ĭ-tis faci-tis statu-ĭ-tis
3	Scrib-i-t faci-t statu-i-t	Scrib-u-nt faci-nt statu-u-nt

У дієсловах IV дієвідміни у 3 особі множини за аналогією з дієсловами III дієвідміни перед закінченням **-nt** з'являється поєднувальна голосна **-u-**.

Особа	Singulāris	Plurālis
1	Audi-o	Audi-mus
2	Audi-s	Audi-tis
3	Audi-t	Audi-u-nt

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Опрацюйте текст лекції.

2. Вивчіть безособові форми дієслова (Formae verbales) в латинській мові.

Крім особових (відмінюваних) форм систему латинського дієслова складають безособові (невідмінювані) форми дієслова, у яких відсутня категорія особи:

INFINITIVUS (НЕОЗНАЧЕНА ФОРМА ДІЄСЛОВА): незмінна форма дієслова, яка називає дію. Характерною ознакою неозначеної форми є закінчення *-re*, яке приєднується до основи безпосередньо.

PARTICIPĪUM (ДІЄПРИКМЕТНИК) безособова форма дієслова, яка має ознаки дієслова (час, вид, стан) і прикметника (рід, число, відмінок). В латинській мові є три форми дієприкметника: *Participium praesentis activi*, *Participium perfecti passivi*, *Participium futuri activi*.

GERUNDIUM (ВІДДІЄСЛІВНИЙ ІМЕННИК): віддієслівний іменник, що означає процес дії. Герундій утворюється додаванням до основи інфекта суфіксів **-nd-** – для дієслів I-II дієвідмін та **-end-** – для дієслів III-IV дієвідмін і закінчення **-i**:

Дієвідміна	Infinitivus	Основа інфекта	Gerundium
I	laudāre	lauda-	lauda-nd-i
II	docēre	doce-	doce-nd-i
III	legēre	leg-	leg-end-i
IV	audīre	audi-	audi-end-i

В латинській мові герундій та інфінітив взаємно доповнюють один одного за функціями, які вони виконують у реченні: герундій використовується тільки в непрямих відмінках однини, інфінітив виступає у називному відмінку у функції підмета, а також у функції прямого додатка.

Порівняльна таблиця використання форм інфінітиву і герундія

Casus	Infinitivus	Gerundium	Функції в реченні	Переклад
Nom.	laudare	-	підмет	вихваляння (вихваляти)
Gen.	-	laudandi	непрямий додаток; неузгоджене означення	вихваляння
Dat.	-	laudando	непрямий додаток	для вихваляння
Acc.	laudare	- ad laudandum	прямий додаток; додаток з прийменником	вихваляти; для вихваляння
Abl.	-	laudando	непрямий додаток	вихвалянням

GERUNDĪVUM (ВІДДІЄСЛІВНИЙ ПРИКМЕТНИК):

віддієслівний прикметник, що має значення повинності, необхідності у пасивному стані. Він утворюється додаванням до основи інфекта суфікса **-nd** для дієслів I-II дієвідмін та **-end** III-IV дієвідмін і родових закінчень I-II відміни **-us** (m), **-a** (f), **-um** (n):

I **orna-nd-us, a, um** – той (та, те), якого (яку, яке) слід прикрашати

II **doce-nd-us, a, um** – той (та, те), якого (яку, яке) слід навчати

III **leg-end-us, a, um** – той (та, те), якого (яку, яке) слід читати

IV **audi-end-us, a, um** – той (та, те), якого (яку, яке) слід слухати

Герундив відмінюється за парадигмою прикметників I-II відмін і виконує в реченні дві функції:

- 1) предикативну;
- 2) атрибутивну.

SUPĪNUM (СУПІН віддієслівний іменник):

В латинській мові є дві форми супіну:

– супін I – віддієслівний іменник IV відміни у формі **accusativus sing.** на **-um** –;

– супін II – віддієслівний іменник IV відміни у формі **ablativus sing.** на **-u** – .

Супін як віддієслівний іменник має ознаки іменника та дієслова. Як іменник має відмінки, як дієслово – стан (супін I –

активний, супін II – пасивний), керує відмінками і визначається прислівником.

Супін I вживається для позначення мети після дієслів „руху”: **eo, ii, itum, ire** – йти, **venio, veni, ntum, ĩre** – приходити, **proficiscor, profectus sum, proficisci** – відправлятися, **mitto, misi, missum, ěre** – посилати і перекладається інфінітивом зі сполучником „щоб” або без нього, чи віддієслівним іменником із прийменником „для”. Н-д: *Legāti a Croeso, rege Lydōrum, missi Delphos venērunt oracūlum consultum.* – Легати, послані Крезом, лідійським царем, прибули в Дельфи, *щоб порадитися з оракулом (для поради з оракулом).* *Totīus fere Galliae legāti ad Caesārem gratulātum convenērunt.* – Легати майже всієї Галлії зійшлися до Цезаря, *(щоб) привітати його.*

Супін II вживається для позначення „обмеження” після якісних прикметників : **iucundus, a, um** – приємний, **facilis, e** – легкий, а, е; **difficilis, e** – важкий, а, е; **optĭmus, a, um** – найкращий, а, е; **incredibĭlis, e** – неймовірний, а, е; **turpis, e** – ганебний, а, е та ін., а також після зворотів: **fas est** – можливо, **nefas est** – неможливо. Оскільки, супін II має пасивне значення, то він утворюється тільки від перехідних дієслів і перекладається інфінітивом або віддієслівним іменником із прийменником „для”. Н-д: *Horribĭle dictu* – страшно *сказати.* *Admirabile memoratu* – дивне *для згадування.*

NB: Запам’ятайте найбільш уживані супіни II:

dictu – сказати, **factu** – зробити, **audĭtu** – почути, **visu** – побачити, **cognĭtu** – дізнатись, **inventu** – знайти, **memorātu** – згадати.

3. Вивчіть правила утворення наказового способу дієслів у теперішньому часі (*Imperatĭvus praesentis*)

Цей спосіб має форму 2-ї особи однини і 2-ї особи множини. Друга особа однини наказового способу утворюється відкиданням від неозначеної форми дієслова закінчення **-re** в усіх дієвідмінах. Друга особа множини наказового способу утворюється додаванням до основи інфекта закінчення **-te** (пор.: укр. розповідай-те!).

У дієсловах III дієвідмини у 2-й особі однини до основи інфекта додається закінчення **-e**, а у 2-й особі множини між основою і закінченням **-te** ставиться поєднувальна голосна **-ĭ**.

Nota bene! Наказовий спосіб 2-ї особи однини від дієслів **ducĕre** – вести, **dicĕre** – говорити, **facĕre** – робити, **ferre** – нести закінчується на приголосний: **duc!** веди!, **dic!** говори!, **fac!** роби!, **fer!** неси! Наказовий спосіб дієслова **esse**: **es!** – будь!, **este!** – будьте!

Щоб виразити заперечення у наказовому способі в латинській мові вживається аналітична форма, яка складається із поєднання слів **noli (singulāris)** – не смій!, **nolĭte (plurālis)** – не

смійте! і неозначеної форми дієслова. Noli – наказовий спосіб 2-ї особи однини від дієслова polle – не хотіти, nolite – наказовий спосіб 2-ї особи множини від того ж дієслова.

Зразок відмінювання дієслів I-IV дієвідмін в imperativus praesentis:

Діє відміна	Неозначена форма дієслова	Singularis		Pluralis	
		Стверджувальна форма	Заперечна форма	Стверджувальна форма	Заперечна форма
I	sperāre (надіятись)	spera!	noli sperāre!	sperā-te!	nolite sperāre!
II	salvēre(бути здоровим)	salve!	noli salvēre!	salvē-te!	nolite salvēre!
III	dividēre (розділяти)	divid-e!	noli dividēre!	divid-ī-te!	nolite dividēre!
IV	audīre (слухати)	audi!	noli audīre!	audī-te!	nolite audīre!

4. Перекладіть речення латинською мовою:

1. Ми повинні добре працювати. 2. Ви завжди повинні вчитися. 3. Він не тільки добре читає латинською, а й пише. 4. Що ти розповідаєш? 5. Не пиши погано! 6. Не мовчи! 7. Ви гарні друзі, тому що завжди мені допомагаєте. 8. Послухай мене! 9. Ви хто? – Ми римські дівчата. 10. Не ходи у ліс. 11. Римські хлопці ходять в школу з вихователями. 12. Марк має багато друзів. 13. Не помиляйся! 14. Дивись і слухай. 15. Землероби, любіть свою батьківщину.

5. Перекладіть текст українською мовою і зробіть граматичний аналіз:

De Jove

Antīqui Romāni multos deos colent. Domīnus caeli et terrae est Juppīter. Poētae Graeci Jovem patrem deōrum hominumque vocant. Et dei et homīnes Jovem timent. Juppīter in Olympo habitat et cum fratribus mundum gubernat. In tutēla Jovis praecipue reges sunt. Juppīter auctor est legum humanārum. Fratres Jovis sunt Neptūnus et Pluto, sorōres – Juno, Ceres, Vesta.

Bestiae nonnullae deis sacrae sunt, ut aquīla Jovi, pavo Junōni, equus Neptūno, gallus Aesculapio. Ex arboribus oliva Minervae sacra est, Apollīni laurus, Plutōni cupressus.

6. Запам'ятайте латинські прислів'я і крилаті вислови:

1. Dum spiro, spero. – *Поки дихаю, сподіваюсь. (Цицерон)*

2. Vivere est militare. – *Жити – значить боротися. (Сенека)*
3. Amicitia vitam ornat. – *Дружба прикрашає життя.*
4. Amat victoria curam. – *Перемога любить старання (пор.: під лежачий камінь вода не тече).*
5. Charta (Epistula) non erubescit. – *Папір не червоніє. (Цицерон)*
6. Aquila non captat muscas. – *Орел не ловить мух.*
7. Edimus, ut vivamus, non vivimus, ut edamus. – *Їмо, щоб жити, а не живемо, щоб їсти.*
8. Aquilam volare doces – *Ти вчиш орла літати.*
9. Doctum doces – *Не вчи вченого (учиш ученого).*
10. Quos verba non sanant, carcer sanat; quos carcer non sanat, virgae sanant. – *Кого не виправляють слова – виправляє карцер, кого не виправляє карцер – виправляють різки.*
11. Ave, Caesar, morituri te salutant. – *Будь здоровий, Цезарь (=імператор), ті хто йдуть на смерть вітають тебе!* (За свідченням римського історика Светонія, такими словами вітали імператора Клавдія (I ст. н. е.) раби-гладіатори, що відправлялися на морську битву, влаштовану на честь закінчення робіт по спорудженню каналу водовідведення).
12. Homo sum: humani nil a me alienum puto (Terentius). – *Я людина: ніщо людське мені не чуже.*
13. Nosce te ipsum – *Пізнай самого себе.*
14. Causa sui – *Причина самого себе.* Цей термін використовували схоласти для позначення безумовності і необхідності існування бога.
15. Divide et impera! – *Поділяй і пануй!* Походження вислову не з'ясоване. Деякі вчені його автором вважають французького короля Людовіка XI (XV ст.), а інші – царя Філіппа, батька Олександра Македонського (IV ст. до н.е.).
16. Nec sibi, nec alteri – *Ні собі, ні іншому.*
17. Natura incipit, ars dirigit, usus perficit. – *Природа починає, мистецтво спрямовує, досвід завершує.*
18. Da mihi veniam. – *Пробач мені.*
19. Dominus vobiscum. – *Господь з вами (прощайте) – використовується при прощанні.*
20. Pax vobis (Pax vobiscum). – *Мир вам (Мир з вами) – використовується при вітанні, наголошуючи на тому, що гість прийшов з благими намірами. (Так Христос, що воскрес, звертався до своїх учнів – Євангеліє від Луки, 24,36).*
21. Haec tu tecum habeto. – *Держи це при собі (нікому не розповідай).*
22. Tua [Nostra] res agitur. – *Це стосується тебе (нас).*
23. Si vestra voluntas feret. – *Якщо ви дозволите.*
24. Memento te esse memento! – *Пам'ятай, що ти людина!*
25. Memento mori! – *Пам'ятай про смерть!*

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №4

1. Провідмініяйте дієслова в praesens indicatīvi actīvi і утворіть imperatīvus:

Curo 1, teneo 2, do 1, habĭto 1, moneo 2, habeo 2, mitto 3, gero 3, dormio 4, celebri 1, colo 3, sacrifico 1, servio 4.

2. Перекладіть українською мовою:

valēmus, spirant, clamas, vetat, obtempĕratis, cantas, amo, parare, videre.

3. Перекладіть латинською мовою:

Ти говориш, вони розповідають, ми надіємось, ви бачите, я працюю, він мовчить, вони кричать.

4. Прочитайте і перекладіть граматичні терміни:

numĕrus singulāris; coniugatio tertia; tempus imperfectum indicatīvi passīvi; persōna prima; modus imperatīvus; infinitīvus praesentis passīvi.

5. Перекладіть українською мовою, зробіть морфологічний аналіз речень за зразком:

Puellae in silvam propĕrant. / Дівчата йдуть у ліс.

puell-ae (puella, ae f, 1 від. - дівчинка) - *nom. pl.*;

in (прийменник с *acc./abl.* - в, на) - *acc.*;

silv-ām (silva, ae f, 1 від. - ліс) - *acc. sg.*

Propĕra-nt (propĕro propĕrare 1 д/від., propĕra- - поспішати, йти) - *praes. ind. act, 3pl.*

1. Patriam amāmus. 2. Quid times? 3. Aquilam volāre doces. 4. Bene laborāre debētis. 5. Poetae fabūlas narrant. 6. Pro patriā pugnāmus. 7. Silvae ornant terram. 8. Etiam bestia memoriam habet. 9. Puellae statuas rosis ornant. 10. Quid vidētis in silvā? 11. Statuae vias Romae ornant. 12. Sicilia est insūla Eurōpae; incōlae Siciliae agricolae et nautae sunt. 13. Cogitant. 14. Cur tacētis? 15. Dum docēmus, discimus. 16. Cum tacent, clamant. 17. Latīne multum lego et scribo. 18. Veto. 19. Fide, sed cui vide! 20. Persta atque obdūra! 21. Vive valeque! 22. Salve! Salvēte! 23. Nolite tacere, si dicere debētis! 24. Responde, ubi magistra rogat.

6. Прочитайте і перекладіть текст українською мовою, поставте запитання до тексту:

De Achille

Celēber est Achilles, filius Pelei regis et Thetīdis dea. Is particeps belli Trojāni est. Celēbre est scutum ejus, celebria arma. Et scutum et arma ei Hephaestus deus fecerat (зробив). Celēbris est celeritas Achillis. Celeritate suā incredibili et magno corpōris robur Achilles Trojānis terribilis suntt. Ira ejus Graecis pernicioſa est. Mors Patrocli, ejus amici, Achilli dolōres acres dat. Ob id Hectōrem ad pugnam provōcat et virum fortem necat.

LECTIO QUINTA. ПРИКМЕТНИК (NOMEN ADJECTIVUM). ПРИСВІЙНИЙ ЗАЙМЕННИК (PRONOMEN POSSESSIVUM)

Radices litterarum amarae sunt, fructus dulces
Коріння науки – гірке, плоди – солодкі

План

1. Граматичні категорії прикметників
2. Прикметники 1-2 відміни
3. Прикметники 3-ї відміни:
4. Дієприкметник теперішнього часу активного стану
5. Присвійні займенники

1. Граматичні категорії прикметників

Латинський прикметник (*nomen adjectivum*) має такі категорії:

Рід (*genus*):

- чоловічий *masculinum* (*m*);
- жіночий - *femininum* (*f*);
- середній - *neutrum* (*n*).

Число (*numerus*):

- одиниця - *singularis* (*sg.*);
- множина - *pluralis* (*pl.*).

Відмінок (*casus*):

- називний - *nominativus*;
- родовий - *genetivus*;
- давальний - *dativus*;
- знахідний - *accusativus*;
- орудний - *ablativus*;
- кличний - *vocativus*.

Ступінь порівняння (*gradus comparationis*):

Позитивний - *gradus positivus*;

Вищий - *gradus comparativus*;

Найвищий - *gradus superlativus*.

Відміна (*declinatio*).

У позитивному ступені латинські прикметники можуть відноситись 1, 2, 3 відмін. Відповідно до належності до відміни прикметники поділяють на дві групи:

- прикметники 1-2 відміни;
- прикметники 3 відміни.

Nota Bene! Прикметник узгоджується у роді, числі і відмінку з іменником, до якого відноситься.

2. Прикметники 1-2 відміни

Характеристика прикметників 1-2 відміни

Ці прикметники узгоджуються в роді, числі і відмінку з іменниками 1-2 відмін і мають відповідні закінчення:

- прикметник чоловічого роду: **-us, -er**;
- прикметник жіночого роду: **-a**;
- прикметник середнього роду: **-um**:

magnus, magna, magnum

liber, libera, liberum

niger, nigra, nigrum

У словниковій формі прикметників 1-2 відмін подають форму *nom. sg.* чоловічого роду та закінчення жіночого і середнього родів:

magnus, a, um

liber, ěra, ěrum

niger, gra, grum

Відмінювання прикметників 3-ї відміни

Прикметники чоловічого роду відмінюються як іменники чоловічого роду 2 відміни, прикметники жіночого роду – як іменники 1 відміни, прикметники середнього роду – як іменники середнього роду 2-го відміни.

Зразок відмінювання парикметника *magnus, a, um* великий:

casus	singularis			pluralis		
	m	f	n	m	f	n
<i>nom.</i>	magn-us	magn-a	magn-um	magn-i	magn-ae	magn-a
<i>gen.</i>	magn-i	magn-ae	magn-i	magn-ōrum	magn-ārum	magn-ōrum
<i>dat.</i>	magn-o	magn-ae	magn-o	magn-is	magn-is	magn-is
<i>acc.</i>	magn-um	magn-am	magn-um	magn-os	magn-as	magn-a
<i>abl.</i>	magn-o	magn-ā	magn-o	magn-is	magn-is	magn-is
<i>voc.</i>	magn-e	magn-a	magn-um	magn-i	magn-ae	magn-a

Зразок відмінювання парикметника *niger, gra, grum* чорний:

casus	singularis			pluralis		
	m	f	n	m	f	n
<i>nom.</i>	niger	nigr-a	nigr-um	nigr-i	nigr-ae	nigr-a
<i>gen.</i>	nigr-i	nigr-ae	nigr-i	nigr-ōrum	nigr-ārum	nigr-ōrum
<i>dat.</i>	nigr-o	nigr-ae	nigr-o	nigr-is	nigr-is	nigr-is
<i>acc.</i>	nigr-um	nigr-am	nigr-um	nigr-os	nigr-as	nigr-a
<i>abl.</i>	nigr-o	nigr-ā	nigr-o	nigr-is	nigr-is	nigr-is
<i>voc.</i>	niger	nigr-a	nigr-um	nigr-i	nigr-ae	nigr-a

3. Прикметники 3-ї відміни

Характеристика прикметників 3-ї відміни

За кількістю родових закінчень в *nom. sing.* прикметники 3-ї відміни поділяються на три типи:

1-й тип (трьох закінчень). Прикметники чоловічого, жіночого і середнього родів мають різні закінчення в *nom. sing.*: *m - er, f - is, n - e*:

acer, acris, acre – *гострий, -а, -оє*; словникова форма: *acer, acris, acre*;

celer, celeris, celere – *швидкий, -а, -е*; словникова форма: *celer, -ëris, -ëre*.

2-й тип (двох закінчень). Прикметники чоловічого і жіночого роду мають в *nom. sing.* однакове закінчення *-is*, а прикметники середнього роду мають закінчення *-e*:

brevis (m, f), breve (n) – *короткий, -а, -е*; словникова форма: *brevis, -e*.

3-й тип (одного закінчення). Прикметники чоловічого, жіночого і середнього родів мають однакове закінчення в *nom. sing.*:

felix (gen. sing. felicis) – *щасливий, -а, -е*; словникова форма: *felix, -icis*;

sapiens (gen. sing. sapientis) – *мудрий, -а, -е*; словникова форма: *sapiens, -entis*;

vetus (gen. sing. vetëris) – *старий, -а, -е*; словникова форма: *vetus, -ëris*;

dives (gen. sing. divitis) – *багатий, -а, -е*; словникова форма: *dives, -itis*;

par (gen. sing. paris) – *рівний, -а, -е*; словникова форма: *par, paris*.

Основа прикметників визначається за формою *gen. sing.* відкиданням закінчення *-is*.

Прикметники 3-ї відміни змінюються за третьою голосною відміною.

Приклади відмінювання прикметників 3-ї відміни :

	Прикметники трьох закінчень			Прикметники двох закінчень		Прикметники одного закінчення	
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
<i>Casus</i>	<i>Singulāris</i>						
<i>Nom.</i>	<i>acer</i>	<i>acr-is</i>	<i>acr-e</i>	<i>brev-is</i>	<i>brev-e</i>	<i>felix</i>	
<i>Gen.</i>	<i>acr-is</i>			<i>brev-is</i>		<i>felic-is</i>	
<i>Dat.</i>	<i>acr-i</i>			<i>brev-i</i>		<i>felic-i</i>	
<i>Acc.</i>	<i>acr-em</i>	<i>acr-e</i>		<i>brev-em</i>	<i>brev-e</i>	<i>felic-em</i>	<i>felix</i>
<i>Abl.</i>	<i>acr-i</i>			<i>brev-i</i>		<i>felic-i</i>	

Прикметники трьох закінчень			Прикметники двох закінчень		Прикметники одного закінчення	
	<i>m</i>	<i>f</i> <i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
Plurālis						
<i>Nom.</i>	acr-es	acr-ia	brev-es	brev-ia	felīc-es	felic-ia
<i>Gen.</i>	acr-ium		brev-ium		felic-ium	
<i>Dat.</i>	acr-ībus		brev-ībus		felic-ībus	
<i>Acc.</i>	acr-es	acr-ia	brev-es	brev-ia	felīc-es	felic-ia
<i>Abl.</i>	acr-ībus		brev-ībus		felic-ībus	

4. Дієприкметник теперішнього часу активного стану (participium praesentis actīvi)

Participium praesentis actīvi утворюється додаванням до основи інфекта закінчення **-nt** (m, f, n) для дієслів I-II дієвідмін і закінчення **-ent** (m, f, n) для дієслів III-IV дієвідмін. Nominativus singularis утворюється сигматично: до суфікса **-(e)nt** додається **-s**, і звук **-t**, асимілюючись перед **-s**, випадає: monstra+nt+s>monstrans. У непрямих відмінках **-t** в основі зберігається. У родовому відмінку однини закінчення **-is** (m, f, n).

Зразок утворення participium praesentis actīvi від дієслів I-IV дієвідмін:

Дієвідміна			
I	II	III	IV
laudā-re	docē-re	leg-ĕ-re	audi-re
Participium praesentis actīvi			
lauda-ns, laudant-is (m, f, n) – той, та, те, що хвалить, хвалячий, а, е	doce-ns, docent-is (m, f, n) – той, та, те, що навчає, навчаючий, а, е	leg-ens, legent-is (m, f, n) – той, та, те, що читає, читаючий, а, е	audi-ens, audient-is (m, f, n) – той, та, те, що слухає, слухаючий, а, е

Participium praesentis actīvi відмінюється за третьою голосною відміною, як прикметники третьої відміни з одним закінченням, спільним для трьох родів.

Participium praesentis actīvi узгоджується з іменниками в роді, числі та відмінку: discipūlus audiens (m) – учень, що слухає; magistra docens (f) – вчителька, що навчає.

Participium praesentis actīvi українською мовою може перекладатися як означальне підрядне речення (*ornans* – той, що прикрашає) і як дієприкметник (*ornans* – прикрашаючи).

В українській мові слова, які закінчуються на **-ант, -ент**, походять від латинських дієприкметників теперішнього часу активного стану: аспірант, докторант, студент, президент, доцент, інцидент, асистент, конкурент, фабрикант, референт тощо.

Зразок відмінювання *participium praesentis activi*:

Casus	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	legens	legens	legens	legent-es	legent-es	legent-ia
Gen.	legent-is	legent-is	legent-is	legent-ium	legent-ium	legent-ium
Dat.	legent-i	legent-i	legent-i	legent-ibus	legent-ibus	legent-ibus
Acc.	legent-em	legent-em	legens	legent-es	legent-es	legent-ia
Abl.	legent-i (-e)	legent-i (-e)	legent-i (-e)	legent-ibus	legent-ibus	legent-ibus
Voc.	legens	legens	legens	legent-es	legent-es	legent-ia

Примітка. Ablativus singularis в деяких випадках може мати закінчення **-e**.

5. Присвійні займенники (*pronomina possessiva*)

Латинські присвійні займенники мають категорію особи, роду, числа, відмінка і змінюються як прикметники 1-2 відмін:

meus, mea, meum – мій, моя, моє;

tuus, tua, tuum – твій, твоя, твоє;

suus, sua, suum – свій, своя, своє;

noster, nostra, nostrum – наш, наша, наше;

vester, vestra, vestrum – ваш, ваша, ваше.

У якості присвійного займенника 3 особи (*pronomina possessiva persona tertia*) використовується форма *eius* – його, її, яка не відмінюється.

Зразок відмінювання займенника ***meus, mea, meum***:

casus	singularis			pluralis		
	m	f	n	m	f	n
<i>nom.</i>	me-us	me-a	me-um	me-i	me-ae	me-a
<i>gen.</i>	me-i	me-ae	me-i	me-ōrum	me-ārum	me-ōrum
<i>dat.</i>	me-o	me-ae	me-o	me-is	me-is	me-is
<i>acc.</i>	me-um	me-am	me-um	me-os	me-as	me-a
<i>abl.</i>	me-o	me-ā	me-o	me-is	me-is	me-is
<i>voc.</i>	me-e	me-a	me-um	me-i	me-ae	me-a

Зразок відмінювання займенника *noster, nostra, nostrum*:

casus	singularis			pluralis		
	m	f	n	m	f	n
nom.	noster	nostr-a	nostr-um	nostr-i	nostr-ae	nostr-a
gen.	nostr-i	nostr-ae	nostr-i	nostr-ōrum	nostr-ārum	nostr-ōrum
dat.	nostr-o	nostr-ae	nostr-o	nostr-is	nostr-is	nostr-is
acc.	nostr-um	nostr-am	nostr-um	nostr-os	nostr-as	nostr-a
abl.	nostr-o	nostr-ā	nostr-o	nostr-is	nostr-is	nostr-is
voc.	noster	nostr-a	nostr-um	nostr-i	nostr-ae	nostr-a

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Опрацюйте текст лекції.

2. Вивчіть правила утворення ступенів порівняння прикметників в латинській мові:

Якісні прикметники в латинській мові утворюють три ступені порівняння (gradus comparatiōnis adiectivōrum):

- звичайний ступінь – gradus positivus;
- вищий ступінь – gradus comparativus;
- найвищий ступінь – gradus superlativus.

У словниках усі прикметники наводяться у звичайному ступені.

Вищий ступінь порівняння прикметників Gradus comparativus.

Вищий ступінь порівняння прикметників утворюється додаванням до основи прикметника у звичайному ступені суфікса **-ior** у чоловічому і жіночому роді, **-ius** – у середньому. У *nom. sing.* прикметники всіх родів мають нульове закінчення.

gradus positivus		gradus comparativus	
<i>long-us, -a, -um</i>	довгий	<i>long-ior, long-ius</i>	довший, а, е
<i>brev-is, -e</i>	короткий	<i>brev-ior, brev-ius</i>	коротший, а, е
<i>felix, felic-is</i>	щасливий	<i>felic-ior, felic-ius</i>	щасливіший, а, е
<i>sapiens, sapient-is</i>	мудрий	<i>sapient-ior, sapient-ius</i>	мудріший, а, е

Прикметники у вищому ступені відмінюються за 3-ою приголосною відміною.

Casus	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	<i>long-ior</i>	<i>long-ius</i>	<i>longiōr-es</i>	<i>longiōr-a</i>
Gen.	<i>longiōr-is</i>		<i>longiōr-um</i>	
Dat.	<i>longiōr-i</i>		<i>longior-ibus</i>	
Acc.	<i>longiōr-em</i>	<i>long-ius</i>	<i>longiōr-es</i>	<i>longiōr-a</i>
Abl.	<i>longiōr-e</i>		<i>longior-ibus</i>	

Найвищий ступінь порівняння прикметників (Gradus superlativus)

Найвищий ступінь латинські прикметники утворюють додаванням до основи прикметника у звичайному ступені суфіксів **-issim-**, **-rim-**, **-lim-** та родових закінчень **-us**, **a**, **-um**.

1) Більшість прикметників утворюють Gradus superlativus додаванням суфікса **-issim-**:

gradus positivus	gradus superlativus	переклад
longus,-a,-um	<i>long-issim-us, m</i> <i>long-issim-a, f</i> <i>long-issim-um, n</i>	найдовший, а, е
brevis,-e	<i>brev-issim-us</i> <i>brev-issim-a</i> <i>brev-issim-um</i>	найкоротший, а, е
felix,-icis	<i>felic-issim-us</i> <i>felic-issim-a</i> <i>felic-issim-um</i>	найщасливіший, а, е
sapiens, ntis	<i>sapient-issim-us</i> <i>sapient-issim-a</i> <i>sapient-issim-um</i>	наймудріший, а, е

2) прикметники, які в чоловічому роді мають закінчення **-er**, утворюють Gradus superlativus додаванням суфікса **-rim-** :

<i>acer</i> <i>acris</i> <i>acre</i>	<i>acer-rim-us</i> <i>acer-rim-a</i> <i>acer-rim-um</i>	<i>найгостріший, а, е</i>
<i>pulcher</i> <i>pulchra</i> <i>pulchrum</i>	<i>pulcher-rim-us</i> <i>pulcher-rim-a</i> <i>pulcher-rim-um</i>	<i>найкрасивіший, а, е</i>

3) шість прикметників 3-ї відміни на **-ilis** (*facilis*, е – легкий, *difficilis*, е – важкий, *similis*, е – подібний, *dissimilis*, е – неподібний, *gracilis*, е – стрункий, *humilis*, е – низький) утворюють Gradus superlativus додаванням суфікса **-lim-**:

<i>facilis, -e</i>	<i>facil-lim-us</i> <i>facil-lim-a</i> <i>facil-lim-um</i>	<i>найлегший, а, е</i>
<i>similis, -e</i>	<i>simil-lim-us</i> <i>simil-lim-a</i> <i>simil-lim-um</i>	<i>найпростіший, а, е</i>

Решта прикметників на **-īlis** утворюють найвищий ступінь за загальним правилом:

mirabilis, e – дивовижний, a, e – mirabilior (m, f), -ius (n) – дивовижніший, a, e – mirabilissimus, a, um – найдивовижніший, a, e.

Неправильні способи утворення ступенів порівняння прикметників

1. Суплетивні ступені порівняння

П'ять прикметників утворюють ступені порівняння від різних основ (суплетивно):

gradus positivus	gradus comparativus		gradus superlativus	переклад
	m, f	n		
bonus, a, um	melior	melius	optimus, -a, -um	добрий
malus, a, um	peior	peius	pessimus, -a, -um	поганий
magnus, a, um	maior	maius	maximus, -a, -um	великий
parvus, a, um	minor	minus	minimus, -a, -um	малий
multi, ae, a	plures	plura	plurimi, -ae, -a	численні

2. Ознайомтесь з прикладами використання присвійних займенників:

Meus pater, tuus servus, eius medicus, noster doctus;

Mea dea, tua figura, eius filia, vestra doctrina;

Meum astrum, tuum exemplum, suum cubiculum, nostrum castellum.

Defendo oppidum *meum* (захищаю моє місто)

Defendis oppidum *tuum* (захищаєш твоє місто)

Defendit oppidum *suum* (захищає своє місто)

Defendimus oppidum *nostrum* (захищаємо наше місто)

Defenditis oppidum *vestrum* (захищаєте ваше місто)

Defendunt oppidum *suum* (захищають своє місто)

3. Вивчіть займенникові прикметники:

В латинській мові є 10 займенникових прикметників:

unus, a, um *один (при лічбі);*

solus, a, um *один, єдиний;*

totus, a, um *увесь, цілий;*

alter, ěra, ěrum *інший (з двох);*

alius alia, aliud *інший (з багатьох);*

ullus, a, um *якийсь;*

nullus, a, um *ніякий;*

uter, utra, utrum *котрий з двох;*

neuter, tra, trum *ні той, ні інший;*

uterque, uterāque, utrumque *і той, і інший.*

Зразок відмінювання займенника *nullus, a, um* ніякий

Causus	<i>singularis</i>			<i>pluralis</i>		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<i>nom.</i>	nullus	nulla	nullum	nulli	nullae	nulla
<i>gen.</i>	nullius			nullorum	nullarum	nullorum
<i>dat.</i>	nulli			nullis		
<i>acc.</i>	nullum	nullam	nullum	nullos	nullas	nulla
<i>abl.</i>	nullō	nullā	nullō	nullis		

4. Перекладіть текст українською мовою. Поставте до нього запитання:

De dies Romanis

Graeci et Romāni antiqui non unum, sed multos deos deasque colent. Primus inter deos Iuppiter eit, qui caelum totum et terram totam regnat. Iuppiter, filius Saturni et Rheae, eit. Iuppiter in Olympo sedet et mundi imperium tenet. Neptūnus, secundus filius Saturni, in Oceāno regnat. Ubi ventos et procellas et excitat et mitat. Pluto, tertius Saturni filius, deus inferōrum eit. Pluto sub terra regnat.

Iuppiter deus deōrum, domīnus caeli et mundi tonat et fulmīnat. Arma Iuovis fulmīna irnt, et deus severus saepe fulmīna sua in terram mittet, cum viri mali deo non obtemperant. Uxor Iuovis Iuno dea matrimonii est. Vita Iovis et Iunonis tranquilla non est, saepe dei magni inter se litigant.

Iuppiter multos libēros habet. Mars, filius eius, deus bellorum, valde saevus et bellicosus est. Semper viros varios bella gerere monet. Venus, dea pulchra, domīna totarum puellarum et matronarum est. Vulcanos deus in fabrīca sua laborat, ubi arma deis et viris optīmus parat.

Multa templa deorum in Roma sunt. Romani deis apud aras et in templis sacrificant et festa deorum celebrant.

5. Запам'ятайте латинські прислів'я і крилаті вислови:

1. A posterīōri – в залежності від досвіду.
2. A priōri – незалежно від досвіду.
3. Mala gallīna, malum ovum. – Погана курка, погане яйце.
4. Curricūlum vitae. – Життєпис.
5. Natūra nihil sine causa gignit. – Природа нічого без причини не народжує
6. Doctrina est fructus dulcis radicis amare - Наука – це солодкий плід гіркого кореня.
7. Ars longa, vita brevis est. – Мистецтво вічне, життя коротке.

8. Docendo discimus. – *Навчаючи, вчимося самі.*
 9. De gustibus non est disputandum. – *Про смаки не сперечаються.*
 10. Volens-nolens. – *Хоч-не-хоч, помимо волі.*
 11. Si felix esse vis, esto! – *Хочеш бути щасливим, будь!*
 12. Dives est, qui sapiens est. – *Багатий, хто мудрий.*
 13. Par pari refertur. – *Рівне рівним віддячується (Що даси, таке ж тобі і повернеться).*
 14. Par super parem non habet potestatem. – *Рівний над рівним влади не має.*

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №5

1. Провідмініяйте словосполучення:

А) terra incognita (f) – невідома земля; tabula rasa (f) – чиста дошка; persona grata (f) – бажана особа; nostra victoria magna (f) – наша велика перемога; aqua liquida (f) – прозора вода; circulus vitiosus (m) – блудне коло; vir clarus (m) – відомий чоловік; meus amicus novus (m) – мій новий друг; noster collega doctus (m) – наш вчений колега; tuum praemium magnum (n) – твоя велика нагорода; vestrum desiderium pius (n) – ваше добре побажання.

Б) labor gravis (m) – важка праця; salus communis (f) – спільне благо; ars generalis (f) – основне мистецтво; sidus caeleste (n) – небесне сузір'я; vectigal grande (n) – великий прибуток; fons saluber (m) – цілюще джерело.

2. Узгодьте відмінкові форми іменників з прикметниками:

fructibus (amarus, a, um), casu (felix, icis), auditui (acer, acris, acre), manu (firmus, a, um), sensuum (omnis, e), rebus (incertus, a, um), diem (festus, a, um), res (publicus, a, um).

3. Визначте, від яких латинських слів утворилися українські деривати:

альтернатива, апеляція, авіація, кантата, цивілізація, континент, генерація, гонорар, ментальність, монтаж, монумент, номінація, нуль, популярний, рація, репетиція, регіон, санаторій, урбанізація, утилізація.

4. Доберіть з української та англійської мов слова, що утворилися за допомогою латинських суфіксів -arius, -orium, -mentum. Доповніть ними ряд:

укр.: нотаріус, коментарій, лабораторія, аргумент, ...
 англ.: notary, ...

5. Перекладіть латинською мовою:

1. Наші міста прикрашають високі й красиві будівлі.
2. Учитель розповідає учням про храми греків і римлян.
3. Наша країна має багато лісів, рік, луків, металів і тварин.
4. Ми читаємо нашим дітям гарні книги.
5. В Європі живуть численні народи.
6. Античні поети прославляють перемоги римлян.
7. Війни приносять багато небезпек.

6. Прочитайте речення. Випишіть словникові форми іменників, прикметників, дієслів та визначте їхні граматичні форми. Речення перекладіть.

Зразок:

Bonus discipulus et bona discipula magistros audiunt / Хороший учень і хороша учениця слухають учителя.

bon-us (bonus, a, um, 1-2 відм. -- хороший) - *nom. sg. m*;

discipul-us (discipulus, i m, 2 відм. -- учень) - *nom. sg.*;

et (et -- и);

bon-a (bonus, a, um, 1--2 відм. - хороший) - *nom. sg. f, voc. sg. f, nom., acc., voc. pl. n discipul-a* (discipula, ae f, 1 відм. - учениця) - *nom. sg.*;

magistr-os (magister, tri m, 2 відм. - учитель) - *acc. pl.*;

audi-u-nt (audio, audire, 4, audi- - слухати) *praes. ind. act., 3 pl.*

1. Bonam filiam habet.
2. Multos libros habeo.
3. Amīci vestri bene labōrant.
4. Homērus poēta clarus est.
5. Vides agros agricolārum bonōrum.
6. Amīcus noster demonstrat hortum magnum.
7. Jucunda est vita in patria.
8. Memoria clarōrum virōrum aeterna est.
9. Popūlus Romānus in Capitolio convēnit.
10. Apud Romānos antiquos Fortūna dea est.
11. Romāni multa oppīda in Galliā expugnant.
12. De mortuis aut bene, aut nihil.
13. Silvae plenae sunt plantārum et herbārum.
14. Qui multos amīcos habet, magnas divitias habet.
15. Graecia, Italia, Germania, Gallia, Britannia, Hispania sunt terrae Eurōpae antiquae.
16. In Graeciā et in Italiā pulchra monumenta Graecōrum et Romanōrum antiquōrum vidēmus.
17. Terra commūnis mater est omnium mortalium.
18. Labor omnia vincit.

7. Перекладіть текст українською мовою. Поставте запитання до кожного речення:

De vera amicitia

Veri amīci semper sunt rari. Amicitia bonōrum firma et certa est. Amīcus amīco carus est. Amicitia vitam hominībus multis bonis ornat. Amīci probi amīcis exempla industriae et diligentiae sunt. Amicitia improbōrum amicōrum non certa est. Exempla mala saepe causae malōrum magnōrum et vitiōrum multōrum sunt. Via vitiōrum est lata. Divitiae stultis viris periculōsae sunt. Divitiae magnae curas magnas et pericūla multa parant. In pericūlis amīci veri praesidium firmum sunt.

LECTIO SEXTA. ЧАСИ СИСТЕМИ ІНФЕКТА: МИНУЛИЙ І МАЙБУТНІЙ ЧАСИ НЕДОКОНАНОГО ВИДУ ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО СТАНУ (IMPERFECTUM ET FUTURUM INDICATĪVI ACTĪVI)

*Ut sementem feceris, ita metes
Що посієш, те й пожнеш*

План:

1. Відмінювання дієслів I-IV дієвідмін в imperfectum indicatīvi actīvi
2. Відмінювання дієслова sum, esse (бути) у минулому часі
3. Відмінювання дієслів I-IV дієвідмін у futurum I (primum) indicatīvi actīvi
4. Відмінювання допоміжного дієслова sum, esse (бути) у futurum I (primum) indicatīvi actīvi

1. Відмінювання дієслів I-IV дієвідмін в imperfectum indicatīvi actīvi (минулий час недоконаного виду дійсного способу активного стану)

Imperfectum indicatīvi actīvi – це минулий час, який означає подовжену дію в минулому. Українською мовою перекладається дієсловами минулого часу недоконаного виду. Утворюється додаванням до основи інфекта суфікса **-bā-** (для I–II дієвідмін) і **-ēbā-** (для III–IV дієвідмін) та особових закінчень. В 1 особі однини замість закінчення **-o**, додається закінчення **-m**.

Зразок відмінювання дієслів I-IV дієвідмін в imperfectum indicatīvi actīvi:

Singularis				
	I	II	III	IV
1	laudā-ba-m	docē-ba-m	scrib-ēba-m faci-ēba-m statu-ēba-m	audi-ēba-m
2	laudā-ba-s	docē-ba-s	scrib-ēba-s faci-ēba-s statu-ēba-s	audi-ēba-s
3	laudā-ba-t	docē-ba-t	scrib-ēba-t faci-ēba-t statu-ēba-t	audi-ēba-t

Plurālis				
	I	II	III	IV
1	lauda-bā-mus	doce-bā-mus	scrib-ēba-mus facī-ēba-mus statu-ēba-mus	audi-ebā-mus
2	lauda-bā-tis	doce-bā-tis	scrib-ēba-tis facī-ēba-tis statu-ēba-tis	audi-ebā-tis
3	laudā-ba-nt	docē-ba-nt	scrib-ēba-nt facī-ēba-nt statu-ēba-nt	audi-ēba-nt

2. Відмінювання дієслова *sum, esse* (бути) у минулому часі

Особа	Singulāris	Plurālis
1	er-a -m	er-ā -mus
2	er-a -s	er-ā -tis
3	er-a -t	er-a -nt

3. Відмінювання дієслів I-IV дієвідмін у *futūrum I (primum) indicatīvi actīvi* (майбутній час недокожаного виду дійсного способу активного стану)

В латинській мові є два майбутніх часи. Майбутній перший або простий (**Futūrum I (primum)**) використовується, як і в українській мові, на позначення дії, яка відбудеться в майбутньому. Майбутній другий (**Futūrum II (secundum)**) майже не використовується самостійно, а тільки у співвідношенні з (**Futūrum I (primum)**) у підрядних реченнях.

Futūrum I (primum) indicatīvi actīvi утворюється додаванням до основи інфекта:

- для дієслів I-II дієвідмін суфікса **-b-** і особових закінчень активного стану. Між суфіксом **-b-** і приголосною особового закінчення додається поєднувальна голосна **-i-** або **-u-** (у III особі множини).

- для дієслів III-IV дієвідмін суфіксів **-a-** (для 1-ї ос. од.) та **-ē-** (для всіх інших осіб) і особових закінчень активного стану.

Зразок відмінювання дієслів I-IV дієвідмін у *futūrum I (primum) indicatīvi actīvi*:

Singulāris						
	I	II	III			IV
1	laudā-b-o	docē-b-o	scrib-a-m	faci-a-m	statu-a-m	audi-a-m
2	laudā-b-i-s	docē-b-i-s	scrib-e-s	faci-e-s	statu-e-s	audi-e-s
3	laudā-b-i-t	docē-b-i-t	scrib-e-t	faci-e-t	statu-e-t	audi-e-t

Plurālis				
	I	II	III	IV
1	lauda-b-ī-mus	doce-b-ī-mus	scrib-ē-mus facī-ē-mus statu-ē-mus	audi-e-mus
2	lauda-b-ī-tis	doce-b-ī-tis	scrib-ē-tis facī-ē-tis statu-ē-tis	audi-e-tis
3	laudā-b-u-nt	docē-b-u-nt	scrib-e-nt facī-e-nt statu-e-nt	audi-e-nt

Nota Bene! У I ос. од. дієслів III і IV дієвідмін додається закінчення - **m**.

4. Відмінювання допоміжного дієслова **sum, esse (бути)** у **futūrum I (primum) indicatīvi actīvi**:

Особа	Singulāris	Plurālis
1	er-o	er-ī-mus
2	er-i-s	er-ī-tis
3	er-i-t	er-u-nt

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Опрацюйте текст лекції.

2. Вивчіть підкласи латинських дієслів:

Стандартні дієслова

Стандартними називають дієслова, які утворюють основу *perfectum* від основи *infectum* шляхом додавання суфікса **-v-**, основу *supīnum* - шляхом додавання суфікса **-t-**:

amo (основа amā-), amā-v-i, amā-t-um, amā-re
audi-o, audī-v-i, audī-t-um, audī-re

Нестандартні дієслова

Дієслова, які утворюють основи *perfectum* і *supīnum* іншими способами, називають нестандартними:

video, vidi, visum, vidēre
scribo, scripi, scriptum, scribēre
statuo, statui, statūtum, statuēre
capio, cepi, captum, capēre

Дієслова, похідні від **sum, esse**

Від дієслова **sum, esse (бути)** за допомогою префіксів утворюються нові дієслова, які відмінюються за його парадигмою:

ab-sum, afui, - abesse бути відсутнім;
ad-sum, adfui (affui), - adesse бути присутнім;
de-sum, defui, - deesse невивистачати;

in-sum, -, -, inesse бути в чомусь;
inter-sum, interfui, -interesse брати участь;
ob-sum, obfui, - obesse шкодити;
prae-sum, prae-fui, - praeesse бути лідером;
pro-sum, profui, - prodesse приносити користь;
sub-sum, - subesse бути під чимось;
super-sum, superfui, superesse - залишатися

Примітка: У дієслова prosum префікс **pro-** перед голосним переходить у **prod-**.

Зразок відмінювання дієслів, похідних від **sum** (ad-sum, adesse *бути присутнім*, possum, potui, posse *могти*)

Praesens indicatīvi

Persona	Singulāris	Plurālis
1	ad-sum pos-sum	ad-sūmus pos-sūmus
2	ad-es pot-es	ad-estis pot-estis
3	ad-est pot-est	ad-sunt pos-sunt

Infinitīvus praesentis: **ad-esse, posse** (утворюється неправильно).

Imperatīvus praesentis: 2особа однини *ad-es, pot-es* 2 особа множини *ad-este, pot-este*.

Безособові дієслова (verba impersonalia)

Безособовими називаються дієслова, які завжди або в деяких значеннях використовуються тільки в 3 особі однини. Вони можуть мати форми всіх часів і способів, крім наказового:

accīdit, accīdit, accidēre *трапляється*

constat, constītit, constāre *відомо*

licet, licuit, licēre *можна, дозволено*

oportet, oportuit, oportēre *треба, слід*

Деякі неперехідні дієслова можуть використовуватись у 3 особі однини пасивного стану і в цьому випадку мають безособове або неозначено-особове значення: **forum concurrītur** – з криком біжать на форум.

Неправильні дієслова (verba anomalia)

Неправильними називаються дієслова, які мають особливості в утворенні окремих дієслівних форм. Для них не визначають тип відмінювання, у словнику відсутня цифра, яка вказує на дієвідміну. Неправильні дієслова утворюють велику кількість похідних дієслів за допомоги префіксів. Ці дієслова мають нове лексичне значення, але зберігають граматичні особливості відмінювання основного дієслова.

Найважливішими неправильними дієсловами вважаються: sum, fui, -, esse **бути**; edo, edi, esum, edēre **їсти**, fēro, tūli, lātum, ferre **нести**, volo, volui, velle **бажати**; nolo, nolui, nolle **не бажати**; malo, malui, malle **надавати перевагу**; eo, ii, itum, īre **їти**.

У дієслова **edo, edi, esum, edēre їсти** неправильно утворюються форми *praesens indicatīvi, imperfectum conjunctīvi, imperatīvus praesentis, imperatīvus futuri, infinitīvus praesentis*. Решта форм утворюються за 3 дієвідміною.

Praesens indicatīvi:

Persona	Singulāris	Plurālis
1	edo	edīmus
2	edis/es	edītis
3	edit/est	edunt

Imperatīvus praesentis: 2 особа однини *ede/es*, 2 особа множини *edite/este*

Infinitīvus praesentis edēre/esse

У дієслова **fēro, tūli, lātum, ferre нести** неправильно утворюються форми *praesens indicatīvi actīvi/passīvi, imperfectum conjunctīvi actīvi/passīvi, imperatīvus praesentis actīvi, infinitīvus praesentis actīvi/passīvi*. Решта форм утворюються за 3 дієвідміною.

Praesens indicatīvi:

Persona	<i>sg. actīvi</i>	<i>sg. passīvi</i>	<i>pl. actīvi</i>	<i>pl. passīvi</i>
1	fēro	fēror	ferīmus	ferīmur
2	fers	ferris	fertis	ferimīni
3	fert	fertur	ferunt	feruntur

Imperatīvus praesentis actīvi: *sg.2 fer, pl. 2 ferte*

Infinitīvus praesentis: *actīvi ferre / passīvi ferri*

Примітка. Аналогічно відмінюються дієслова, похідні від *fēro* (утворені за допомогою префіксів):

af-fēro, attūli, allātum, afferre приносити

au-fēro, abstūli, ablātum, auferre відносити

con-fēro, contūli, collātum, conferre зносити, порівнювати

dif-fēro, differre відрізнятися

in-fēro, intūli, illātum, inferre вносити

of-fēro, obtūli, oblātum, offerre пропонувати

prae-fēro, praetūli, praelātum, praeferre надавати перевагу

re-fēro, re(t)tūli, relātum, referre нести назад, сповіщати.

Praesens indicatīvi:

Persona	Singulāris			Plurālis		
1	volo	nolo	malo	volūmus	nolūmus	malūmus
2	vis	non vis	mavis	vultis	non vultis	mavultis
3	vult	non vult	mavult	volunt	nolunt	malunt

Дієслово **eo, ii, itum, ire їти** має суплетивні форми:

Praesens indicatīvi:

Persona	<i>sg.</i>	<i>pl.</i>
1	eo	īmus
2	is	ītis
3	it	eunt

Infinitivus praesentis: ire

Imperativus praesentis: sg. i pl. ĩte

Примітка: Дієслово утворює дві форми пасивного стану:

а) *Praesens indicatīvi passīvi 3 sg. ĩtur* використовується в безособовому значенні і перекладається як “йдуть”.

б) *Infinitivus praesentis passīvi ĩri* використовується тільки для утворення *infinitivus futūri passīvi*.

Аналогічно відмінюються дієслова, похідні від **eo**:

ad-eo, adii, adĭtum, adĭre приходити, звертатись

ex-eo, exii, exĭtum, exĭre виходити

in-eo, inii, inĭtum, inĭre заходити

inter-eo, interii, interĭtum, interĭre гинути

trans-eo, transii, transĭtum, transĭre переходити

ven-eo, venii, venĭtum, venĭre продаватися

Дієслово **do, dēdi, dātum, dāre 1 давати** єдине в латинській мові дієслово 1 дієвідміни, у якого основа інфекта закінчується на коротке **ā** (Тільки форми **dās** і **dā** мають довге **ā**). Дієслова, похідні від **do** переходять у 3 дієвідміну:

ab-do, ab-dĭdi, ab-dĭtum, ab-dĕre *приховувати*

ad-do, ad-dĭdi, ad-dĭtum, ad-dĕre *придавати, прибавляти*

cre-do, cre-dĭdi, cre-dĭtum, cre-dĕre *вірувати*

red-do, red-dĭdi, red-dĭtum, red-dĕre *віддавати назад, повертати*

3. Визначте від яких латинських слів походять українські деривати:

акція, декларація, контрактний, декан, денарій, диспут, гравітація, градус, мембрана, монета, номінал, опера, оператор, партія, превалювати, реліквія, релікт, скриня, сигнал, сигналізація, ультиматум, ветеран, візит, візитація, валюта.

4. Перекладіть тексти українською мовою, зробіть морфологічний аналіз речень:

De Apollīne

Apollo a Graecis et Romānis frater Dianae putābat. Apollĭnis et Dianae pater erat Juppĭter, mater – Latōna. Apollĭnis in tutēla erant poētae. Comĭtes Apollĭnis erant musae. Poētae antiqui Apollĭnem musārum ducem, poētārum patrem, carmĭnum auctōrem, medicĭnae inventōrem nominant. Apollĭni oracŭlum Delphĭcum sacrum erat. Ibi deus hominĭbus per Pythiam et sacerdōtes futūra nuntiābat. Sacerdōtes Delphĭci erant custōdes fidi Apollĭnis templi. Pariētes templi Delphĭci multis donis ornabantur.

De Alexandro Macedonio

Fortūna Philippo, Macedōnum regi, uno die tres iucundas res donābat. Regis aurĭga in Olympiis vincēbat; unus e Macedōnum ducĭbus acri impĕtu hostium exercĭtum superābat; valĭdus filius, Alexander, regi natus erat. Tum sacerdōtes Philippo dicēbant: «Omĭna Alexandro

secunda sunt. Infans tuus, inter victorias natus, magna faciet: omnes hostes vincet, regnum tuum augēbit. Alexandri fama per orbem terrārum volābit».

Philippus sacerdotum omnia magno gaudio accipiebat. Alexandri autem vires in dies crescebant, quod puer corpus suum saepe exercēbat. Ita validus et fortis adulescens erat.

5. Запам'ятайте латинські прислів'я і крилаті вислови:

1. Salus populi suprema lex est. – *Благо народу – найвищий закон.* Цицерон

2. Cuncta erant bona. – *Все добре зроблено.*

3. Amici fures temporis sunt. – *Друзі – викрадачі часу.*

4. Quot capita, tot sententiae (sensus). – *Скільки голів, стільки думок.* (Всяк має свій ум голова – Г.Сковорода). Теренцій.

5. Aurea mediocritas. – *Золота середина.* Формула практичної моралі, головні засади житейської філософії Горация.

6. Nec tecum vivere possum, nec sine te. – *Не можу я жити ні з тобою, ні без тебе*

7. Feci, quod potui, faciant meliora potentes. – *Я зробив, що міг, нехай ті, що можуть, роблять краще.* Віршована парафраза формули, якою римські консули передавали свої повноваження. Цицерон.

8. Prosit! – *Хай буде корисним!*

9. Quod turpe est, quamvis occultetur, tamen honestum fieri nullo modo potest. – *Те, що є ганебним, хоч воно приховується, не може ніяким чином стати благородним.*

10. Vincere cum possis, cede interdum sodali! – *Хоч ти можеш перемогти, однак іноді уступай приятелю!*

11. Tantum possumus, quantum scimus. – *Ми можемо стільки, скільки знаємо* (Ф.Бекон)

12. Novos amicos dum paras, veteres cole! – *Доки набудеш нових друзів, шануй старих!*

13. Nemo potest personam diu ferre – *Ніхто не може довго носити маску.*

14. Nunquam potest non esse virtuti locus – *Завжди є місце для доблесті.* (Сенека).

15. Quos Deus perdere vult, dementat. – *Кого Бог хоче згубити – позбавляє розуму* (Софокл «Антигона»).

16. Quaerite et inveniētis. – *Шукайте і знайдете*

17. Magna est veritas et praevalēbit. – *Велика істина і вона переможе.*

18. Aut inveniam viam, aut faciam. – *Або знайду дорогу, або прокладу (її сам).*

19. Qui seminat mala, metet mala. – *Хто сіє зло, той зло і пожне.*

20. Ut salūtas, ita salutabēris. – Як ти вітаєшся, так і тебе привітають.

21. Ignoramus et [semper] ignorabimus. – Не знаємо і [ніколи] не дізнаємось (вказує на принципову незбагненність явища).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

1. Провідмініяйте дієслова в майбутньому і минулому часі. Утворіть форми наказового способу:

Colo 3, mitto 3, regno 1, litīgo 1, celebroy 1, gero 3, moneo 2, sacrifico 1, habeo 2, disco 3, debeo 2, invenio 4, nutrio 4.

2. Провідмініяйте словосполучення в однині і в множині:
templum antuquum, fabrīca mea, festum bellum, deus bellicosus, amicus noster.

3. Перекладіть латинською мовою:

1. Я буду в Римі. 2. Вони будуть гарними друзями. 3. Грецькі боги жили на Олімпі. 4. Юпітер був войовничим богом. 5. У Римі було багато храмів. 6. Римські боги допомагали гарним чоловікам, поганих – карали. 7. Давні греки шанували багатьох богів. 8. Ми будемо добре навчатись у школі. 9. Не сваріться! 10. Дикі тварини жили в лісі. 11. Хто сьогодні відсутній? – Відсутніх немає. Усі присутні. 12. Я вчора не міг бути присутнім у школі. 13. Чи не можеш ти дати мені свою книгу? – Ні, не можу. 14. Куди ти йдеш? – Я йду в школу.

4. Перекладіть текст українською мовою.

In schola

- Marce, cur heri in schola non eras? – magister puēram rogat.

At Marcus:

- Aeger eram, - inquit, - in schola adesse non potēram.

- O te misērum! Erat-ne medīcus apud te?

- Medīcus me visitabat, - respondet Marcus, et mater medicinam aspēram mihi dabat.

- O te misērum! Sed responde, nonne in Campo Martio heri eras et cum puēris pila ludebas?

Marcus tacet, sed mox:

- Quaeso, - inquit, - magister, medīci verba audi: pila anīmum recreat et corpus confirmat. Ego praeeptis medīci obtemperabam.

Sed magister Marci verbis fidem non dat et:

- Heri, - inquit, - tu pila anīmum recreabas, et ego hodie bacūlo corpus tuum confirmabo.

Puēri e schola domum corrunt. Deinde in Campum Martium current, sed Marcus domi manebit: medicina magistri aspēra erat.

ЛЕСТІО СЕПТИМА. ЧИСЛІВНИКИ (NUMERALIA)

План

1. Класифікація латинських числівників
2. Утворення кількісних числівників
3. Утворення порядкових числівників
4. Відмінювання числівників
5. Узгодження числівників з іменниками

1. Класифікація латинських числівників

У латинській мові є чотири розряди числівників:

1. Кількісні (**numeralia cardinalia**) – відповідають на питання *скільки?*
2. Порядкові (**numeralia ordinalia**) – відповідають на питання *який, а, е?*
3. Розділові (**numeralia distributiva**) – відповідають на питання *по скільки?*
4. Прислівникові (**numeralia adverbia**) – відповідають на питання *скільки разів?*

2. Утворення кількісних числівників

Кількісні числівники від 1 до 10, 20 (*viginti*), 100 (*centum*) і 1000 (*mille*) – основні. Назви десятків і сотень – похідні, утворені від основних числівників з деякими фонетичними змінами. Назви решти числівників – складені похідні.

Числівники від 11 до 17 утворюються додаванням до основного числівника слова **-dĕcim** (із *decem*), що означає десять: *undĕcim*, *duodĕcim* і т.д.

Складені числівники з останньою цифрою 8 або 9 утворюються відніманням від наступного десятка відповідно 2 або 1:

18 – <i>duodeviginti</i>	28 – <i>duodetriginta</i>
19 – <i>undeviginti</i>	29 – <i>undetriginta</i>

Числівники від 30 до 90 утворюються додаванням до основного числівника слова **-ginta**, що означає десяток: *triginta*, *quingiginta* і т.д.

Двозначні числівники від 21 до 99 можна позначати двояко: або спочатку називаються десятки, а потім одиниці, або спочатку одиниці, далі сполучник *et*, а тоді десятки: 22 – *viginti duo* або *duo et viginti*.

Числівники від 200 до 900 утворюються додаванням до основного числівника **-centi** (із centum): sescenti або **-genti**: octingenti.

Числівники більше 100 позначаються так: спочатку йдуть сотні, далі десятки, потім одиниці: 847 – octingenti quadraginta septem.

3. Утворення порядкових числівників

Порядкові числівники, крім primus, -a, -um, secundus -a, -um або alter, -ĕra, -ĕrum, утворюються від відповідних кількісних числівників за допомогою родових закінчень -us (m), -a (f), -um (n): tertius, a, um.

Порядкові числівники, починаючи з 18, утворюються за допомогою суфікса **-esĭm-**: vicesĭmus, -a, -um (від viginti – 20). У складених порядкових числівниках усі частини є порядковими (в українській мові – тільки остання), н-д: 435 – quadringentesĭmus tricesĭmus quintus – чотириста тридцять п'ятий.

Арабські цифри	Римські цифри	Cardinalia Кількісні	Ordinalia Порядкові
1	I	unus, una, unum	primus, -a, -um
2	II	duo, duae, duo	secundus -a, -um; alter, -ĕra, -ĕrum
3	III	tres, tres, tria	tertius, -a, -um
4	IV	quattuor	quartus, -a, -um
5	V	quinque	quintus, -a, -um
6	VI	sex	sextus, -a, -um
7	VII	septem	septĭmus, -a, -um
8	VIII	octo	octāvus, -a, -um
9	IX	novem	nonus, -a, -um
10	X	decem	decĭmus, -a, -um
11	XI	undĕcim	undecĭmus, -a, -um
12	XII	duodĕcim	duodecĭmus, -a, -um
13	XIII	tredĕcim	tertius decĭmus, -a, -um
14	XIV	quattuordĕcim	quartus decĭmus, -a, -um
15	XV	quindĕcim	quintus decĭmus, -a, -um
16	XVI	sedĕcim	sextus decĭmus, -a, -um
17	XVII	septendĕcim	septĭmus decĭmus, -a, -um
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesĭmus, -a, -um
19	XIX	undeviginti	undevicesĭmus, -a, -um
20	XX	viginti	vicesĭmus, -a, -um
21	XXI	unus et viginti; viginti unus	unus et vicesĭmus, -a, -um; vicesĭmus primus, -a, -um

22	XXII	duo et viginti; viginti duo	alter et vicesimus, -a, -um; vicesimus alter, -ĕra, -ĕrum
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesimus, -a, -um
29	XXIX	undetriginta	undetricesimus, -a, -um
30	XXX	triginta	tricesimus, -a, -um
40	XL	quadraginta	quadragesimus, -a, -um
50	L	quinquaginta	sexagesimus, -a, -um
60	LX	sexaginta	sexagesimus, -a, -um
70	LXX	septuaginta	septuagesimus, -a, -um
80	LXXX	octoginta	octogesimus, -a, -um
90	XC	nonaginta	nonagesimus, -a, -um
98	XCVIII	octo et nonaginta; nonaginta octo	octavus et nonagesimus, -a, -um; nonagesimus octāvus, -a, -um
99	XCIX	novem et nonaginta; nonaginta novem	nonus et nonagesimus, -a, -um; nonagesimus nonus, -a, -um
100	C	centum	centesimus, -a, -um
200	CC	ducenti, -ae, -a	ducentesimus, -a, -um
300	CCC	trecenti, -ae, -a	trecentesimus, -a, -um
400	CD	quadringenti, - ae, -a	quadringsesimus, -a, -um
500	D	quingenti, -ae, - a	quingentesimus, -a, -um
600	DC	sescenti, -ae, -a	sescentesimus, -a, -um
700	DCC	septingenti, -ae, -a	septingentesimus, -a, -um
800	DCCC	octingenti, -ae, - a	octingentesimus, -a, -um
900	CM	nongenti, -ae, -a	nongentesimus, -a, -um
1000	M	mille	millesimus, -a, -um
2000	MM	duo milia	bis millesimus, -a, -um
3000	MMM	tria milia	ter millesimus, -a, -um
4000	M̄V	quattuor milia	quater millesimus, -a, -um
5000	V̄	quinque milia	quinqies millesimus, -a, -um
6000	V̄M	sex milia	sescenties millesimus, -a, -um
10 000	X̄	decem milia	decies millesimus, -a, -um
20 000	XX̄	viginti milia	viginties millesimus, -a, -um
40 000	XL̄	quadraginta milia	quadraginties millesimus, -a, -um

50 000	Ī	quingquaginta milia	quingquaginties millesīmus, -a, -um
100 000	Ĉ	centum milia	centies millesīmus, -a, -um

4. Відмінювання числівників

Із кількісних числівників відмінюються 1, 2, 3, сотні від 200 до 900 і тисячі.

а) Зразок відмінювання кількісних числівників: unus, a, um; duo, duae, duo:

Causus	Singulāris			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	unus	una	unum	duo	duae	duo
Gen.	unīus	unīus	unīus	duōrum	duārum	duōrum
Dat.	unī	unī	unī	duōbus	duābus	duōbus
Acc.	unum	unam	unum	duos	duas	duo
Abl.	unō	unā	unō	duōbus	duābus	duōbus
Voc.	une	una	unum	duo	duae	duo

б) Числівники **tres (m, f), tria (n)** відмінюються за третьою голосною відміною у множині:

Causus	Plurālis		
	m	f	n
Nom.	tres	tres	tria
Gen.	trium	trium	trium
Dat.	tribus	tribus	tribus
Acc.	tres	tres	tria
Abl.	tribus	tribus	tribus
Voc.	tres	tres	tria

в) Сотні від 200 до 900 відмінюються за першою і другою відміною іменників у множині:

Causus	Plurālis		
	m	f	n
Nom.	quingenti	quingentae	quingenta
Gen.	quingentōrum	quingentārum	quingentōrum
Dat.	quingentis	quingentis	quingentis
Acc.	quingentos	quingentas	quingenta
Abl.	quingentis	quingentis	quingentis
Voc.	quingenti	quingentae	quingenta

г) Числівник **mille** (тисяча) не відмінюється; для множини служить слово **milia** (тисячі) і відмінюється за третьою голосною відміною:

Casus	Plurālis
Nom.	milia
Gen.	miliūm
Dat.	milibus
Acc.	milia
Abl.	milibus
Voc.	milia

д) Порядкові числівники відмінюються, як прикметники першої і другої відміни в однині та множині.

5. Узгодження числівників з іменниками

Кількісні числівники до **mille** (тільки в однині у значенні одна тисяча) у латинській мові виступають означенням до іменника.

Відмінювані числівники 1, 2, 3 і назви сотень від 200 до 900 узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку:

duo viri (m) – два чоловіки

tres regiōnes (f) – три райони

ducenti libri (m) – 200 книжок

tria oppīda (n) – три міста.

Невідмінювані кількісні числівники від 4 до 100, а також числівник 1000 (mille) не впливають на відмінок іменника:

sex nomīna – 6 назв

decem arbōres – 10 дерев.

Від числівника milia (тисячі), як і від іменника, залежить інший іменник у родовому відмінку:

quattuor milia milītum – чотири тисячі воїнів.

Порядкові числівники узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку, як і в українській мові:

annus millesīmus nongentesīmus nonagesīmus nonus – 1999

рік; annus bis millesīmus secundus – 2002 рік.

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Опрацюйте текст лекції.

2. Ознайомтесь з римським літочисленням і календарем. Вивчіть латинські назви місяців і днів тижня.

У Стародавньому Римі з початку республіки (510–509 рр. до н. е.) аж до часу Октавіана Августа (16 р. до н. е.) літочислення велося за списками консулів – **fasti consulāres**. З епохи

Августа (16 р. до н. е.) поряд з датуванням за вибраними консулами, приймається літочислення від часу заснування Риму (**ab Urbe condita**), тобто від 753 р. до н. е.

Після падіння Римської імперії, з поширенням християнства в Європі, церква запровадила літочислення від народження Христа. Так виникло поняття наша ера – **aera nostra** у християнському світі.

Рік, місяці

Спочатку римляни ділили рік на десять місяців, і першим місяцем року був березень (**mensis Martius**), присвячений Марсові, богові війни. Свідченням того, що Martius був першим місяцем року, є назви місяців, які походять від числівників: вересень – **September** (від **septem** – сім), жовтень – **October** (від **octo** – вісім), листопад – **November** (від **novem** – дев'ять), грудень – **December** (від **decem** – десять). З кінця VII – початку VI ст. до н. е. з Етрурії був запозичений календар, в якому рік ділився на 12 місяців. У 46 р. до н. е. Юлій Цезар з допомогою грецьких і єгипетських астрономів та александрійського математика Сосигена провів реформу календаря. Це так званий юліанський календар. В основу реформи був покладений чотирирічний цикл (365-365-365-366=1461 день). Кількість днів кожного місяця збереглася досі (30 і 31 день, у лютому – 28 днів протягом трьох років і 29 – у високосному). Ця система почала діяти з 1 січня 45 р. до н. е. Першим місяцем року став січень. Початок року Цезар переніс на 1 січня тому, що з цього дня консули вступали на свою посаду і починався римський господарський рік. У римо-католицькій церкві 1582 року юліанський календар був витіснений так званим григоріанським календарем папи Григорія XIII.

Назви перших шести місяців походять від імен богів або релігійних обрядів, а далі – від назв числівників:

1. **Mensis Ianuarius** – січень, від імені бога початку і входу Януса.

2. **Mensis Februarius** – лютий, від **februa** – очищення, релігійного свята.

3. **Mensis Martius** – березень, від імені бога війни Марса.

4. **Mensis Aprilis** – квітень, місяць Венери.

5. **Mensis Maius** – травень, від імені богині родючості Майї.

6. **Mensis Iunius** – червень, від імені Юнони.

7. **Mensis Quintilis** – липень, п'ятий, а з 44 р. до н. е. **Iulius**, від імені Гая Юлія Цезаря.

8. **Mensis Sextilis** – серпень, шостий, з 8 р. до н. е. – **Augustus**, від імені імператора Августа.

9. **Mensis September** – вересень, сьомий місяць.

10. **Mensis October** – жовтень, восьмий місяць.

11. **Mensis November** – листопад, дев'ятий місяць.

12. **Mensis December** – грудень, десятий місяць.

У кожному місяці римляни виділяли три головні дні, які були встановлені відповідно до фаз місяця:

1. **Kalendae, ārum, f** – Календи, перше число місяця, «день плати».

2. **Nonae, ārum, f** – Нони, 5 або 7-е число місяця (сьомий день – у березні, травні, липні, жовтні і п'ятий день в інших місяцях). Свою назву цей день одержав від порядкового числівника **nonus, a, um** – дев'ятий, тому що Нони були дев'ятим днем перед наступною основною датою.

3. **Idus, uum, f** – Іди, «повний місяць», тринадцяте або п'ятнадцяте число місяця (15-й день у березні, травні, липні, жовтні і 13-й день в інших місяцях).

Для визначення головної дати назви днів ставили в **ablativus tempōris**:

Kalendis Ianuariis – 1 січня;

Nonis Februariis – 5 лютого;

Idibus Martiis – 15 березня.

День, який передував Календам, Нонам, Ідам позначався за допомогою слова **pridie** (напередодні) з **accusativus tempōris** цих дат:

pridie Kalendas Ianuarias – 31 грудня;

pridie Nonas Martias – 6 березня;

pridie Idus Apriles – 12 квітня.

Інші дати визначались залежно від того, скільки днів залишалось до найближчої головної дати. Ставилось словосполучення **ante diem** з порядковим числівником і **accusativus tempōris** головного дня. Відповідний порядковий числівник рахувався від головного дня назад, причому зараховувався головний день і день, який визначався:

21 січня (31–21+2) = 12-й день перед лютневими Календами – **ante diem duodecimum Kalendas Februarias**.

3 березня (7–3+1)=5-й день перед березневими Нонами – **ante diem quintum Nonas Martias**.

11 травня (15–11+1)=5-й день перед травневими Ідами – **ante diem quintum Idus Maias**.

Дати позначались скорочено: a.d.V.Id.Mai, тобто 11 травня.

Високосного року, коли у лютому 29 днів, після 24 лютого (a.d.VI. Kal. Mart.) вставляли ще один день (**bis sextus**) і позначали так: **ante diem bissextum Kalendas Martias** – повторний день перед березневими Календами.

Дні тижня

Староримський тиждень налічував вісім днів. Дев'ятий день називався **nundinae, ārum, f**. Цього дня відбувався торг, налагоджувались урядові справи. З часів Августа було запроваджено семиденний, так званий планетний тиждень, його

узаконив імператор Констянтин 321 р. Імператор Констянтин Великий узаконив вільний від праці день – **dies Solis** (неділя).

Назви днів тижня.

1. **Dies Solis** – день Сонця, неділя. Неділю за часів християнства називали **dies dominica**, що означає «господній день».

2. **Dies Lunae** – день Місяця, понеділок.

3. **Dies Martis** – день Марса, вівторок.

4. **Dies Mercurii** – день Меркурія, середа.

5. **Dies Iovis** – день Юпітера, четвер.

6. **Dies Venēris** – день Венери, п'ятниця.

7. **Dies Saturni** – день Сатурна, субота.

Доба ділилась на 24 години (**hora**): 12 годин день і 12 годин ніч. Тривалість години була різною, залежно від пори року, тому що день вважався від сходу і до заходу сонця, а ніч – відповідно від заходу до сходу сонця.

Ніч ділилась на чотири варті (**vigilia**). Кожна вартя складалась із трьох годин:

prima vigilia – з 6 до 9 години вечора

secunda vigilia – з 9 до 12 години ночі

tertia vigilia – з 12 години ночі до 3 години ранку

quarta vigilia – з 3 до 6 години ранку.

3. Ознайомтесь з розділовими та прислівниковими числівниками (**Numeralia distributiva et adverbia**) латинської мови

Розділові числівники відповідають на питання по скільки? (*quotēni?*), прислівникові – на питання скільки разів? (*quotiens?*). Розділові та прислівникові числівники утворюються від відповідних кількісних, за винятком перших двох. Розділові числівники мають родові закінчення множини першої і другої відмін.

Розділові числівники утворюються за допомогою суфікса **-n-**, а прислівникові, починаючи від п'яти, – за допомогою суфікса **-ies**.

Розділові числівники узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку.

Розділові числівники (Numeralia distributiva)		Прислівникові числівники (Numeralia adverbia)	
singūli, ae, a	по одному	semel	раз
bini, ae, a	по два	bis	два рази, двічі
terni, ae, a	по три	ter	тричі
quaterni, ae, a	по чотири	quater	чотири рази
quini, ae, a	по п'ять	quinq̄ies	п'ять разів
seni, ae, a	по шість	sexies	шість разів

septēni, ae, a	по сім	septies	сім разів
octōni, ae, a	по вісім	octies	вісім разів
novēni, ae, a	по дев'ять	novies	дев'ять разів
deni, ae, a	по десять	decies	десять разів
undēni, ae, a	по одинадцять	undecies	одинадцять разів
vicēni, ae, a	по двадцять	vicies	двадцять разів
centēni, ae, a	по сто	centies	сто разів
singūla milia	по одній тисячі	milies	тисяча разів

За допомогою порядкових числівників утворюються дробові: 1/4 – quarta pars; 1/6 – sexta pars; 1/9 – nona pars; 3/5 – tres quintae; 5/9 – quinque nonae; 8/10 – octo decimae; 4/15 – quattuor quintae decimae.

Розділові і прислівникові числівники вживаються при множенні:

$2 \times 2 = 4$ bis bina sunt quattuor;

$5 \times 6 = 30$ quinquies sena sunt triginta;

$3 \times 8 = 24$ ter octōna sunt viginti quattuor.

При додаванні вживаються кількісні числівники:

$5 + 3 = 8$ quinque et tres sunt octo

$21 + 34 = 55$ viginti unus et triginta quattuor sunt quinquaginta quinque.

Порядкові числівники, кратні тисячам, виражаються за допомогою прислівникових числівників, наприклад: quinquies millesimus – п'ять разів тисячний, 5000.

Цілі числа процентів виражаються кількісними числівниками, узгодженими з іменником pars або partes (частина, частини):

3% – tres partes pro centum

20% – viginti partes pro centum

100% – centum partes pro centum

0,5% – dimidia pro centum (половина, півпроцента).

Якщо є ціле число з половиною, то висловлюємося так:

4,5% quattuor partes dimidia pro centum.

Проценти, виражені десятковими дробами, у латинській мові позначаються порядковими числівниками жіночого роду, узгодженими із словами pars, partes:

0,1% decima (pars) pro centum

0,3% tres decimae (partes) pro centum

0,01% centesima (pars) pro centum

0,2% duae centesimae (partes) pro centum

0,003% ter millesimae (partes) pro centum

Визначення ваги:

1,0 grammata unum	0,4 decigrammata quattuor
2,0 grammata duo	0,01 centigrammata unum
5,0 grammata quinque	0,06 centigrammata sex
0,1 decigrammata unum	0,001 milligrammata unum
	0,007 milligrammata septem

4. Порівняйте правила словотворення за допомогою латинських та грецьких числівників

	Латинський словотворчий елемент	Значення	Грецький словотворчий елемент
1	uni- universitas, atis, f – сукупність, університет unicus, a, um – єдиний у своєму роді, унікум	одно-, перший, первинний	mono-, proto- monocrystallus, i, f – монокристал protozoa, ogram, n – найпростіші тваринні організми
2	bi- biquadratus, a, um – біквадратний, четвертого ступеня bimetalum, i, n – біметал, металевий виріб із двох сплавів	дво-	di-, dichlo- dichloretanum, i, n – дихлоретан dichroismus, i, m – двобарвність
3	tri- trigonalis, e – трикутний trimestris, e – тримісячний trisectio, onis, f – трисекція, поділ на три частини	три-	tri- trigonometria, ae, f – тригонометрія
4	quadri- (a)- quadratum, i, n – чотирикутник, квадрат	чотири-	tetra- tetrameter, tri, m – тетраметр
5	quint- quinta essentia – п'ята сутність, квінтесенція quinta – квінта	п'яти-	pent- pentoxylum, i, n – пентоксил
6	sex- sextans, antis, m – секстант, кутомірний прилад	шести-	hex- (-a) hexachloranum, i, n – гексахлоран
7	sept- september, bris, e – сьомий, вересень	семи-	hept-(-a) heptan, i, n – гептан

8	octo- october, bris, e – восьмий, жовтень	восьми-	octo- octoestrōlum, i, n – октоестрол
9	novem- november, bris, e – дев'ятий, грудень	дев'яти-	
10	dec- (-em) december, bris, bre – десятий, грудень decimēter, tri, m – дециметр, десята частина метра	десяти- деци-	dec- (-a) decas, decados, f – декада, десятиденний проміжок часу
11	mill- (-i) millenium, ii, n – тисячоліття milligramma, ātis, n – міліграм (тисячна доля грамма)	тисячо-	

5. Ознайомтесь з римськими мірами і грошовими одиницями:

Міри

а) міри довжини:

pes (римський фут, стопа) $\approx 29,57$ см

cubitus (лікоть) = 44,4 см

passus (подвійний крок) = 5 стопам $\approx 147,85$ см

mille passus (римська миля) = 1478,5 м.

Основною одиницею довжини була стопа (римський фут).

б) міри поверхні:

pes quadrātus (квадратний фут) = $0,087$ м²

scrupūlum (скрупул) = $8,75$ м²

actus (акт) = $1259,44$ м²

iugērum (югер) = 2519 м²

Найменшою одиницею виміру площі був квадратний фут.

Часто вживаною одиницею виміру площі був скрупул, що дорівнював 100 квадратним футам; акт = 144 скрупулам, а югер = 2 актам.

в) міри об'єму:

congius (конгій) = 3,275 л

sextarius (секстарій) = 0,547 л

quartarius (квартарій) = 0,137 л

urna (урна) = 13,13 л

modius (модій) = 8,754 л

Одиницею об'єму був конгій. Його шоста частина називалась секстарій, а четверта – квартарій, 24 секстарії становили урну, що

використовувалися для виміру рідин. 16 секстаріїв дорівнювали одному модієві, який використовувався для сипучих речовин.

Ваги

scrupulum (скрупул) = 1,137 г

drachma (драхма) = 3,411 г

uncia (унція) = 27,3 г

libra (фунт) = 327,45 г.

Часто вживаною одиницею ваги був фунт, який ділився на 12 унцій.

Найменшою ваговою одиницею був скрупул.

Libra (лібра), pondus (римський фунт), as (ас) дорівнювали \approx 327,45 г. Половина цієї ваги називалась semis. Кратні унції мали назву **sextans, antis, m** = 1/6 аса або 2 унції;

triens, entis, m = 1/3 аса або 4 унції

quadrans, antis, m = 1/4 аса або 3 унції.

Монети

а) мідні монети:

as (ас), фунт міді = 327,45 г

1/6 фунта = 54,575 г

1/12 фунта = 27,287 г

1/24 фунта = 13,643 г;

б) срібні монети:

denarius (денарій), спочатку = 10 асам, пізніше = 16 асам = 218,28 г (1 ас = 13,643 г)

quinarius (квінарій, південарія), спочатку = 5 асам, пізніше = 8 асам

sestertius (сестерцій, чверть денарія), спочатку = 2,5 аса, а пізніше = 4 асам;

в) золоті монети:

aureus (золотий) = 25 денаріям = 100 сестерціям = 5457 г.

Пізніше замість aureus була введена в обіг золота монета (солід), яка дорівнювала 25 денаріям.

Важко порівняти вартість античних монет з монетами іншої епохи. У Ціцерона зустрічаємо, що модій пшениці (\approx 6,6 кг) коштував 4 сестерції (218,28 г срібла).

6. Запам'ятайте латинські прислів'я і крилаті вислови:

1. Una hirundo non facit ver. – *Одна ластівка не робить весни.* Езоп (VI ст. до н.е.), грецький байкар, розповідає про молодого марнотратника і ластівку. Легковажний юнак прогуляв усі гроші, що отримав від батька. Якось, ідучи вулицею, побачив високо в небі першу ластівку. Зрадівши, що скоро настане літо, юнак продав свій теплий плащ. Проте невдовзі стало ще холодніше, ластівка замерзла, а хлопець почав її лаяти, нібито вона його обдурила.

2. Unus testis – nullus testis. – *Один свідок – не свідок.*
3. Conscientia – mille testes. – *Совість – тисяча свідків.*
4. Vox unius, vox nullius. – *Один голос – не голос.*
5. Primus inter pares. – *Перший серед рівних.*
15. Unus dies gradus est vitae. – *Один день – це крок життя.*
16. Semel scriptum, decies lectum. – *Раз написано, десять разів прочитано.*
17. Non bis in idem. – *Не двічі про те саме.* Формула римського права – не може бути двох висловлювань стосовно однієї провини.
18. Multum, non multa. – *Багато за змістом, але не за кількістю.*
19. Tribus verbis. – *У трьох словах (коротко).*
20. Ultima ratio. – *Останній доказ.*
21. Una fides. – *Єдина віра.*
22. Universis et singulis. – *Всім і кожному.*
23. Uno animo. – *Однодушно, душа в душу.*
24. Diebus et noctibus. – *Вдень і вночі (денно і нічно).*
25. Ante diem (a.d.). – *До дня, до строку, за ... днів до якоїсь дати.*
26. Per annum. – *За рік.*
27. Per diem. – *За день.*
28. Suo tempore. – *У свій час.*
29. Ultimus terminus. – *Крайній термін.*
30. Causa prima. – *Першопричина.*

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

1. Перекладіть латинською мовою:

а) один храм, вісім книжок, три друга, п'ять чоловіків, чотири вікна, два міста, дванадцять місяців, 125 людей, 87 римлян, дев'ять столів.

б) 1. Є чотири пори року: зима, весна, літо, осінь. 2. Година – двадцять четверта частина доби. 3. Місяць вересень має назву від числа сім, місяць жовтень – від числа вісім, місяць листопад – від числа дев'ять, місяць грудень – від числа десять. 4. 97 додати 18 дорівнює 115. 5. 5 помножити на 3 дорівнює 15.

2. Назвіть цифри латинськими словами:

19; 23; 37; 45; 52; 68; 74; 112; 233; 326; 491; 899; 974; чотирнадцятий; двадцять дев'ятий; сотий; сто двадцять четвертий; по п'ять; одинадцять разів; 0,09; 1/4; 6/7.

3. Прочитайте числа:

IX et III sunt XII

XXI et X sunt XXXI
LX et XI sunt LXXI
D et D sunt M
LXXX et XX sunt C

4. Провідмініяйте словосполучення і перекладіть українською мовою:

tres colles (m), ducenti vici (m), una porta (f), duo aquaeductus (m), terni arcus (m), unus mensis (m), quini anni (m).

5. Перекладіть українською мовою:

septēni, ae, a; undecies; ducenti, ae, a; millesīmus, a, um; sescentēsīmus octogesīmus tertius; triginta septem; centies; singūli, ae, a; anno bis millesīmo secundo; Kalendis Februariis; pridie Kalendas Maias; Nonis Octobrībus; pridie Idus Martias; Idībus Iulius.

6. Перекладіть тексти українською мовою. Поставте до них запитання:

Calendarium Romanōrum

Apud Romānos annus primum decem menses habebat. Primi mensis nomen Martius erat, secundi – Aprīlis, tertii – Maius, quarti – Iunius, quinti – Quintilis, sexti – Sextilis, septīmi – September, octavi – October, noni – November, decīmi – December. Numa Pompilius, secundus rex Romanorum, numērum mensium duobus augebat. Postea Romani Quintilem mensem Iulium, Sextilem Augustum nominabānt. Iulii nomen est a Iulio Caesāre, Augusti – ab Augusto imperatore. Primo mensis diēi nomen erat Kalendae, septīmo diēi mensium Martii, Maii, Iulii, Octobris nomen Nonae, quinto decīmo diēi eorundem mensium nomen Idus. Ceterōrum mensium Nonae erant quinto mensis die, Idus tertio decīmo. Anno ante aeram nostram quadragesīmo sexto temporībus G.Iulii Caesāris annus trecentos sexaginta quinque dies habebat, quarto autem cuique anno dies trecentēsīmus sexagesīmus sextus adiciebātur. Hoc ordīne annōrum Romāni atque gentes Christiānae utebantur usque ad aetātem Papae Gregorii tertii decīmi. Qui anno millesīmo quingentesīmo octogesīmo altēro ordīnem annōrum confūsum corrigēbat.

De diēbus

Annus est longa series diērum. Causa diēi et noctis motus terrae est. In regionībus nostris aestāte sunt dies longi, noctes breves; hiēme dies breves, noctes longae. Meridie tempus in omnībus terrae partībus diversum est.

Nomīna diērum apud Romānos erant: dies Solis, dies Lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Iovis, dies Venēris, dies Saturni. Primum diem mensis Romāni Kalendas appellābant. In serie diērum dies festi

sunt. Popŭli antiq̄ui Diem natālem Solis invicti celebrābant. Diēbus festis homīnes pompis intersunt. Aspectus pompae mirabilis est.

De Romae descriptiōne

In antiq̄ua descriptiōne urbis Romae, orbis terrārum capītis, omnia aedificia enumerantur. Romae erant octo pontes, duodēcim fora, octo campi, triginta septem portae, inter quas clarissīma Porta Appia, quadringenti viginti tres vici, mille nongentae domus, multae insŭlae, duo macella in Coelio et Esquilino sita, ducenta horrea, decem thermae, viginti aquaeductus, octoginta balnea, mille putei, duo Capitolia, altĕrum in monte Capitolio, altĕrum in colle Quirināli, quadraginta templa, duo amphitheatra, tria theatra, duo circi, quinque naumachiae, triginta arcus e marmōre.

ЛЕСТІО ОСТАВА. ПАСИВНИЙ СТАН ЧАСІВ СИСТЕМИ ІНФЕКТА. ЗАЙМЕННИКИ (PRONOMINA)

Nemo nascitur sapiens, sed fit
Ніхто не народжується мудрим, але стає

План:

1. Утворення пасивного стану часів системи інфекта.
2. Відмінювання дієслів I-IV дієвідмін у praesens, imperfectum, futūrum I (primum) indicatīvi passīvi.
3. Особові займенники в латинській мові.
4. Відмінювання особових займенників.
5. Вказівні займенники в латинській мові.
6. Відмінювання вказівних займенників.

1. Утворення пасивного стану часів системи інфекта

Пасивний стан часів системи інфекта (**praesens, imperfectum, futūrum I (primum)**) відрізняється від активного стану тільки особовим закінченням. Особливості утворення ті самі, що й в активному стані.

Singulāris	Plurālis
1. -or/-r	1. -mur
2. -ris	2. -mīni
3. -tur	3. -ntur

2. Відмінювання дієслів I-IV дієвідмін

Praesens indicatīvi passīvi

Особа	I	II	III	IV
Singulāris				
1.	laudā-or = laud-or	doce-or	leg-or	audi-or
2.	laudā-ris	docē-ris	leg-ē-ris	audī-ris
3.	laudā-tur	docē-tur	leg-ī-tur	audī-tur
Plurālis				
1.	laudā-mur	docē-mur	leg-ī-mur	audī-mur
2.	laudā-mīni	doce-mīni	leg-i-mīni	audi-mīni
3.	laudā-ntur	doce-ntur	leg-u-ntur	audi-u-ntur

Imperfectum indicatīvi passīvi

Особа	I	II	III	IV
Singulāris				
1.	laudā-ba-r	docē-ba-r	leg-ēba-r	audi-ēba-r
2.	lauda-bā-ris	doce-bā-ris	leg-ebā-ris	audi-ebā-ris
3.	lauda-bā-tur	doce-bā-tur	leg-ebā-tur	audi-ebā-tur
Plurālis				
1.	lauda-bā-mur	doce-bā-mur	leg-ebā-mur	audi-ebā-mur
2.	lauda-ba-mīni	doce-ba-mīni	leg-eba-mīni	audi-eba-mīni
3.	lauda-ba-ntur	doce-ba-ntur	leg-eba-ntur	audi-eba-ntur

Futūrum I (primum) indicatīvi passīvi

Особа	I	II	III	IV
Singulāris				
1.	laudā-b-or	docē-b-or	leg-a-r	audi-a-r
2.	lauda-b-ē-ris	doce-b-ē-ris	leg-ē-ris	audi-ē-ris
3.	lauda-b-ī-tur	doce-b-ī-tur	leg-ē-tur	audi-ē-tur
Plurālis				
1.	lauda-b-ī-mur	doce-b-ī-mur	leg-ē-mur	audi-ē-mur
2.	lauda-b-i-mīni	doce-b-i-mīni	leg-e-mīni	audi-e-mīni
3.	lauda-b-u-ntur	doce-b-u-ntur	leg-e-ntur	audi-e-ntur

3. Особові займенники (pronomīna personalia).

Особові (pronomina personalia) та зворотній займенники (pronomēn reflexivum) в індоєвропейських мовах мають спільне походження. Пор.: лат. **ego**, рос. **я**, укр. **я**, нім. **ich**, англ. **I**; лат. **tu**, рос. **ты**, укр. **ти**, нім. **du**, англ. **thou**; лат. **sui**, русск. **себя**, укр. **себе**, нем. **sich**. Індоєвропейським походженням можна пояснити і суплетивність форм непрямих відмінків особових займенників 1 особи однини. Пор.: лат. **ego**, **mei**; рос. **я**, **меня**; укр. **я**, **мене**; нем. **ich**, **meiner**; англ. **I**, **me**; фр. **je**, **moi**.

4. Відмінювання особових займенників

<i>Casus</i>	<i>Singulāris</i>		<i>Plurālis</i>	
Nom.	ego я	tu ти	nos ми	vos ви
Gen.	mei мене	tui тебе	nostrī нас nostrum з нас	vestri вас vestrum з вас
Dat.	mihi мені	tibi тобі	nobis нам	vobis вам
Acc.	me мене	te тебе	nos нас	vos вас
Abl.	me мною	te тобою	nobis нами	vobis вами

5. Вказівні займенники (Pronomina demonstratīva)

До вказівних займенників належать:

а) ille, illa, illud – той, та, те (вказує на найвіддаленіший предмет);

б) iste, ista, istud – цей, ця, це; той, та, те (вказує на предмет поблизу особи);

в) is, ea, id – цей, ця, це; той, та, те; він, вона, воно;

г) hic, haec, hoc – цей, ця, це (вказує на предмет, який найближчий до того, хто говорить).

Вказівні займенники відмінюються, як прикметники першої і другої відміни (чоловічий і середній рід за другою відміною, жіночий – за першою) з двома особливостями:

а) у родовому відмінку однини вони мають закінчення **-ius** (m, f, n);

б) у давальному відмінку однини закінчення **-i** (m, f, n).

6. Відмінювання вказівних займенників (is, ea, id):

Casus	Singularis			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	is	ea	id	e-i (ii)	e-ae	e-a
Gen.	e-īus			e-ōrum	e-ārum	e-ōrum
Dat.	e-ī			e-is (iis, is)		
Acc.	e-um	e-am	e-ā	e-os	e-as	e-a
Abl.	e-ō			e-is (iis, is)		

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Опрацюйте текст лекції.

2. Ознайомтесь з наступними класами займенників:

Відносні займенники (Pronomina relatīva)

До відносних займенників належать: qui (m), quae (f), quod (n) – який, яка, яке; чий, чия, чие; котрий, котра, котре.

Відмінювання відносних займенників qui (m), quae (f), quod (n):

Casus	Singularis			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	qui	quae	quod	qu-i	qu-ae	qu-ae
Gen.	cu-īus			qu-ōrum	qu-ārum	qu-ōrum
Dat.	cu-ī			qu-ībus		
Acc.	qu-em	qu-am	quod	qu-os	qu-as	qu-ae
Abl.	qu-ō	qu-ā	qu-ō	qu-ībus		

Неозначені займенники (Pronomīna indefinīta)

Неозначені займенники **quidam** (m), **quaedam** (f), **quoddam** (n) відповідають українським займенникам *якийсь, якась, якесь, хтось, щось, деякий, дехто, дещо, кожний, будь-який* та ін. Вони утворюються із питальних або відносних займенників **quis?, quid?, qui, quae, quod** подвоєнням самого займенника (**quisquis** *хто б ні*, **quidquid** *що б ні*) або шляхом додавання незмінюваних при відмінюванні часток. Частки, що приєднуються, стоять або на початку основного займенника (*ali-*): **aliqui, aliqua, aliquod** *якийсь, якийсь, якийсь, якийсь*, або в кінці (*-quam, -dam, -piam, -que, -libet, -vis*): **quidam, quaedam, quoddam** *якийсь, якийсь, якийсь, якийсь*, **quilibet, quaelibet, quodlibet** *кожний, будь-який, якийсь, якийсь, якийсь, якийсь*.

Зразок відмінювання неозначених займенників:

Causus	Singulāris			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	quidam	quaedam	quoddam	quidam	quaedam	quaedam
Gen.	cuiusdam			quorundam	quarundam	quorundam
Dat.	cuīdam			quibusdam		
Acc.	quendam	quandam	quoddam	quosdam	quasdam	quaedam
Abl.	quōdam	quādam	quōdam	quibusdam		
Voc.	quidam	quaedam	quoddam	quidam	quaedam	quaedam

Заперечні займенники (Pronomīna negatīva):

До заперечних займенників в латинській мові відносяться **nemo** *ніхто*, **nihil** *ніщо*. Займенники **nullus, a, um** *ніякий*, **neuter, ra, rum** *ні той, ні інший* відомі як займенникові прикметники (відмінюються як прикметники 1-2 відмін).

Відмінювання заперечних займенників:

Causus	Singulāris	
Nom.	nemo	nihil
Gen.	nullius (nemīnis)	nullius rei (nihīli)
Dat.	nemīni (nulli)	nulli rei
Acc.	nemīnem	nihil (nil, nihīlum)
Abl.	nullo (nemīne)	nullā rē (nihīlo)
Voc.	nemo	nihil

Примітка. Займенник **nemo** походить від іменника **homo** *людина* з попереднім запереченням **ne**: ne+homo=nemo.

Зворотний займенник (pronomen reflexivum)

<i>Casus</i>	<i>Singulāris/Plurālis</i>	<i>Переклад</i>
Nom.		
Gen.	sui	себе
Dat.	sibi	собі
Acc.	se	себе
Abl.	se	собою

3. Ознайомтесь з особливостями особових і зворотного займенників в латинській мові:

1. Відмінкові форми особових займенників утворюються від різних основ (супплетивизм).

2. В латинській мові немає особового займенника 3 особи. Його функції виконує вказівний займенник **is, ea, id** (цей, ця, це; той, та, те; він, вона, воно).

3. Особові і зворотний займенники з прийменником **cum** пишуться разом, прийменник стоїть після займенника: **tecum** зі мною, **nobiscum** з нами, **secum** з собою.

4. Зворотний займенник в латинській мові не має форми називного відмінку і відноситься тільки до 3 особи однини і множини (**puella se ornat** дівчина себе прикрашає; **ego me orno** я себе прикрашаю).

5. Форми особових займенників **nostrum** **vestrum** використовуються тільки при виділенні частини з цілого (**unus nostrum** один з нас, **quis vestrum?** Хто з вас?)

6. Латинський зворотний займенник використовується тільки стосовно 3 особи, тоді як український зворотний займенник може відноситися до будь-якої особи. В латинській мові стосовно 1 і 2 осіб використовуються відповідні особові займенники: **in aqua me video** я бачу себе (своє відображення) у воді; **te vides** ти бачиш себе; **se videt** він бачить себе; **nos videmus** ми бачимо себе; **vos videtis** ви бачите себе; **se vident** вони бачать себе.

4. Перекладіть речення латинською мовою:

1. Ми повинні добре працювати. 2. Ви завжди повинні вчитися. 3. Він не тільки добре читає латинською, а й пише. 4. Що ти розповідаєш? 5. Не пиши погано! 6. Не мовчіть! 7. Ви гарні друзі, тому що завжди мені допомагаєте. 8. Послухай мене! 9. Ви хто? – Ми римські дівчата. 10. Не ходи з ним у ліс. 11. Я тебе бачу. 12. Хто з вас відомий римський поет? 13. Йди зі мною. 14. Він бере мене з собою. 15. Римські хлопці ходять в школу з вихователями. 16. Марк має багато друзів. 17. Не помиляйся! 18. Дивись і слухай. 19. Землероби, любіть свою батьківщину.

5. Прочитайте гімн і його переклад, зроблений українськими поетами:

Gaudeamus

1. Gaudeamus igitur,
Juvenes dum sumus! (bis)
Post jugundam juventutem,
Post molestam senectutem
Nos habebit humus.(bis)

2. Ubi sunt, qui ante nos
In mundo fuere?
Vadite ad Superos,
Transite ad Inferos,
Ubi jam fuere!

3. Vita nostra brevis est,
Brevi finietur.
Venit mors velociter,
Rapit nos atrociter,
Nemini parcetur!

4. Vivat Academia!
Vivant professores!
Vivat membrum quodlibet!
Vivant membra qualibet!
Semper sunt in flore!

5. Vivant omnes virgines,
Graciles, formosae!
Vivant et mulieres,
Tenerae, amabiles,
Bonaе, laboriosae!

6. Vivat et respublica
Et qui illam regint!
Vivat nostrum civitas,
Maecenatum caritas,
Qui nos hic protegint!

7. Pereat tristitia,
Pereant dolores!
Pereat Diabolus,
Quivis antiburschius,
Atque irrisores!

Погуляймо, юнаки,
Поки в нас є сила.
Мине молодість щаслива,
Мине старість докучлива,
Вкриє нас могила.
Ми недовго живемо,
Швидко вік минає.
Смерть, не гаючись, прилине,
Без розбору всіх поглине –
Смерть жалю не знає.
Хай живуть нам вузи всі,
Вся наша еліта:
Професори і доценти,
Аспіранти і студенти, –
"Многая їм літа!"
Хай дівчата всі живуть,
Негорді, красиві,
Хай живуть нам молодиці,
Наші любі, ніжнолиці,
Добрі, не ліниві!
Хай живе республіка
Й той, хто управляє;
Хай живе наша спільнота
Й благодійників щедрота,
Що про всіх нас дбає.
Всякий смуток геть від нас,
Песимізму досить;
Всякий біс нехай сконає,
Що студентам не сприяє
На глум їх підносить.

Переспів Михайла Білика

Гей, повеселімося,
Поки молодії!
Мине молодість квітуча,
Старість нас впов'є, мов туча,
І земля покриє.
Де ті, що жили колись
На розлогім світі?
Треба чи під землю йти,
Чи на небо злинуги,
Щоби їх зустріти.
Те життя – лиш мить одна,
Вмить воно й пролине.
Смерть кістлява – тут як тут,

Чинить свій над нами суд:
Всіх – до домовини.
Хай живе науки храм,
Хай живуть учені!
Кожен з них нехай живе.
Процвітає гроно все
У добрі, натхненні!
Хай живуть дівчата всі –
Стрункі та ласкаві!
Хай усі жінки живуть,
Що любов, тепло несуть,
Ніжні, в праці жваві!
Хай живе наш край увесь
І хто править краєм!
Хай живуть мужі ясні,
Що з їх ласки, приязні
Знань тут набуваєм!
Геть, журбо-напаснице,
Болісті, гризоти!
Геть, лукавий зліснику!
Геть, їдкий насмішнику,
З нашої спільноти!

Переклад Андрія Содомори

Подаємо декілька варіантів перекладу гімну студентами Глухівського національного університету імені Олександра Довженка

Гаудеамус

Радійте, поки живете,
Допоки дихаєте вправно,
Допоки молода в вас кров тече,
Живіть своє життя не марно!

За молодістю прийде старість,
З усмішкою зустріньте ви її.
Хай оминають вас і сум, і жалість,
Хай будуть добрими і старості роки!

Життя коротке скоро закінчиться.
Воно спливе від тебе, мов вода.
Не встигнеш, навіть, з усіма проститися,
Як відлетить до неба і твоя душа.

Смерть не щадить нікого, бо не має
Вона живого живого серця і душі...
А ти людина! Ти оце все маєш!
Тож недарма на світі ти живи!

Ми нашу Академію уславим,
Живі хай будуть всі професори!
Ми ці слова з упевненістю кажем,
Бо заслуговують на них вони!

І хай живуть студенти на цім світі,
Та не марнуючи свої життя,
Хай вічно розквітають, наче квіти, -
Це не прості, а золоті слова.

Анна Мінтус, 2010

Радість студентського життя

В час, поки веселі,
Поки молоді ми,
З юності мрійливої
До старості щасливої
Будемо радіти.

Де ті люди, що жили
В світі поряд з нами?
Чи в раю вони співають,
Чи в вогні в пеклі палають.
Більше не дізнатись.
Життя наше – швидкоплинне,
Ще коротшим стане.
Прийде смерть,
Живе все зникне,
Загине, пов'яне.
Академіє, квітуй!
Професори, славтесь.
Браво, всім студентам,
Молодим ученим.
Всій надії нашій.

Хай красуються дівчата
Добрі і вродливі,
Матері нехай живуть,
Проводжають нас у путь
Добрі й незрадливі.

Хай країна процвіта,
Не занепадає.
Хай будуються міста,
Батьківщина в нас свята,
Всі хай пам'ятають.

І нещастя й біди всі
Вас хай оминають.
Хай проблеми геть ідуть,
Вам лиш радості несуть,
Всім цього бажаєм.

Тетяна Кладько, 2016

Гаудеамус

О, Людино, веселись,
Поки молода ти!
Квітка юності зів'яне,
Старість у вікно загляне,
Щоб землі віддати.

Де ті люди, що до нас
Сонцю усміхались?
Вони в пеклі чи у раї?
Коли хочеш – відшукай їх,
Там вони сховались.
Ми не вічні на землі,
Так було і буде.
Смерть завжди неждана гостя,
Не жаліє й тих, хто просять,
Пам'ятайте, люди.

Хай живе наш інститут
й наші педагоги!
Щоб жили усі студенти
Й наші абітурієнти,
Попросімо Бога.

Хай живуть дівчата всі,
Бо їх врода – ліки!
Хай живе жінок громада,
Чия милість – їх принада
Назавжди, навіки.

Хай живе республіка
Й ті, хто правлять нею!
Хай живе суспільство в мирі,
Меценати щедрі й щирі,
Наші Прометеї!

Проженімо геть печаль.
Смуток, забирайся!
Йди до пекла, чорт поганий
І наш ворог невблаганний!
Йди й не повертайся!

Аліна Бутчак, 2019

Поки ми юні – радіймо!
Не треба витрачати час.
Цінуймо кожну мить невпинно.
Життя є цінністю для нас.

Де ті, хто переднами був?
Залишились в легендах.
Їх час давно уже минув.
Їх згадують в легендах.

Життя коротке швидко сплине.
Не забувай же ти про це.
І поки ти жива людина,
Радій, святкуй, цінуй це все.
Хай процвітає факультет
І інститут, і педагоги!
Студентство хай радіє все,
Ніхто не знає хай негоди!

Нехай жінки щасливі будуть!
Хай захищають їх мужі!
Живуть нехай щасливо в шлюбі
Щасливі, мудрі й молоді.

Нехай живе Республіка
І процвіта країна!
Найкраща вона з-поміж всіх –
Наша Україна!

Згинуть печалі назавжди,
І зникнуть всі невзгоди.
Єднаймося, бо браття ми,
Усі людського роду!

Щасливий час – студентські роки.
Нам не забудь ніколи їх.
Бо тут робили перші кроки
До визначних робіт своїх.

Не забуваймо альма матер,
Наш добрий університет!
Для кожного він був як тато,
Ми щиро дякуєм за це.

Анна Євтушенко, 2019

6. Зробіть власний переклад гімну українською мовою і вивчіть напам'ять 1, 3, 4 куплети.

7. Запам'ятайте латинські прислів'я і крилаті вислови:

1. *Clavus clavo pellitur.* – *Клин клином вибивають.*
2. *De te fabula narratur.* – *Про тебе байка мовиться.*
3. *Tertium non datur.* – *Третього не дається.*
4. *Nullum periculum sine periculo vincitur.* – *Ніяка небезпека без небезпеки не перемагається.*
5. *Ferrum ferro acuitur.* – *Залізо гостриться залізом.*
6. *Avaritia neque copia, neque inopia minuitur.* – *Скупість не зменшується ні статками, ані нестатками.*
7. *Contraria contrariis curantur.* – *Протилежне лікується протилежним.*
8. *Diabolus non est tam ater, ac pingitur.* – *Не такий страшний чорт, як його малюють.*
9. *Amicus verus amore, more, ore, re cognoscitur.* – *Вірний друг пізнається з любові, з поведінки, з мови і зі справ.*
10. *Nulla dies sine linea.* – *Жодного дня без рядка.* Пліній Старший (23-79 pp.)
11. *Est modus in rebus; sunt certi denique fines.* – *Все має міру якусь, повсюди межі є певні.* Горацій.
12. *Ex nihilo nihil fit.* – *З нічого ніщо не виникає.* Парафраза основного положення епікурейської філософії у Лукреція «Про природу речей», I, 145: *Nullam r(em) e nihilo fieri divinitus unquam. Z volii bogiv, iz nihogo niщо naroditись ne može.*
13. *Quisque est faber suae fortunae.* – *Кожен – творець своєї долі.* Ці слова належать Аппієві Клавдієві (IV-III ст. до н.е.), першому авторі латинської прози, відомому політичному діячеві, який побудував перший у Римі водопровід і Аппієву дорогу, що пролягала від Капуї до Риму.
14. *Qui tacet, consentit.* – *Хто мовчить, той погоджується.*
15. *Qui scribit, bis legit.* – *Хто пише, той двічі читає.*
16. *Qui quaerit, reperit.* – *Хто шукає, той знаходить.*
17. *Maternis precibus nihil fortius.* – *Немає нічого сильнішого за прохання матері.*
18. *Qui semenat mala, metet mala.* – *Хто сіє зло, той пожне зло.*

19. Nemo sapiens, nisi patiens. – *Ніхто не стає мудрим без терпіння.*

20. Nil mortalibus arduum est. – *Для людей нема нічого недосяжного.*

21. Id est. – *Те є (тобто).*

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

1. Провідмініяйте дієслова в praesens, imperfectum, futūrum I indicatīvi actīvi et passīvi:

salutāre I – вітати; exercēre II – вправляти; scribēre III – писати; invenīre IV – знаходити.

2. Визначте часові форми дієслів і перекладіть їх українською мовою:

emendor, flagrabāmus, formātur, induuntur, metētis, minuebantur, nominabēris, ages, castigātur, comparābis, curāmur, dimittit, disputamīni, pellītur, servabātur.

3. Провідмініяйте словосполучення:

haec urbs illustri (f) – це знамените місто; is cursus celer (m) – той швидкий біг; ea series generālis (f) – той основний ряд; hoc gelu acre (n) – цей сильний холод; ea imāgo praeclāra (f) – те прекрасне зображення; qui iuvēnis nobīlis (m) – який благородний юнак; id nomen immortāle (n) – те безсмертне ім'я.

4. Перекладіть українською мовою речення з особовими займенниками:

1. Dum fortūna tibi, mee filie, ridet, multos amīcos habes. 2. Ignosce saepe altēri, tibi nunquam. 3. Crede mihi. 4. Nemo nostrum vitio caret. 5. Vir doctus in se semper divitias habet. 6. Cur nos timētis? Vos non timēmus. 7. Veni ad me. 8. Tecum mihi ubique bene est, sine te – male. 9. Ades amīcis, amīci tibi adsunt. 10. Mihi desunt scientiae. 11. Tene memoriā nos.

5. Перекладіть займенники. Визначть їхній відмінок і число:

quosdam, nullius, his, tibi, nos, mei, me, quendam, nemīnem, huic, haec, quas, idem, eis, quos, sibi, nobis, horum, nulli.

6. Від яких латинських слів походять українські деривати:

акція, каламар, декларація, контрактний, декан, денарій, диспут, гравітація, градус, мембрана, монета, номінал, опера, оператор, партія, превалювати, пеня, реліквія, релікт, скриня,

скрипторій, сигнал, сигналізація, ультиматум, ветеран, візит, візитація, валюта.

7. Перекладіть українською мовою речення:

1. Vivitur. 2. Via stellis monstratur. 3. Victoria concordia gignitur. 4. Castra vallo fossaque muniuntur. 5. Donis autem dei vincuntur. 6. Etiam magna regna delentur. 7. Galli a Romanis superantur. 8. In tabula pugna pingitur. 9. Libri a discipulo leguntur. 10. Luna circum terram vertitur. 11. Medici quoque interdum falluntur. 12. Oppidum muris firmis munitur. 13. Ut salutatis, ita salutamini. 14. Liber bonus non semel legitur. 15. Statuae virorum clarorum rosis ornantur.

8. Перекладіть текст українською мовою:

De amicitia

Liberi matrem rogant: «Mater, multae et pulchrae fabulae tibi notae sunt. Narra nobis fabulam!». Tum mater: «Si vobis, – inquit, – fabulae meae placent, de duobus amicis hodie vobis narrabo. Tacete!»

Duo amici per silvam ingentem ambulabant. Subito procul ursum magnum videbant. Sextus gradu celeri fugit et arborem ascendit. Publius solus manet et mortem ante oculos habet; sed magistri verba memoriā tenet: «Ursus mortuorum corpora non attingit». Itaque in terra ut mortuus se prosternit spiritumque continet. Ursus adveniēbat, corpus Publii spectabat, sed hominem mortuum putabat et intactum relinquebat. Ita casu felici pueri periculo liberabantur. Tum Sextus per iocum amicum interrogabat: «Quid tibi ursus in aurem dicebat?» Et Publius: «Proverbium pulchrum: amicus certus in re incerta cernitur».

Liberi matri gratias agebant et mater: «Et vos, liberi, – inquit, proverbium aliud memoriā tenete: res secundae amicos parant, sed res adversae amicos probant».

LECTIO NONA. СИСТЕМА ПЕРФЕКТА. ДІЙСНИЙ СПОСІБ АКТИВНОГО СТАНУ (PERFECTUM INDICATĪVI ACTĪVI). ПРИСЛІВНИК (ADVERBIUM)

Primum discere, deinde docere
Спочатку навчись, потім учи

План:

1. Характеристика часів системи перфекту.
2. Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану.
3. Давноминулий час доконаного виду дійсного способу активного стану.
4. Майбутній час доконаного виду дійсного способу активного стану.
5. Відмінювання дієслово *sum, fui, esse* у *perfectum indicatīvi actīvi*.
6. Класифікація прислівників. Утворення прислівників.
7. Ступені порівняння прислівників

1. Часи системи перфекта дійсного способу активного стану

Дієслова у формі часів перфекту виражають завершену дію і перекладаються українською мовою дієсловами доконаного виду.

Систему перфекту складають три часи: *perfectum* (минулий доконаний час), *plusquamperfectum* (давноминулий час) і *futūrum II (secundum)*.

Морфологічно ці часи належать до одного типу: активний стан утворюється синтетичним шляхом від основи перфекта, пасивний стан – аналітичним шляхом за допомогою дієприкметника минулого часу доконаного виду пасивного стану (*participium perfecti passīvi*), що утворюється від основи супіна, і дієслова *esse* – бути.

2. *Perfectum indicatīvi actīvi* (минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану)

Утворюється додаванням до основи перфекта таких особових закінчень:

Singulāris	Plurālis
-ī	-īmus
-isti	-istis
-it	-ērunt

Основа перфекта утворюється шляхом відкидання від другої основної форми дієслова закінчення *-i*.

Діє-відміна	Основні форми дієслова					Основа перфекта
	1 форма	2 форма	3 форма	4 форма	переклад	
I	laudo	<i>laudāvī</i>	laudātum	laudāre	хвалити	laudāv-
II	doceo	<i>docuī</i>	doctum	docēre	навчати	docu-
III	lego	<i>legī</i>	lectum,	legēre	читати	leg-
	scribo	<i>scripsi</i>	scriptum	scribēre	писати	scrips-
IV	duco	<i>duxi</i>	ductum	ducēre	вести	dux-
	mitto	<i>misi</i>	missum	mittēre	посилати	mis-
IV	audio	<i>audīvi</i>	audītum	audīre	слухати	audīv-

Зразок відмінювання дієслів I-IV дієвідмін у perfectum indicatīvi actīvi:

Особа	I	II	III	IV
Singulāris				
1.	laudāv-i	docu-i	leg-i	audīv-i
2.	laudāv-isti	docu-isti	leg-isti	audiv-isti
3.	laudāv-it	docu-it	leg-it	audīv-it
Plurālis				
1.	laudāv-īmus	docu-īmus	leg-īmus	audiv-īmus
2.	laudāv-istis	docu-istis	leg-istis	audiv-istis
3.	laudāv-ērunt	docu-ērunt	leg-ērunt	audiv-ērunt

1. Plusquamperfectum Indicativī Actīvi (давноминулий час дійсного способу) в латинській мові, як і в українській, виражає дію, що передувала іншій завершеній дії (перфект). Його утворюють, додаючи до основи перфекта суфікс *-era* та особові закінчення. Це можна пояснити як поєднання основи перфекта з дієсловом *esse* в імперфекті (*portav + eram / eras / erat...*). *Portāveram* перекладають як: *Я був ніс/носив*.

Відмінювання дієслів у plusquamperfectum indicatīvi actīvi

дієвідміна	I	II	III	IV
Singulāris				
особа				
1.	amav-ēra-m я вже полюбив (раніше)	docu-ēra-m я вже вивчив (раніше)	fec-ēra-m я вже зробив (раніше)	audiv-ēra-m я вже почув (раніше)
2.	amav-ēra-s	docu-ēra-s	fec-ēra-s	audiv-ēra-s
3.	amav-ēra-t	docu-ēra-t	fec-ēra-t	audiv-ēra-t

	Plurālis			
1.	amav-erā-mus	docu-erā-mus	fec-erā-mus	audiv-erā-mus
2.	amav-erā-tis	docu-erā-tis	fec-erā-tis	audiv-erā-tis
3.	amav-ēra-nt	docu-ēra-nt	fec-ēra-nt	audiv-ēra-nt

2. **Futūrum II (Secundum) Indicatīvi Actīvi** (майбутній доконаний час дійсного способу) стосується дії, що завершиться в майбутньому, перш ніж почнеться інша дія. Цей час єдиний, що вживається лише в одному способі. Його утворюють, додаючи до основи перфекта суфікс - *ērī* (1 особа од. -*ēr+o*) та особові закінчення.

Відмінювання дієслів у Futūrum II (Secundum) indicatīvi actīvi

дієвідміна	I	II	III	IV
особа	Singulāris			
1.	amav-ēr-o я люблю	docu-ēr-o я вивчу	fec-ēr-o я зроблю	audiv-ēr-o я почую
2.	amav-ēri-s	docu-ēri-s	fec-ēri-s	audiv-ēri-s
3.	amav-ēri-t	docu-ēri-t	fec-ēri-t	audiv-ēri-t
	Plurālis			
1.	amav-erī-mus	docu-erī-mus	fec-erī-mus	audiv-erī-mus
2.	amav-erī-ris	docu-erī-tis	fec-erī-tis	audiv-erī-tis
3.	amav-ēri-nt	docu-ēri-nt	fec-ēri-nt	audiv-ēri-nt

3. **Допоміжне дієслово *sum, fui, esse* (бути) в perfectum indicatīvi:**

Singulāris	Plurālis
fu-i	fu-īmus
fu-isti	fu-istis
fu-it	fu-ērunt

6. Класифікація прислівників. Утворення прислівників

В латинській мові є дві категорії прислівників: самостійні (*saepe* – *часто*; *semper* – *завжди*; *ubi* – *де*; *diu* – *довго* тощо) та похідні від іменників та прикметників.

Прислівники похідні від прикметників I - II відміни утворюються шляхом додавання суфікса **-e** до основи прикметника: *lat-us* – *широкий*, *lat-e* – *широко*.

Прислівники похідні від прикметників III відміни утворюються шляхом додавання суфікса **-iter** або **-er** до основи прикметника, якщо основа закінчується на **-nt**: *brev-is* – *короткий*, *brev-iter* – *коротко, скоро*; *sapien-s* – *мудрий*, *sapien-er* – *мудро*.

Прислівники похідні від прикметників

відміна	суфікс	прикметник	прислівник
I - II	-e	long-us, a, um - <i>довгий</i> liber, a, um - <i>вільний</i>	long-e - <i>довго</i> liber-e - <i>вільно</i>
I - II	-o	rar-us, a, um - <i>рідкий</i>	rar-o - <i>рідко</i>
III	-īter	facīlis, e - <i>легкий</i>	facil-īter - <i>легко</i>
III (на -ns)	-er	sapiens, entis - <i>мудрий</i>	sapienter - <i>мудро</i>

Прислівники похідні від дієслів, іменників та деяких прикметників утворюються за допомоги суфікса **-tim (-im)**.

Частина мови	Приклад	Прислівник
Іменник	pars, partis <i>f</i> - <i>частина</i>	part-im - <i>частково</i>
Дієслово	separo, 1 - <i>відокремлювати</i>	separā-tim - <i>окремо</i>
Прикметник	privātus, a, um - <i>приватний</i>	privāt-im - <i>приватно</i>

Інокли в латинській мові acc. sing. та abl. sing. іменників та прикметників середнього роду використовуються як прислівники: multum - *багато, дуже*; multo - *набагато, значно*; primum - *перше, спочатку*; primo - *вперше, перш за все*; facile - *легко*; raro - *рідко*; cito - *швидко* та ін.

7. Ступені порівняння прислівників

Латинські прислівники, як і прикметники, мають ступені порівняння: вищий і найвищий.

Вищий ступінь порівняння прислівників виражається формою acc. sing. вищого ступеня відповідних прикметників середнього роду (до основи прикметника додається суфікс **-ius**: longus - *довгий*, longe - *довго*, longius - *довше*).

Найвищий ступінь порівняння прислівників утворюється від найвищого ступеня відповідних прикметників додаванням суфікса **-e** замість родових закінчень **-us, -a, -um** (до основи прикметника додається **-issime, -rime, -lime**): long-issim-us *найдовший* - long-issim-e *найдовше*; pulcher-rim-us *найкрасивіший* - pulcher-rim-e *найкрасивіше*; facil-lim-us *найлегший* - facil-lim-e *найлегше*.

прикметник	прислівник		
	positivus	comparativus	superlativus
longus	longe	longius	long-issim-e
pulcher	pulchere	pulcherius	pulcher-rim-e
facilis	faciliter	facilius	facil-lim-e
privātus	privātim	privātius	privāt-issim-e
sapiens, entis	sapienter	sapient-ius	sapient-issim-e

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Опрацюйте текст лекції.

2. Запишіть повністю 4 основні форми дієслів. Підкресліть основи інфекта та перфекта. Перекладіть дієслова:

- 1) salūto 1, aboleo 2, facio 3, audio 4;
- 2) accuso 1, debeo 2, ago 3, dormio 4;
- 3) aestimo 1, deleo 2, ascendo 3, finio 4;
- 4) affirmo 1, doceo 2, caedo 3, haurio 4;
- 5) ambulo 1, fleo 2, cano 3, munio 4.

3. Перекладіть речення українською мовою. Зробіть морфологічний розбір підкреслених дієслів за схемою (Див. Додаток № 4):

1. Alexander Magnus postquam exercitum in Asiam transportāvit Persas ad Granicum flumen proelio atrocī vicit totamque Asiam servitūte barbarōrum liberāvit. 2. Graeci deōrum honōres tribuērunt iis viris, qui tyrannos necāvērunt. 3. Respondēbo tibi, sed non ante, quam tu ipse mihi respondēris. 4. Sententiam mutābitis, si omnia audīvēritis. 5. In omnibus domibus versāvēritis, in una habitābitis. 6. Tibi scribam, si otium habuēro. 7. Scipio sortem Carthāginis, quam ipse delevērat, deflēvit. 8. Si te rogāvero, non-ne respondēbis? 9. Si hominibus profuēris, in calamitate tibi non deērunt. 10. Dolōrem si non potuēro frangēre, occultābo.

4. Перекладіть наступні речення на латинською мовою:

1. Місяць освітив Землю. 2. Природа нічого без причини не створила. 3. Землероби обробили поля. 4. Греки зруйнували Трою. 5. Я заспівав пісню. 6. Учитель навчив учнів. 7. Зорі вказали шлях. 8. Дружба прикрасила наше життя. 9. Ви збудували школу. 10. Ми написали листа.

5. Прочитайте і перекладіть текст українською мовою: **De Archimēdis morte**

Marcellus, Romanōrum consul, ad Syracūsas, urbem Siciliae nobilissimam, oppugnandas missus est. Marcellus urbem cito occupatūrus erat, sed obsidio diuturna fuit. Ea tempestate Syracūsis Archimēdes fuit. Mathematicus egregius opēra Romanōrum multis machinis urbis defendendae causa inventis disturbāvit. Syracūsaе a Marcello captae erant. Consul Romānus prudentiā Archimēdis delectātus capiti illius pepercit. Archimēdes discendi causa in pulvėre quasdam formas describēbat. Archimēdes de pericūlo patriae nescivit. Miles quidam in domum Archimēdis praedandi causa irrupērat. Cupiditas luxuriaе investigandae in militem invasērat. Archimēdes

milīti respondit: "Noli turbāre circūlos meos!". Itāque a milīte obtruncātus est.

6. Запам'ятайте латинські прислів'я і крилаті вислови:

1. Hic et nunc. - *Тут і зараз.*
 2. Haec tu tecum habeto. - *Тримай це при собі (не розголошуй).*
 3. De hoc satis. - *Досить про це.*
 4. Ibi iacet lepus. - *Ось де собака зарита (лежить заяць).*
 5. Nihil huc addi potest. - *До цього нема чого додати.*
 6. Quod non - *Ні (категоричне заперечення, відмова).*
 7. Nota bene! - *Добре зауваж! Зверни увагу!*
 8. Festina lente! - *Поспішай повільно!* Латинський переклад грецького прислів'я σπευδέ βραδέως, яким користувався Октавіан Август (31 р. до н.е.-14 р. н.е.).
 9. Mala herba cito crescit. - *Погана трава швидко росте.*
 10. Bis dat, qui cito dat. - *Двічі дає той, хто дає швидко.*
- (Пібллієв Сір)
11. A posteriori. - *На підставі досвіду.*
 12. A priori. - *Заздалегідь (незалежно від досвіду).*
 13. Non ōres mutant mores, sed raro in meliōres. - *Почесті міняють звичаї, але рідко - на кращі.* Плутарх (50-120) у «Житті Сулли», 30 повідомляє, що Сулла, який у дитинстві був ніжним і співчутливим, у зрілому віці став грубим і жорстоким.
 14. Sero venientibus ossa. - *Тим, хто пізно приходить - кістки.*
 15. Fac simile - *Зроби подібне!*
 16. Facile dictu, difficile factu - *Легко говорити - важко зробити.*
 17. Clare et distincte. - *Чітко і ясно.*
 18. Veni, vidi, vici. - *Прийшов, побачив, переміг.*
 19. Venit summa dies. - *Прийшов останній день (Трої).*
 20. Dixi et animam meam levavi. - *Я сказав і полегшив свою душу.* (Біблія, книга пророка Єзекиїла, 33, 9).
 21. Pessavi. - *Согрішив.*
 22. Ex artis decidi. - *Упав з зірок.*
 23. Dixi. - *Я (все) сказав.*

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

1. Провідмініяйте наступні дієслова у часах перфекта:

1. amo 1 любити, doceo 2 вчити, capio 3 ловити, audio 4 слухати;
2. orno 1 прикрашати, habeo 2 мати, ago 3 діяти, dormio 4 спати;
3. do 1 давати, moveo 2 рухатися, cedo 3 поступитися, finio 4 закінчити;

4. clamo 1 кричати, teneo 2 тримати, credo 3 вірити, sentio 4 почувати;

5. laudo 1 хвалити, video 2 бачити, facio 3 робити, venio 4 приходити;

6. ergo 1 помилятися, taceo 2 мовчати, vinco 3 перемагати, servio 4 служити;

7. accuso 1 звинувачувати, valeo 2 бути здоровим, condo 3 складати, scio 4 знати.

2. Утворіть прислівники від прикметників. Напишіть їх у вищому та найвищому ступенях порівняння:

rapidus, a, um – швидкий, а, е; **propinquus, a, um** – близький, а, е; **timidus, a, um** – несміливий, а, е, обережний, а, е; **secundus, a, um** – щасливий, а, е; **severus, a, um** – строгий, а, е, суворий, а, е, міцний, а, е; **potens, entis** – могутній, я, е; **placidus, a, um** – тихий, а, е, спокійний, а, е; **nobilis, e** – відомий, а, е, знатний, а, е, славетний, а, е; **necessarius, a, um** – необхідний, а, е, потрібний, а, е; **multus, a, um** – численний, а, е; **mobilis, e** – мінливий, а, е; швид-кий, а, е; **mendax, ācis** – брехливий, а, е, оманливий, а, е; **tener, ěra, ěrum** – ніжний, а, е; **similis, e** – подібний, а, е.

3. Перекладіть тексти українською мовою і зробіть граматичний аналіз другого тексту:

De olīva

Olīva, sive olea, est arbor, quae apud vetēres Graecos in magno honōre fuērat. Notum est id certāmen, quod aliquando inter deos fuit. Neptūnus, Oceāni deus, et Minerva, omnium artium dea, de principātu certābant et operībus suis se jactābant. Neptūnus equum velocissimum creāvit, Minerva olīvam, arbōrem utilissimam, Attīcae donāvit. Incōlae Attīcae olīvam donum pretiosissimum putāvērunt et palmam Minervae dedērunt. Ex eo tempōre olīva a Graecis arbor sacra putātur et in praecipua est deae tutēla.

De mutatiōne rerum

Nemo nostrum idem in senectūte, qui erat iuvēnis. Nemo est mane, qui erat pridie. Corpōra nostra flumīnis more rapiuntur: quidquid vides, currit cum tempōre, nihil ex his, quae vidēmus, manet. Hoc est, quod ait Heraclītus: «In idem flumen bis non descendīmus». Manet idem flumīnis nomen, aqua transmissa est (Senēca).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ІМЕННИКА

1. Частина мови.
2. Словникова форма.
3. Рід.
4. Число.
5. Відмінок.
6. Відміна.
7. Переклад.

E.g.: *Scribimus filiis epistulam.*

Filiis 1. *Nomen substantivum.* 2. *Filius, -i.* 3. *Genus masculinum.*
4. *Numerus pluralis.* 5. *Dativus.* 6. *Declinatio II.* 7. *сином.*

Epistulam – 1. *Nomen substantivum.* 2. *Epistula, -ae.* 3. *Genus femininum.* 4. *Numerus singularis.* 5. *Accusativus.* 6. *Declinatio I.*
7. *листа.*

ДОДАТОК Б

КЕРУВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ

2.1. Прийменники, що вживаються з *Accusativus* (праер. с.

Асс.):

ad	до, при, для	ad exemplum	для прикладу
ante	перед	ante portas	перед ворітьми
apud	біля, при	apud me	біля мене
contra	проти, навпроти,	contra insulam	навпроти
острова			
	всупереч	contra facta	всупереч
фактам			
extra	поза, за	extra oppidum	поза містом
inter	серед, між	inter amicos	між друзями
ob	перед, через, по причині	ob oculos	перед очима
		ob discordiam	через незгоди
per	через, протягом	per silvam	через ліс
		per annum	протягом року
post	позаду, після	post castra	позаду табору
		post festum	після свята
trans	через, по той бік	trans fluvium	через річку

2.2. Прийменники, що вживаються з Ablatīvus (праер. с.

Abl.):

a, ab	від, з боку когось	ab insūlā	від острова
abs		a te	з твого боку
cum	з (кимсь, чимось)	cum amīcō	з товаришем
de	про, від (кого, чого)	de patriā	про
батьківщину			
	з (когось, чогось)	de factō	від вчинку
		de saxō	з каменю
e, ex	з (когось, чогось)	ex oppidō	з міста
	внаслідок	ex officiō	з обов'язку
pro	перед, замість	pro castris	перед табором
	для, за	pro librō	замість книги
		pro patriā	за батьківщину
sine	без	sine amīcis	без ворогів

2.3. Прийменники, що вживаються з Accusatīvus та Ablatīvus (праер. с. Acc. et Abl.):

in	в, на	in aquā	у воді (де?)
		in aquam	у воду (куди?)
sub	під	sub aquā	під водою (де?)
		sub aquam	під воду (куди?)
super	над, понад	super astris	над зорями
(де?)			
		super astra	понад зорі
(куди?)			

2.4. Прийменники, що вживаються з Genetīvus (праер. с. Gen.):

causa	через, з причини	belli causa	через війну
gratia	для, заради	exempli gratia	для (заради)
прикладу			

ДОДАТОК В

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ПРИКМЕТНИКА

1. Частина мови.
2. Словникова форма.
3. Рід.
4. Число.
5. Відмінок.
6. Відміна.

7. Ступінь порівняння.

8. Переклад.

E.g.:

1. *Non est facilis ad astra via.*

Facilis – 1. Nomen adjectivum. 2. *Facilis, -e*; 3. Genus femininum.

4. Numerus singularis. 5. Nominativus. 6. Declinatio III. 7. Gradus positivus.

8. легка.

2. *Roma urbs clarissima est.*

Clarissima – 1. Nomen adjectivum. 2. *Clarus, a, um*. 3. Genus femininum. 4. Numerus singularis. 5. Nominativus. 6. Declinatio I.

7. Gradus superlativus. 8. найвідоміше.

ДОДАТОК Д

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ДІЄСЛОВА

1. Частина мови.

2. Словникова форма.

3. Дієвідміна.

4. Час. Спосіб. Стан.

5. Особа.

6. Число.

7. Переклад.

E.g.:

1. *Magistra fabulam narrat.*

Narrat – 1. Verbum. 2. *Narro, narravi, narratum, narrare*.

3. Conjugatio I. 4. Praesens ind. act. 5. Persona III. 6. Numerus singularis. 7. розповідає.

2. *Nihil sine causa natūra gignebatur.*

Gignebatur – 1. Verbum. 2. *Gigno, genui, genitum, gignere*.

3. Conjugatio III. 4. Imperfectum ind. pass. 5. Persona III. 6. Numerus singularis. 7. створювалося.

3. *Luna et Terra sunt stellae.*

Sunt – 1. Verbum. 2. *Sum, fui, -, esse*. 3. Verbum anomalium.

4. Praesens ind. act. 5. Persona III. 6. Numerus pluralis; 7. є.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровский Я. М. Учебник латинского языка для гуманитарных факультетов университетов. [Изд. 4, доп.]. М. : «Высш.школа», 1975. 479 с.
2. Дьячок М. Т. Основы латинского языка: Учебное пособие (2 издание). М. : ИВЦ «Маркетинг»; Новосибирск : ООО «Издательство ЮКЭА», 2000. 160 с.
3. Кацман Н. Л. Латинский язык: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. М.: Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 2003. 456 с.
4. Крылатые латинские выражения / [Авт.-сост. Ю. С. Цыбульняк]. Харьков : Фолио; М. : Эксмо, 2007. – 992 с.
5. Латинский язык: Учеб.для пед. институтов по специальности „Иностранный язык” / [Под ред. В. М. Ярхо, В. И. Лободы]. 7-е изд., стер. М.: Высш.шк., 2002. 384 с.
6. Литвинов В. Д. Латинсько-український словник. К.: Наука, 1998. 712 с.
7. Маслюк В. П. Латинська мова: [підручник для гуманіт. факульт. ун-тів]. Харків : Основа, 1992 – 304 с.
8. Мілютіна О. К., Ємельяненко Л. В. Латинська мова. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. 164 с.
9. Носков С. А., Носков М. С. Краткий курс латинского языка для самостоятельного изучения. М. : АСТ; Мн. : Харвест, 2007. 160 с.
10. Подосинов А. В., LINGUA LATINA. Введение в латинский язык и античную культуру. Часть 5. Грамматика латинского языка. М.: Флинта, 1999. 144 с.
11. Ревак Н. Г. Латинська мова (для неспеціальних факультетів) [2-ге вид., виправлене і доповнене]. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 415 с.
12. Сердюк А. М. Латинська мова. Збірник контрольно-тренувальних вправ, тестових завдань та контрольних робіт: Навчальний посібник. Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2007. 140 с.
13. Скорина Л. П. Латинсько-український, українсько-латинський словник. К. : Обереги, 2004. 448 с.
14. Шабага И. Ю. Grammatica Latina: Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2009. 184 с.

Навчальне видання

МІЛЮТІНА Ольга Костянтинівна

ЛАТИНСЬКА МОВА

***навчальний посібник для студентів
філологічного факультету***

За редакцією автора.

Підп. до друку 17.03.2020.
Формат 60x84/16. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 6,28. Обл.-вид. арк. 6,1.
Тираж 200 пр.

Віддруковано
у ТОВ «Видавничий дім «Ельдорадо»
40000, м. Суми, пров. Академічний, 6
Тел./факс: (0542) 22-34-37